

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

YOLCULUKTA NAMAZIN KISALTILMASI

İlyas UÇAR

2501060763

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Abdulaziz BAYINDIR

İstanbul 2009

ÖZ

Yapmış olduğumuz bu çalışmada, yolculukta namazın kısaltılması ayetler ve hadîsler ışığında ele alınmış, birinci bölümde namaz, tanımı ve tarihçesi; ikinci bölümde yolculuk ve yolculukta namaz; üçüncü bölümde ise yolculukta nafil namazlar konusu incelenmiştir.

ABSTRACT

In this study, we consider salat in the light of Quranic verses and hadith. In the first section, you may find the description and history of salat. In the second section, you may find expeditionary salat and in the third section salat other than required salat has been examined.

ÖNSÖZ

İnsanoğlu rızık, ilim, iş, eğitim, gezi vb. amaçlarla bulunduğu yeri terketmek, yolculuk etmek, gezmek, dolaşmak zorunda kalmaktadır. Bu esnada mükellef olduğu görevleri de ifa etmesi gerekmektedir. Peygamberlere uyanlar için namaz bu görevlerden biridir. İşte bu noktada bu kadar önemli ve hayatın her safhasında var olan bu gerçekleri daha iyi anlayabilmek, getirmiş oldukları sorumlulukları hakkıyla öğrenebilmek, bizi bu tezi hazırlamaya iten başlıca sebeplerdir. Yolculuk ve namazın tanımından, öneminden, çeşitlerinden, adabından, tarihi seyrinden, İslamiyet ile kazandığı ahkâmdan bahsetmeye çalışacağız.

Tezimiz bir giriş, üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır:

Birinci bölümde namazın tanımı ve tarihçesini, ikinci bölümde yolculuk ve yolculukta namaz konusunu ele aldık. Üçüncü bölümde ise her ikisiyle bağlantılı olarak yolculukta nfile namazları inceledik. Bu bölümleri incelerken Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs kitapları temel alınmış, konuyla ilgili temel kaynaklar bunlara mukayese edilerek incelenmiştir.

Tez konusunun belirlenmesinde ve özellikle metodu konusunda bana yol gösteren, ilk günden son güne tezimin her aşamasında bana değerli fikirleri ve tenkitleri ile yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Abdülaziz Bayındır Bey'e şükranlarımı arz ederim. Yine tezin oluşumu sırasında izlemem gereken yol konusunda ve takıldığım yerlerde fikirleriyle bana ışık tutan Doç. Dr. Servet Bayındır Bey'e, teknik ve akademik bilgilendirmeleriyle Yahya Şenol'a, görüş ve tenkitleriyle istifâde ettiğim Süleymaniye Vakfı'nın değerli ilim adamlarına da teşekkürlerimi sunarım.

Gayret bizden, başarı Allâh'tandır.

İlyas Uçar

İstanbul 2009

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

NAMAZ, TANIMI VE TARİHÇESİ.....	4
1. NAMAZIN TANIMI	4
1.1. <i>Namazın Sözlük Tanımı</i>	4
1.2. <i>Namazın Terim Tanımı</i>	6
2. NAMAZIN TARİHÇESİ.....	6
2.1. <i>Peygamberlerde Namaz</i>	7
2.2. <i>Diğer Dinlerde Namaz</i>	11
2.2.1. Haniflerde.....	12
2.2.2. Hıristiyanlarda.....	14
2.2.2.1. Kadim Süryani Kilisesi	14
2.2.2.2. Diğer Hıristiyanlar	14
2.2.3. Yahudilerde	14
2.2.4. Cahiliye’de Namaz.....	16

II. BÖLÜM

YOLCULUK VE YOLCULUKTA NAMAZ.....	18
1. YOLCULUĞUN TANIMI.....	18
1.1. <i>Yolculuğu ifade eden fiiller</i>	19
1.1.1. Sefera (سفر).....	19
1.1.2. Sâra (سار).....	20
1.1.3. Sâha (ساح).....	20

1.1.4. Cerâ (جرى).....	21
1.1.5. Rakibe (ركب)	21
1.1.6. Darabe (ضرب)	22
1.1.7. Nefera (نفر)	23
1.1.8. Qataa (قطع).....	24
1.1.9. Hecera (هجر).....	24
1.1.10. Rahale (رحل).....	25
1.1.11. Câveze (جاوز).....	25
<i>1.2. Yolculuğun çeşitleri.....</i>	<i>26</i>
1.2.1. Hicret (هجرة)	26
1.2.2. Gezip görmek	27
1.2.3. Hac ve Umre	28
1.2.4. Tebliğ, irşad, cihad	28
1.2.5. Çalışma seyahati	28
1.2.6. İş seyahati (Ticaret).....	28
1.2.7. Eğitim, öğretim, ilim	28
1.2.8. Tatil, turizm.....	29
1.2.9. Sıla-i rahim.....	29
1.2.10. Diğer Yolculuklar	30
<i>1.3. Yolculuğun Amacı</i>	<i>30</i>
<i>1.4. Yolculuk niyeti.....</i>	<i>31</i>
<i>1.5. Yolculukta tâbiyet.....</i>	<i>32</i>
<i>1.6. Yolculuğun şartları</i>	<i>33</i>
2. YOLCULUKTA NAMAZIN KISALTILMASI.....	33
<i>2.1. Yolculukta namazın kısaltılması ile ilgili kavramlar</i>	<i>34</i>
2.1.1. Kur'ân-ı Kerîm'de geçen kavramlar	34
2.1.1.1. Kasr ve Kasr-ı Salât	34
2.1.1.2. Kâme ve ekâme	35
2.1.2. Hadîslerde geçen kavramlar	36
2.1.2.1. Fersah	36
2.1.2.2. Berîd.....	37
2.1.2.3. Mil.....	38

2.1.2.4. Leyl	39
2.1.2.5. Nehâr	39
2.1.3. Ulemânın kullandığı kavramlar.....	40
2.1.3.1. Azîmet	40
2.1.3.2. Ruhsat.....	40
2.1.3.3. Vatan	42
2.1.3.3.1. Vatan-ı Aslî	43
2.1.3.3.2. Vatan-ı İkâme	43
2.1.3.3.3. Vatan-ı Süknâ	44
2.2. Yolculukta namazı kısaltma	44
2.3. Yolculukta namazı kısaltmanın mahiyeti.....	47
2.4. Yolculukta namazı kısaltmanın ruhsat veya azîmet sayılması	48
2.4.1. Kasrı azîmet sayanlar	48
2.4.2. Kasrı ruhsat sayanlar	52
2.5. Yolculuk namazının aslının 2 veya 4 olması	55
2.5.1. Korku namazı	57
2.5.2. Akşam namazı	59
2.5.2.1. Vakit açısından akşam namazı	59
2.5.2.2. Rek'ât açısından akşam namazı	62
2.6. Yolculuk mesafesi.....	63
2.6.1. Mesafeyi şart koşmayanlar.....	63
2.6.2. Mesafeyi şart koşanlar	66
2.7. Namazı kısaltmanın başladığı yer.....	73
2.7.1. Hanefilere göre.....	73
2.7.2. Şâfiîlere göre	73
2.7.3. Mâlikîlere göre	74
2.7.4. Hanbelîlere göre	74
2.7.5. Diğer görüşler.....	74
2.8. Yolculukta namazı kısaltma müddeti (süresi)	75
2.9. Namazı kısaltmanın bittiği yer	77
2.9.1. Yolculuk halinin sona ermesi.....	77
2.9.1.1. Hanefilere göre.....	77

2.9.1.2. Şâfîlere göre	78
2.9.1.3. Mâlikîlere göre	79
2.9.1.4. Hanbelîlere göre	80
2.9.1.5. Câ'ferîlere göre	80

III. BÖLÜM

YOLCULUKTA NAFİLE NAMAZLAR	82
1. NAFİLE NAMAZLARININ ÇEŞİTLERİ	84
<i>Beş Vakit Namazın Nafileleri (Revâtib)</i>	84
1.1.1. Müekked Nafileler	84
1.1.2. Sabah Namazının Sünneti	85
1.2. Diğer Nafile Namazlar (Regaib)	86
SONUÇ	88
BİBLİYOGRAFYA	91

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.s.	: Aleyhi's-selâm
a.y.	: Aynı yer
b.	: Bin veya İbn
Bas.	: Baskı
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren
D.İ.A.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Haz.	: Hazırlayan
Mad.	: Maddesi
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
Nşr.	: Neşriyat
Ö.	: Ölüm yılı
r.a.	: Radıyallahu anh
r.anhâ	: Radıyallahu anhâ
s.	: Sayfa
Sad.	: Sadeleřtiren
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
T.D.V	: Türkiye Diyanet Vakfı
Terc.	: Tercüme eden
Thk.	: Tahkik
ts.	: Tarihsiz

vd. : Ve devamı
Yay. : Yayınları veya Yayınevi
yy. : Yayın yeri yok

GİRİŞ

İbadet, insanların bu dünyadaki yaratılış gayesidir. Yüce Kitâbımız da zaten bunu ifade etmektedir. (Bkz.: Zâriyât, 51/56) Dindar bir insan yaratıcısına ibadet etmek zorunda olduğunun her zaman bilincindedir. Ancak ibadetler arasında da önemine binaen bazı farklılıklar yer almaktadır. Çok fazla öneme sahip olan ibadetlerin başında ise “**namaz**” yer almaktadır.

Namaz insanlık tarihinin başlangıcı ile var olmuştur. Yaşayan her ümmet namaz emri ile karşılaşmış, ilahî emirle gelen her elçi de bu emri tebliğde bulunmuştur. Çünkü namaz mahiyeti itibariyle insanların hayatını düzene koymakta, onlara zarar verecek her türlü kötülüğü savmaktadır. Allah Teala, şöyle buyurmaktadır:

“Sana vahyedilen Kitabı oku ve namazı kıl. Muhakkak ki namaz hayasızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak elbette en büyük ibadettir. Allah yaptıklarınızı bilir.” (Ankebut, 29/45)

Burada ifade edilen emir aynı zamanda tüm insanlığa verilmiş bir emirdir. İnsan bu emre uygun bir hayat sürdüğü müddetçe hem bu önemli ibadeti yerine getirme hazzını hem de kötülüklerden uzak durmanın getirdiği gönül rahatlığını yaşayacaktır.

Namaz, mükellefin içinde bulunduğu zamana, mekana ve duruma göre değişebilir. Çünkü dinimiz kolaylık dinidir. Namazın farklılık gösterdiği durumlardan birisi de kişinin yolculuk (sefer) halindeki durumudur. Allah'ın bir sadakası olarak kişi, yolculukta namazını ikamet (hazar) halinden farklı şekilde kılmaktadır. Çünkü yolculuk uzak veya yakın yere olsun ikâmetten farklıdır. Yolculuk, insanoğlu için vazgeçilmez bir ihtiyaç olduğundan ötürü, kişi kendisini ilgilendiren hükümleri bilmek zorundadır. Namaz da hükmünü bilmesi gereken ibadetlerden birisidir.

Teknolojinin gelişmesi, ulaşım araçlarının çoğalması ve ulaşımı kolaylaştırması, şehirlerin büyümesi ve sınırlarının genişlemesi yolculukta kılınacak namazın nasıl olacağı hakkında yeni birtakım soru ve sorunların çıkmasına sebep

olmuştur. Biz de hükmün günümüze uygun olarak nasıl işleyeceğini belirlemek ve kafalardaki soru işaretlerini gidermek adına böyle bir çalışma yapma gereğini hissettik.

Çalışmamıza konuyla ilgili ayetleri tespit ederek başladık. Kur'ân-ı Kerîm'de konumuzla doğrudan ilgili olarak Nisâ suresinin 101, 102 ve 103. ayetleri yer almaktadır. Bu ayetlerden, yolculukta namazın nasıl kılınacağını, hangi şartlarda yolcu olunup olunamayacağını tespit ettikten sonra, konuyla ilgili hadîs rivâyetlerini inceledik. Bu bilgiler ışığında mezheplerin görüşlerini sunduk ve en son kendi görüşümüzü ifade ettik.

Konumuzla ilgili olarak ilk başta Türkçe ve derli toplu çalışmalar olması sebebiyle İslâmî Araştırmalar Vakfı'nın (İSAV) düzenlemiş olduğu Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisinin “**Seferîlik ve Hükümleri**” başlıklı kitabı ve İsmail Karagöz'e ait “**Seferîlik ve Hükümleri**” adlı eserlere göz attık.

Konuyla ilgili ayetlerin tefsiri için en çok yararlandığımız kaynakların başında Zemahşerî'nin (ö. 538) **el-Keşşâf**'ı, Mukâtil b. Süleyman'ın (ö. 767) **Tefsîru Mukâtil b. Süleyman**'ı, ile Kurtubî'nin (ö. 671) nin **el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân**'ı, Fahreddîn er-Râzî'nin (ö. 606) **et-Tefsîru'l-Kebîr**'i, Reşid Rıza'nın (ö. 1935) **Tefsîru'l-Menârî** ve Elmalılı Hamdi Yazır'ın (ö. 1942) **Hak Dini Kur'ân Dili** adlı tefsirleri yer almaktadır.

Konuyla ilgili ihtiyaç duyduğumuz hadîsleri bulabilmek için hadîs kaynağı olarak Kütüb-ü Tis'ayı tercih ettik. Bunun dışında yer alan hadîs kitaplarına genel itibariyle yer vermedik. Hadîsleri dipnotlarda gösterirken **Concordance** usulünü kullandık. Fakat kitapları sıralarken müelliflerinin ölüm tarihi önce olanı başa aldık: Muvatta, Ahmed b. Hanbel ve Buhârî gibi..

Üzerinde çalıştığımız konu, fıkıh kitaplarında Salâtu'l-Müsâfir başlığı altında ele alınmaktadır. Fakat Salâtu'l-Havf bölümünde de yer yer konumuzla ilgili bilgilere atıf yapılmaktadır. Meşhur fıkıh mezheplerinin konuyla ilgili görüşlerini ana hatları ile tespit edebilmek için her mezhebin kendi kaynağını kullandık. Hanefî mezhebinin görüşleri için Kâsânî (ö. 587)'nin **Bedâiu's-Sanâi**'si, Serahsî'nin (ö. 1097) **el-Mebsût**'u ile İbn Âbidîn'in (ö. 1252) **Hâşiyetü Reddi'l-Muhtâr**'ını, Şafîî

mezhebinin görüşleri için İmam Şafî'nin (ö. 204) **el-Ümm** adlı kitabı ile Şirbinî'nin (ö. 1570) **Muğni'l Muhtâc**'ını, Mâlikî mezhebi için Haraşî'nin (ö. 1101) **el-Haraşî alâ Muhtasari Seyyidî Halîl**'ini, Hanbelî mezhebi için de İbn Kudâme'nin (ö. 620) **el-Muğni**'sini kaynak olarak kullandık. Mezheplere getirdiği eleştirileri meşhur olan Endülüslü âlim İbn Hazm'ın **el-Muhallâ**'sı da çalışmamız esnasında sıkça yararlandığımız fıkıh kitaplarından biri olmuştur.

Konuyla ilgili olarak müstakil kitaplar da yazılmıştır. Tespit edebildiğimiz eserlerden bazıları el-Kubeysî'nin, **el-Musâfir** ve **Mâ Yehtassu Bihi Min Ahkâmi'l-İbâdât** ve Usâme Muhammed Abdülaziz'in, **Ahkâmu Salâti'l-Musâfir** adlı kitaplarıdır.

Türkiye'de akademik çalışma olarak –İSAV'ın Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi hariç- doğrudan yolculukta namazla ilgili çalışmaya rastlayamadık. Fakat namazla ilgili birtakım çalışmalar yapılmıştır. Mustafa Geredeli'nin **Namazın sosyo-psikolojik tahlili ve kişilik gelişimine etkisi**, (Selçuk / 2008) Ali Karadoğu'nun **Sosyo-kültürel açıdan namaz ibadeti**, (Selçuk / 2008) Ataullah Tuhti'nin **Kur'ân'da namaz vakitleri ve astronomik açıdan değerlendirilmesi**, (Marmara / 2004) adlı yüksek lisans tezleri bunlara örnek olarak verilebilir. Ayrıca M. Hayri Kırbasoğlu'nun **Namazların Birleştirilmesi** adlı kitabı da bu çalışmalara örnek verilebilir.

I. BÖLÜM

NAMAZ, TANIMI VE TARİHÇESİ

1. Namazın Tanımı

1.1. Namazın Sözlük Tanımı

“Namaz” kelimesi Farsça’dan dilimize geçmiştir. Farsça’daki okunuşu “nemaz”dır.¹ Arapça karşılığı ise “salât” (es-salât’tır.)

Namaz sözlükte, ‘yalvarmak’, ‘istiğfar etmek’, ‘iyi dilekte bulunmak’,² ‘övmek’, ‘tazim etmek’³ manalarına gelmektedir. Salâtın meşhur manası ise ‘dua’⁴dır.

“Salât” kelimesi müfret olup, mastar yerine geçen bir isimdir, çoğul kullanım şekli ise “salavât”tır.⁵

“Salât” kelimesi ile ilgili olarak Zemahşerî (ö. 538) ise tefsirinde şunları söylemektedir:

“Zekat (زكاة) kelimesi “Zekkâ” (زكى) fiilinden türeyen bir mastar olduğu gibi,

“Salât” (صلاة) kelimesi de fa’letun (فعللة) vezninde “Sallâ” (صلي) fiilinden türemiş

¹ Ziya Şükün, **Farsça-Türkçe Lügat**, M.E.B, İstanbul: 1999, C: III, s. 1904; İbrahim Kâfi Dönmez, “Namaz”, **İslâm’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, (Redaktör: İbrahim Kâfi Dönmez), İfav, İstanbul: 1997, C: III, s. 426.

² İsmail Hammâd el-Cevherî, **es-Sihah Tâcu’l-Luga ve Sihahu’l-Arabiyye**, (Thk: Ahmed Abdulgaffâr Attâr), Dâru’l-İlm, Beyrût: 1979, “Salât” mad., C: IV, 2402; Cemâluddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, **Lisânu’l-arab**, “Salât” mad., Dâru Sâdır, Beyrut: 1990, C: XIV, s. 464 vd.; Dönmez, “Namaz”, **İslâm’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, s. 426.

³ Râgıb el-İsfehânî, **Müfredâtu Elfâzi’l-Kur’ân**, “Salât” mad., (Thk: Safvan Adnan Dâvûdî), Dâru’l-Kalem – Dâru’ş-Şâmiyye, Dımaşk-Beyrut:1992. s. 491; İbn Manzûr, **Lisânu’l-arab**, “sallâ” mad., C: XIV, s. 464 vd.; **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm İlmihali**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C: I, Ankara: 2004, s. 220.

⁴ İbn Manzûr, **Lisânu’l-arab**, “Salât” mad., C: XIV, s. 464 vd.; Bkz. Enfâl Suresi 8/35; Tevbe 9/103; İsra 17/110; Nûr 24/41; Ahzab 33/53, 56.

⁵ el-Cevherî, **es-Sihah Tâcu’l-Luga ve Sihahu’l-Arabiyye**, “Salât” mad., C: IV, 2402; İbn Fâris, **Mu’cemu Makâyisi’l-Luga**, Dâru İhyâi’l-Kutubi’l-Arabiyye, Kâhire: 1266, “Salât” mad., C: III, s. 300-301; Mecdu’d-Dîn Muhammed b. Yâkub el- Fîruzâbâdî, **el-Kâmusu’l-Muhît**, Beyrut: 1987, “Salât” mad., s. 1681.

bir mastardır. Salât kelimesinin “Salevâtun” (صلاة) şeklinde “vav” (و) harfi ile yazılması ise fehâmet manası taşıması içindir. “Sallâ” fiilinin asıl anlamı “uyukları hareket ettirmek”tir. Namaz kılan kimse de rükû ve secde yaparken böyle yapmaktadır. Dua eden kimseye de “musallî” denilmiştir. Çünkü onun duadaki huşû hali, namaz kılanın rükû ve secdedeki haline benzer.”⁷

“Salât” kelimesi yapan ve yapılan kişiye göre farklı manalara gelmektedir. Eğer bu kelime Allâh’tan olursa rahmet ve tezkiye, meleklerden olursa istiğfar, muminlerden olursa dua demektir.⁸

Kur’ân’da kuşların salâtından da bahsedilmektedir.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرِ صَافَّاتٍ كُلُّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ وَاللَّهُ
عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ

“Göklerde ve yerde bulunanlarla dizi dizi kuşların Allâh’ı tesbih ettiklerini görmez misin? Her biri kendi (salâtını) duasını ve tesbihini (öğrenmiş) bilmiştir. Allâh, onların yapmakta olduklarını hakkıyla bilir.”⁹

Her ne kadar kabul etmeyenler olsa da “Salât” kelimesi İslamiyet öncesi Arap Literatüründe kullanılıyordu. Mesela, Goldzhier bu kelimenin Hıristiyanlıktan alınma bir kelime olduğunu öne sürmektedir.¹⁰ Oysa Izutsu, şair el-A’sâ’nın bir şiirinde şöyle dediğini belirtmektedir:

و قابلها الريح في دنها و صلى على دنها و ارتسم

⁶ Fiil mi mastardan türer, mastar mı fiilden türer konusu nahivciler arasında tartışılmıştır.

⁷ Ebu’l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidî’t-Tenzîl ve Uyûnu’l-Ekâvîl fi Vucûhi’t-Te’vîl*, Beyrut, Darû’l-Ma’rifet, ts., C: I, s. 131-132.

⁸ el-İsfehânî, *Müfredâtu Elfâzi’l-Kur’ân*, “صلی” mad., s. 491; Bkz. Ahzab, 33/56, Tevbe, 9/99, 103.

⁹ Nur, 24/41.

¹⁰ Mehmed Said Hatipoğlu, “Batıdaki Hadis Çalışmaları Üzerine”, *Uluslar arası I. İslâm Araştırmaları Sempozyumu*, İzmir: 1985, s. 81-94.

“(Şarapçı) şırayı küpün içinde rüzgara karşı koydu, sonra küpüne iyilikler diledi ve Tanrı’dan yardım istedi (ki, şarap ekşiyip bozulmasın)¹¹”

1.2. Namazın Terim Tanımı

Namaz, terim olarak; “içinde rükû, sücud, kıyâm gibi özel fiillerin bulunduğu bir ibadet” şeklinde tanımlanmaktadır.¹² Salât kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de genel olarak “namaz” anlamında kullanılmıştır.

Mekkî ve Medenî sûrelerde (es-salât) kavramı bilinen terim anlamıyla, toplam altmış yedi kez geçmektedir.¹³

Kur’ân-ı Kerîm’de namaz kılma ile ilgili emirler (أَقِيمُوا الصَّلَاةَ) şeklindedir, (الصَّلَاةَ) es-salât bilinen salât demektir. İbrahim (a.s.) kendi soyundan gelen Mekkelilerle ilgili olarak şu duayı yapmıştır:

رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمَنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ

“Ey Rabbim! Beni ve soyumdan gelecekleri namazı devamlı kılanlardan eyle; ey Rabbimiz! Duamı kabul et.”¹⁴

Bu ayetteki İbrahim’in (a.s.) duasında, ibarenin “O salâtı ikâme edenler” şeklinde olması bu ibadetin araplar tarafından bilindiğini göstermektedir. O halde Peygamberimize (s.a.v) emredilen de o namazı kılmasıdır. Bundan dolayı O’nun namazı ile İbrahim (a.s.) duasında geçen namaz arasında bir fark olmamalıdır.

2. Namazın Tarihçesi

Namaz ibadetini daha iyi anlamak ve çalışmamızda değineceğimiz noktaları belirginleştirmek için namazın tarihçesine de bir göz atmamız gerekir. Bu kısımda, namazın tarihçesiyle ilgili bilgiler sunmaya çalışacağız.

¹¹ Toshihiko Izutsu, **Kur’ân’da Allâh ve İnsan**, Yeni Ufuk Neşriyat, İstanbul, ts., s. 187.

¹² İsfehâni, **Müfredât**, s. 491; İbn Manzûr, **Lisânu’l-arab**, “Salât” mad., C: XIV, s. 464 vd.

¹³ Muhammed Fuâd el-Abdulbâkî, **el-Mu’cemu’l-Mufehres li’ Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm**, İstanbul: 1982, s. 508.

¹⁴ İbrahim, 14/40.

2.1. Peygamberlerde Namaz

İslamiyette ve öncesinde farz olan namaz her daim varlığını korumuştur. Müslümanlar için çok önemli bir ibadet olan namaz her ne şartta olursa olsun müslümanın üzerinden düşmeyen belki de tek ibadettir.

Kur'ân-ı Kerîm'e bakıldığında namazın bütün peygamberlerin şariatlarında var olduğu görülmektedir. Şu ayet bunu açıkça ortaya koymaktadır.

وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيُعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ

“Hâlbuki onlara, ancak dini Allâh'a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O'na kulluk etmeleri, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri emredilmişti. İşte bu dosdoğru dindir.”¹⁵

Kur'ân-ı Kerîm'de İbrahim ve İsmail'in (a.s.) namaz kıldıkları ve kendilerine tabî olan kimselere namaz kılmayı emrettikleri bildirilmektedir.

إِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنَا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلِّينَ وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ

Biz Beyt'i (Ka'be'yi) insanlara sevâp kazanılacak bir toplantı ve güven yeri yaptık. Siz de İbrâhim'in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın). İbrâhim ve İsmâ'il'e: "Tavaf edenler, ibâdete kapananlar, rükû ve secde edenler için Ev'imi temizleyin!" diye emretmiştik.¹⁶

رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوَىٰ إِلَيْهِمْ وَارزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ

Ey Rabbimiz! Ey sahibimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için ben, neslimden bir kısmını senin Beyt-i Harem'inin (Kâbe'nin) yanında, ziraat

¹⁵ Beyyine, 98/5, Bu meal Abdülaziz Bayındır Hoca'ya aittir.

¹⁶ Bakara, 2/125.

yapılmayan bir vâdiye yerleştirdim. Artık sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meyvedici kıl ve meyvelerden bunlara rızık ver! Umulur ki bu nimetlere şükrederler.¹⁷

وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ
وَالزُّكُوَّةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا

Kur'ân'da İsmail'i de an; çünkü o, vaadine sadık bir kuldu ve gönderilmiş bir peygamberdi. Ailesine ve çevresine namaz kılmayı ve zekat vermeyi emrederdi ve Rabbinin katında hoşnutluğa ermişti.¹⁸

Peygamber olduğu kesin olmayan Lokman (a.s.) oğluna şu öğütleri vermektedir:

يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

"Yavrum! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir."¹⁹

Bunun yanında Kur'ân'ın değişik yerlerinde İbrahim'in kıldığı namazın kabulü için dua ettiği, namazı yalnız Allâh için kıldığını söylemesi²⁰

قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

De ki: "Benim namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm kesinlikle hep o alemlerin Rabbi olan Allah içindir."

Adem, Nuh ve İbrahim'den (a.s.) sonra namazı terk eden bir neslin geldiği,²¹

¹⁷ İbrahim 14/37.

¹⁸ Meryem 19/55.

¹⁹ Lokman, 31/ 17.

²⁰ En'am, 6/162.

²¹ Meryem, 19/59.

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهْوَاتِ فَسُوفَ يَلْقَوْنَ عَذَابًا

Sonra bunların ardından öyle bir nesil geldi ki, namazı terkettiler, heva ve heveslerine uydular; onlar bu taşkınlıklarının karşılığını mutlaka göreceklerdir. (Cehennemdeki «Gayya» vadisini boylayacaklardır.)

Lût, İshâk ve Yakub'a (a.s.) namaz kılmalarının vahyedilmesi,²²

وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَهْتَدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا
عَابِدِينَ

Onları bizim emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine hayırlar işlemeyi, namazı dosdoğru kılmayı, zekâtı vermeyi vahyettik. Onlar sadece bize ibadet eden kimselerdi.

Musa'ya (a.s.) namaz kılmanın emredildiği,²³

إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي

Şüphe yok ki ben Allah'ım. Benden başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl.

Zekeriya'nın (a.s.) namaz kıldığı,²⁴

فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا
وَخَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ

Zekeriya mabedde namaz kılarken melekler ona, “Allah sana, kendisinden gelen bir kelimeyi (İsa'yı) doğrulayıcı, efendi, nefesine hâkim ve salihlerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdelers” diye seslendiler.

²² Enbiyâ, 21/73.

²³ Taha, 20/14.

²⁴ Âl-i İmrân, 3/39.

İsa'nın (a.s.) beşikte konuşurken, namaz kılmasının emredildiğini söylediği,²⁵

وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا

Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti.

Yahudilere namazın emredildiği²⁶,

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُعْرِضُونَ

Hani, biz İsrailoğulları'ndan, "Allah'tan başkasına ibadet etmeyeceksiniz, anne babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz, herkese güzel sözler söyleyeceksiniz, namazı kılacaksınız, zekâtı vereceksiniz" diye söz almıştık. Sonra pek azınız hariç, yüz çevirerek sözünüzden döndünüz.²⁷

Ashâb-ı kehf'in kıssası anlatılırken mescid kelimesinin kullanılması,²⁸ namazın varlığını, önemini göstermekte ve tarihçesi hakkında bize yararlı bilgileri vermektedir.

وَكَذَلِكَ أَخْذَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا إِذْ يَتَنَزَّعُونَ مِنِّيهِمْ أَمْرُهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِمْ بُيُوتًا رَبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا

Böylece biz, (insanları) onların hâlimden haberdar ettik ki, Allah'ın va'dinin hak olduğunu ve kıyametin gerçekleşmesinde de hiçbir şüphe olmadığını bilsinler. Hani onlar (olayın mucizevî tarafını ve asıl hikmetini bırakmışlar da) aralarında onların durumunu tartışıyorlardı. (Bazıları), "Onların üstüne bir bina yapın, Rableri onların hâlini daha iyi bilir" dediler. Duruma hâkim olanlar ise, "Üzerlerine mutlaka bir mescit yapacağız" dediler.

²⁵ Meryem, 19/31.

²⁶ Bkz; Nisâ, 4/77, 162; Mâide, 5/12.

²⁷ Bakara, 2/83.

²⁸ Kehf, 18/21.

Rivayetlere göre önceki namazlar ikişer ikişer olarak ve özellikle sabah güneş doğmadan önce, akşam güneş battıktan sonra kılınyordu. İslamiyette bilindiği şekliyle 5 vakit namaz Miraç gecesi farz kılındığı rivâyet edilir.²⁹

Namaz farz kılınıca Cebrail, Peygambere gelerek onu Akabe denilen yere götürmüş, orada fıskıran su ile önce Cebrail, sonra peygamber abdest almış ve beraberce iki rek'ât namaz kılmışlardır. Peygamber (s.a.v.) eve gelip Hatice (r.anha) ile abdest alıp iki rek'ât namaz kılmıştır.³⁰

Yaygın görüşe göre Cibril'in Peygamber'e (s.a.v.) Kabe'de namazın vakitlerini göstermek üzere imâmlık etmesi Miraç olayının ertesi günü olmuştur.³¹

Asım Köksal da konuyla ilgili olarak şu bilgileri vermektedir:

“Melekler Adem (a.s.)’in ruhunu kabzettiler. Sonra onu yıkadılar, kefenlediler, kokuladılar, kabrini kazdılar. Meleklerden biri öne geçti, ötekiler de arkasına durdular, Adem a.s.’in oğulları da onların arkasına durdular ve cenaze namazını kıldılar.

Lemek b. Mettu Şalah oğullarını toplayıp vasiyet ederken Nuh a.s.’a şunu dedi: “Tufan çekilip gittiği ve siz yeryüzüne indiğiniz zaman Adem’in cesedi yanında namaz kıl”

Semud kavminin lideri Cenda’ b. Amr Salih’e a.s şöyle dedi: “Şu kayada bizim için şöyle şöyle bir dişi deve çıkarırsan senin peygamber olduğunu doğrular ve sana iman ederiz.” Salih a.s onlardan kesin söz aldıktan sonra kayanın yanında namaz kıldı.

Firavun adam göndererek Sâre’yi yanına getirtti, İbrahim a.s hemen namaza durdu. Sâre firavunun yanına girince ayağa kalktı, Sâre hemen abdest alıp namaza durdu.”³²

2.2. Diğer Dinlerde Namaz

Allâhu Teala Kur’ân-ı Kerîm’de şu şekilde buyurur:

²⁹ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, **Sünenü’t-Tirmizî**, Thk.: Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru’l-Fikr, Beyrut, C: V, t.y., Salât, 45; Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, **Sünen**, Şerh: Celâleddin es-Suyûtî, Hâşiye: el-İmâm es-Sindî, Thk.: Mektebu Tahkîki’t-Türâsi’l-İslâmî, C: VIII, 2. bas., dâru’l-Mârife, Beyrut: 1992, Salât, 1; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Dâru’l-Fikr, C: VI, y.y., t.y., C: III,161; Dönmez, **İslâm’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, s. 427.

³⁰ **Diyanet İslâm İlmihali**, s. 220.

³¹ **A.g.e**, s. 220.

³² Asım Köksal, **Peygamberler Tarihi**, TDV, Ankara, 2000.

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ

“Biz seni müjdeleyici ve uyarıcı olarak hak ile gönderdik. Her millet için mutlaka bir uyarıcı (peygamber) bulunmuştur.”³³

Her millete elçi gönderildiğine göre mevcut dinlerden herbirinin temelinde bir elçinin tebliğini bulmak mümkündür. Bu sebeple her elçinin tebliğinde ümmetine en büyük tebliğ olan namazı emretmesi gayet normaldir. Buna göre asli vasfını kaybetmiş olan bu dinlerde de namaza benzer ibadetler bulunabilir.³⁴

İslamiyette olduğu gibi diğer dinler ve inançlarda da namazın varlığı tespit edilmiştir. Kaynaklardan bulabildiğimiz şekliyle diğer dinlerde namaz şu şekildedir.

2.2.1. Haniflerde

Hanîf sözlükte, “dalaletten istikâmete, diğer dinlerden hak dine dönmek” anlamında kullanıldığı gibi, İslamî terminolojide İbrahim’in (a.s.) dinine tabi olanları ifade etmek için kullanılan bir terimdir.³⁵

Cahiliye döneminde İbrahim’in (a.s.) yolunu tutan, her türlü kötülük ve günahattan uzak kalan kişilerden, Ebu Zerr ve Kus b. Saide’nin namaz kıldıkları rivayet edilmektedir.³⁶ Ebu Zerr:

"Resulullah (sav) ile karşılaşmazdan önce üç yıl ibadet ettim" demişti. Kendisine: "(Bu ibadeti) kimin için yaptın?" diye sordular. "Allâh için!" cevabını verdi. Tekrar: "Pekiyi nereye yönelerek yaptın?" denildi. "Rabbim beni nereye yöneltmiş idiye oraya!" dedi ve açıklamaya devam etti: "Akşam vakti namaza

³³ Fatır, 35/24.

³⁴ Abdülaziz Bayındır, **Kur’ân Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar**, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul: 2007, 2. Bas., s. 57.

³⁵ Şaban Kuzgun, **DİA**, “Hanîf” mad., C: XVI, s. 33.

³⁶ Ebu Cafer Muhammed İbn Habîb, **Kitâbu’l Muhabber**, Beyrut, ts., s. 171-172; Ebu’l-Huseyn Muslim b. Haccac el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî, **Sahîh-u Muslim**, Thk.: Muhammed Fuad Abdulbâkî, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, C: V, Muslim, **Fezâil**, 132.

*başlıyor, gecenin sonuna kadar devam ediyordum. O zaman kendimi bir örtü gibi atıyor, güneş tepeme yükselinceye kadar öyle kalıyordum. "*³⁷

İbrahim'in (a.s.) dininde namaz ibâdetinin mevcut olduğunu sözlü Yahudi rivâyetlerinden de anlamaktayız. Talmud'da, İbrahim'in (a.s.) sabahları erken kalktığı, şafak vaktinde Allâh'a ibâdet ettiği, Yahudilerin "Şaharit" ibadetinin İbrahim'den (a.s.) kaldığı kaydedilmiştir.³⁸

İslâmî kaynaklarda yer alan bazı rivâyetler de bu konuya ışık tutmaktadır. Ezrakî'nin (ö: 212) kaydettiği bir rivâyete göre İbrahim (a.s.) kendine bir kıble edinmiş ve oraya doğru namaz kılmıştır, İsmail de (a.s.) aynı uygulamayı devam ettirmiştir.³⁹

İbn İshâk, İbrahim (a.s.) ve İsmail'in (a.s.) namazları hakkında şu bilgileri vermektedir:

“İbrahim (a.s.) ve İsmail (a.s.), dört bir yandan gelen müminlerle birlikte, zilhiccenin sekizinci günü Mina'ya gelerek, cemaat halinde öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kılmışlardır. Geceyi orada geçirdikten sonra, sabah namazını kılıp erkenden Arafat'a çıkmışlar, orada öğle ve ikindiye cem ederek kılmışlar ve geceyi orada geçirmişlerdir. Yine Müzdelife'de sabah namazını kıldıktan sonra cemre yapmışlardır. Bu uygulamayı İbrahim'e (a.s.) Cebrail öğretmiştir.⁴⁰

İbrahim'e Cebrail tarafından yaptırılan bu uygulamanın Hz. Peygamber'e de aynen uygulaması Allâh tarafından emredilmiştir.⁴¹

Ayrıca İbrahim'in namazının, kıyâm, rükû, secde gibi rükünleri kapsadığı Kur'ân'ı Kerîm'de belirtilmektedir.⁴² Namazın tanımı kısmında da açıklaması geçmişti.

³⁷ Muslim, 'Fezâil', 132.

³⁸ Şaban Kuzgun, **İbrahim ve Haniflik**, Ankara: 1985, s. 176-177.

³⁹ Ebu'l Velid Muhammed b. Abdillâh el-Ezrâkî, **Mekke Mâ Ce fi Hâ Mine'l-Asâr**, (Thk: Rüşdi es-Salih Melhas), Mekke: 1399.

⁴⁰ İbn İshâk, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, Beyrut: 1978, yy., s. 100-101.

⁴¹ Nahl, 16/123.

⁴² Bkz. İbrahim, 14/40; Hac, 22/26.

2.2.2. Hıristiyanlarda

Şimdi de kendi kaynaklarına göre Hıristiyan mezheplerinin namaz anlayışını görelim.

2.2.2.1. Kadim Süryani Kilisesi

Süryanilerde hergün namaz vardır, pazar ve bayram günleri ise ibadetlerde secde ve rek'ât yoktur. Toplam 7 vakit namaz vardır. Sabah, kuşluk, öğle, ikindi, akşam, yatsı, gece yarısı. Bu namazlardan kuşluk, ikindi, yatsı sünnet; diğerleri farzdır ve bunlar kilisede topluca kılırlar.⁴³ Ancak süryaniler tarafından yazılan “*Ruhsal hazine dua kitabı*” adlı kitapta farz sünnet ayırımı yapılmamıştır.⁴⁴

2.2.2.2. Diğer Hıristiyanlar

Hıristiyanlık'a ait bazı vesikalarda “mescid” kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Bu vesikalarda mescid hakkında “bizim ibadet ettiğimiz yer, Tanrı için başımızı koyduğumuz yerdir” denilmektedir.⁴⁵

A. J. Wensinck, namazla Yahudi ve Hıristiyanların dini ayinleri arasında benzerlik kurmakta ve Aramîce'de “selotai” kelimesinin “katlamak, bükme” anlamında olup, namaz gibi ayin şeklindeki dua manasına kullanıldığını söylemektedir. Bu durum, namaz ibadetinin Hıristiyanlara da emredildiğini ve Peygamber'in zamanında Doğu Hıristiyanları'nın tahrif edilmiş haliyle de olsa, bunun devam ettiğini gösteren bir delildir. Nitekim Wensinck, Hıristiyanların ibadetinde de namazda olduğu gibi kıyâm, secde ve kâ'denin göze çarptığını belirtmektedir.⁴⁶

2.2.3. Yahudilerde

Kur'ân-ı Kerîm'de Allâhu Teala Musa (a.s.) ve kardeşi Harun'a (a.s.) namaz kılmalarını emretmiştir:

⁴³ Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ocak Yayınları, Ankara: 2002, s. 305-306.

⁴⁴ Patrik Efram I. Efram, **Ruhsal Hazine Kitabı**, Çev.: Hori Episkopos Samuel Akdemir, Ar Matbaacılık, İstanbul: 1989, s. 35.

⁴⁵ Abdullah Kahraman, **İslâm'da İbadetlerin Değişmezliği**, Akademi Yayıncılık, İstanbul: 2002, s. 220.

⁴⁶ Wensinck, **İslâm Ansiklopedisi**, “Salât” Mad., Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, c: X, s. 112-115.

“Hani bir ateş görmüştü de, ailesine şöyle demişti: "Durun, bir ateş gördüm; umulur ki size ondan bir kor getiririm veya ateşin yanında bir yol gösterici bulurum. Nitekim ona gidince, kendisine seslenildi: "Ey Musa, gerçekten ben, ben senin Rabbinim. Ayakkabılarını çıkar; çünkü sen, kutsal vadi olan Tuva'dasın." Ben seni seçmiş bulunuyorum; bundan böyle vahyolunamı dinle. Gerçekten Ben, Ben Allâh'ım, Benden başka İlah yoktur; şu halde bana ibadet et ve beni zikretmek için dosdoğru namaz kıl.”⁴⁷

“Musa ve kardeşine (şöyle) vahyettik: "Mısır'da kavminiz için evler hazırlayın, evlerinizi namaz kılınan (ve kıbleye dönük) yerler yapın ve namazı dosdoğru kılın. Mü'minleri de müjdele.”⁴⁸

Ayetlerden anlaşılacağı üzere Yahudilere de namaz ibadeti farz kılınmış olmalıdır. Lakin Yahudiliğe dair eserlerde namazın mahiyetine dair bilgilere rastlamak çok zordur. Namaz hakkında bulabildiğimiz şu bilgi kayde değerdir:

“*Ey İsrail! Kendi Rabbinle görüşmek için gerekli hazırlığını yap.*” Emrine göre “namaz”dan önce özel hazırlıklar yaparlar ve eski dönemin temiz insanları bu hazırlıklarda birer saat harcarlardı. Azra'nın (Üzeyr) emrine göre, namazdan önce vücudu iyice yıkamak şarttı. Namaz için uygun elbiseler giymek de şarttı.

Elimizdeki Tevrat'ta namazı emreden açıkça bir nas bulunmamakla beraber, namaz ve dua Allâh'a yaklaşma vesilesi olarak kabul edilmiştir. Dua ve ibadet anlamına gelen İbranice “tephillah” kelimesi, onların anladıkları namaza ve kastedilen manaya gelir.⁴⁹ Bunun da fiil olarak karşılığı “hitpalel”dir.⁵⁰

Düzenli namaz genellikle, en az on kişilik erginlik çağına ulaşmış insan topluluğu ile kılınır ve kalabalık halde namaz kılmak son derece değerli kabul edilir. Namaz, erkekler ve kadınlar için gereklidir. Kızlara namaz yasaktır. Namaz surelerinin yazılışı, bir araya toplanışı seksen peygamber döneminde yaşayan yüz

⁴⁷ Tahâ, 20/10-14.

⁴⁸ Yunus, 10/87.

⁴⁹ Tümer, **Dinler Tarihi**, s. 478.

⁵⁰ Adem Özen, **Yahudilikte İbadet**, Ayışığı Kitapları, İstanbul: 2001, s. 38.

yirmi büyük insana bağlanmaktadır. Namaz dualarının başlangıçta ağızdan ağza mı öğretildiği, yoksa düzenli bir yazıya geçirilerek mi korunduğu bilinmemektedir.

Görünüşe göre uzun zaman boyunca insanların onları ezberleyerek tekrarladıkları anlaşılmaktadır. Belki de Goenic'in dönemine kadar bu şekil devam etmiştir. Müctehid İmâm Johanna, üç namazın, günün üç değişmesi ile; güneşin doğması, öğle vakti ve güneşin batması ile ilgili olduğunu söylemektedir.⁵¹

2.2.4. Cahiliye'de Namaz

Kur'ân-ı Kerîm'de cahiliye dönemine ait namaz bilgisi yer almaktadır. Enfal suresinde geçen bilgi şu şekildedir:

وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ

“Onların Beytullah yanındaki duaları (namazları) da ıslık çalmak ve el çırpılmaktan başka bir şey değildir. (Ey kâfirler!) İnkâr etmekte olduğunuz şeylerden ötürü şimdi azabı tadın.”⁵²

Rivâyetlere göre, bunlar erkek ve kadın, açık saçık el ele tutuşur, Kabe'nin etrafında dolaşırlar ve ıslık çalır el çırparlardı. Böylece ibadet ediyoruz diye çalar oynarlardı. Bir de Peygamber, Beyt-i Şerif'e gelip ibadet etmek, namaz kılmak ve Kur'ân okumak istediği zaman, onlar genellikle böyle ayın yapmakta aşırı giderlerdi. Kendileri de güya namaz kılıyor ve dua ediyorlarmış gibi nümayiş yaparlardı ve gürültü çıkarırlardı. Böylece Peygamber'in huzurunu kaçırlardı ve bu yaptıklarını da kendileri için bir ibadet sayarlardı.⁵³

İbrahim (a.s) duası⁵⁴ ve Ebu Zerr ile Kus b. Saide'nin namaz kılmaları da cahiliyede namazın bilindiğini göstermektedir.⁵⁵

⁵¹ Ebû'l-Hasan Ali en-Nedevî, **Dört Rukûn**, Çev. Yusuf Karaca, Nehir Yayınları, İstanbul: 2000, s. 109-110.

⁵² Enfal, 8/35.

⁵³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dîni, Kur'ân Dili**, (Sad.: İsmail Karaçam ve diğerleri), Azim, İstanbul, ts., C: IV, s. 228.

⁵⁴ İbrahim 14/37.

⁵⁵ İbn Habîb, **Kitâbu'l Muhabber**, s. 171-172.

I. Goldziher ise, namaz ibadetinin Cahiliye devrinde mevcut olmadığını “salât” kelimesinin Hıristiyanlıktan alınma Arapça olmayan bir kelime oluşunun buna delil teşkil ettiğini iddia etmiştir.⁵⁶ Ancak daha önceden geçtiği üzere bunun yanlış olduğu açıktır.⁵⁷

⁵⁶ Hatipoğlu, “Batıdaki Hadis Çalışmaları Üzerine”, **Uluslar arası I. İslâm Araştırmaları Sempozyumu**, s. 81-94.

⁵⁷ Bkz.: Namazın sözlük tanımı konusu.

II. BÖLÜM

YOLCULUK VE YOLCULUKTA NAMAZ

1. Yolculuğun Tanımı

Yolculuk kelimesi dilimizde sefer olarak kullanılmaktadır. Sefer kelimesi ise Arapça سفر (se-fe-ra) fiilinden türemiştir. Masdar olarak dilimizde aynen kullanılan bu kelime sözlükte, ayrılmak, açığa çıkarmak, süpürmek, aydınlatmak ve mesafe kat etmek gibi manalara gelmektedir.⁵⁸

Sefere, *sefer* denmesinin sebebi, yolcunun yüzünden gölgelik perdesini kaldırması, onu güneş ile baş başa bırakması ve açık araziye çıkarmasıdır. Diğer bir sebebi de, yolculuk yapan kişilerin huylarını ve gizli kalan yönlerini ortaya koymasındır. Çünkü kişilerin iyi ya da kötü huyları yolculukta iyi bir şekilde anlaşılır.⁵⁹

Kavram olarak yolculuk; insanların, yerleşim birimlerini birbirine bağlayan kara, deniz, demir veya hava yoluyla ticaret, ilim tahsili, askerlik, hac, umre, akraba ziyareti, gezi ve benzeri herhangi bir sebeple bir yerden bir yere gitmesidir. İslam hukuku literatüründe, “belirli bir mesafeyi gitmek veya bazı hükümlerin değişmesine sebep olacak uzunluktaki bir yolu kat etmektir” şeklinde tanımlanmaktadır.

Yolculuk kelimesinin karşıtı “hazar ve ikâmet”dir. Yolculuğa çıkan kimseye ise “yolcu” yani seferî, misafir denmektedir. Bunu karşıtı ise “mukîm ve hazarî”dir.⁶⁰

⁵⁸ İbn Manzûr, **Lisânu'l-arab**, “sefer” mad., C: IV, s. 367 vd.; Damâd Efendi, **Mecmeu'l-Ebhûr fi şerhi Mültekâ'l-Ebhûr**, “sefer” mad., C: I, İhyâu't-Turâsi'l-Arâbi, t.s., y.y., s. 160; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Haraşî, **Haraşî**, C: II, Daru'l-Fikr, Beyrut, ts., s. 56; Seyyid Şerif el-Cürcânî, **Kitâbu't-Târifât**, “sefer” mad., t.s., y.y., s. 119.

⁵⁹ Yunus Vehbi Yavuz, “*Seferîlik Şartları*”, **Seferîlik ve Hükümleri**, Ensar Neşriyat, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 24, İstanbul: 1997, s. 291.

⁶⁰ Fahrettin Atar, “*Genel Olarak Seferîlik ve Hükümleri*”, **Seferîlik ve Hükümleri**, Ensar Neşriyat, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 24, İstanbul: 1997, s. 13.

1.1. Yolculuğu ifade eden fiiller

Kur'ân'da yolculuk halinin anlatıldığı veya yolculuk haline benzer fiillerin bulunduğu birçok ayeti kerîme vardır.⁶¹ Farklı manalara gelseler de bazen aynı manayı içermektedir.

Bunlara bir göz atacak olursak şöyle sıralayabiliriz:

1.1.1. Sefera (سفر)

Sefer halini anlatan esas fiil “se-fe-ra”dır. Üç harfli haliyle, süpürmek, bir şeyin üstündeki örtüyü, perdeyi açmak, bir nesneyi bir şeyin üstünden sıyrıp yahut kaldırıp açmak, devenin burnuna burunluk takmak; sabah yeri açılıp ağarmak; kavga ve savaşın sona yaklaşıp yavaşlamaya yüz tutması; bir şeyin en iyilerini ayırıp satmak; insanların arasını ıslah etmek; yazı yazmak gibi anlamlara gelmektedir.⁶²

Yolculuk etmek anlamı aslında bu fiilin üç harfli olan “sâfera” babının anlamı olmakla birlikte, yolculuk eden kişiye üç harfli kökten sıfat türetilerek “raculun sefer” denilir. Bu kökten gelen *es-sefer* ise bir mesafe kat etmektir anlamındadır.⁶³

فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ إِنِّي جَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا

Oradan uzaklaştıklarında Mûsâ beraberindeki gence, “Öğle yemeğimizi getir, bu yolculuğumuzdan dolayı çok yorgun düştük” dedi.⁶⁴

⁶¹ Bu bölümde yer alan tüm ayetler için: Abdulbâkî, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Türkçe Tefsiri*, Bilmen Yay., İstanbul, t.y.; Hasan Basri Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, Ahmed Said Matbaası, 8. bs., İstanbul, 1974; Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı Meal Tefsir*, (Çev.: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yay., İstanbul, 1996; Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Ve Yüce Meali*, Kılıç Kitabevi, Ankara, 1997; Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yay., Ankara, 2003; Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân-ı Kerîm Ve Açıklamalı Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 12. bs., Ankara, 2005; Suat Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm Ve Açıklamalı Meali*, İstanbul, 1998.

⁶² İbn Fâris, *Makâyis fi'l-Lugât*, “sefer” mad., s. 483; İsfehânî, *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, “sefer” mad., s. 412-413; İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, “s-f-r” mad., C: IV, s. 367 vd

⁶³ Cürçânî, *Kitâbu't-Târifât*, “sefer” mad., s. 119; Bedrettin Çetiner, “*Kur'ân'da Sefer*”, *Seferlilik ve Hükümleri*, Ensar Neşriyat, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 24, İstanbul, s. 41

⁶⁴ Kehf, 18/62.

1.1.2. Sâra (سار)

Meşhur manası gezmektir. Gece ve gündüzün olması için de kullanılır. Arapça “Sîra” bu fiilden isimdir ki “Sünnet, hal, yol ve heyet” demek olup kişinin davranışlarının tümünden oluşan heyete ve gidişata denir.⁶⁵

Kur’ân-ı Kerîm’de birçok defa kullanılan fiil⁶⁶ Hacc suresinde şu şekilde geçmektedir:

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ

“(Seni yalanlayanlar) hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı?”⁶⁷

1.1.3. Sâha (ساح)

Suyun yeryüzünden akıp gitmesi ve bu şekilde akan su,⁶⁸ kişinin yeryüzünde dolaşması, gölgenin bir taraftan öbür tarafa dönüp gitmesi,⁶⁹ rahiplik ve ibadet için yeryüzünde gezip yürümek anlamında kullanılır. “Seyyah” kelimesi de bu fiilden türemiştir, Türkçe’de de kullanılan “seyyah” seyahat eden, uzak ülkeleri gezip dolaşan kimse, gezgin,⁷⁰ yolcu⁷¹ diye bilinmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de ise “sâha” kelimesi türevleriyle birlikte birkaç ayette⁷² geçmektedir. Mesela, Tevbe suresinde şu şekildedir:

فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ

“(Ey müşrikler!) Yeryüzünde dört ay daha dolaşın.”⁷³

⁶⁵ İbn Fâris, **Makâyıs fi'l-Lugât**, “s-y-r” mad., s. 500; Çetiner, “**Kur’ân’da Sefer**”, s. 41.

⁶⁶ Bkz. Hud, 11/81; Hicr, 15/65; İsrâ, 17/1; Tâhâ, 20/77; Şuarâ, 26/52; Duhan, 44/23.

⁶⁷ Hacc, 22/46.

⁶⁸ İbn Fâris b. Zekerîyya, **Mucmelu'l-Lugat**, “s-y-h” mad., Dâru İhya’i-Turasi'l-Arabî, Beyrut-2005, s. 326; İsfehânî, **Müfredât**, “s-y-h” mad., s. 431; İbn Fâris, **Makâyıs**, “s-y-h” mad., s. 499

⁶⁹ İbn Fâris, **Makâyıs**, “s-y-h” mad., s. 499; Çetiner, “**Kur’ân’da Sefer**”, s. 40

⁷⁰ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Redaksiyon – Etimoloji: Ahmet Topaloğlu, Kubbealtı Nşr., İstanbul: 2005, C: III, s. 2765

⁷¹ Mustafa Nihat Özön, **Osmanlıca-Türkçe Sözlük**, İnkılap ve Aka Basımevi, İstanbul: 1979, s. 754

⁷² Bkz. Tevbe, 9/112; Tahrim, 66/5

1.1.4. Cerâ (جرى)

Su ve kan gibi şeyler için akmak, süratle geçmek, güneş ve diğer yıldızların hareket etmesi, gemilerin su üstünden kayıp gitmesi, koşması anlamındadır. İnsanlar hakkında da aynı anlamda kullanılır.⁷⁴ Bu fiilden yapılmış etken bir sıfat olan el-Câriye de gemi, güneşin hüzmesi, rüzgar ve sağa sola yürüyen genç kız anlamındadır.⁷⁵

Cerâ fiili de Kur'ân-ı Kerîm'de türevleriyle birlikte birçok ayette⁷⁶ kullanılmıştır. Onlardan bir tanesi şu ayettir:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ

“Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle, denizde seyreden gemilerde, Allâh'ın gökyüzünden indirip kendisiyle ölmüş toprağı dirilttiği yağmurda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve gökle yer arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır.”⁷⁷

1.1.5. Rakibe (ركب)

Esas anlamı binmek demektir. Ayrıca sözlükte, bindirmek, günah işlemek, takip etmek, bir şeyi bir şeyin üstüne koymak gibi anlamlara gelmektedir.⁷⁸ Kara ve deniz araçlarında binme için kullanılır ki bu anlamdan alınarak hem kara hem de

⁷³ Tevbe, 9/2.

⁷⁴ İsfehânî, **Müfredât**, “c-r-y” mad., s. 194; İbn Manzûr, **Lisânu'l-arab**, “c-r-y” mad., C: XIV, s. 140; Çetiner, “**Kur'ân'da Sefer**”, s. 41

⁷⁵ İbn Manzûr, **Lisânu'l-arab**, “c-r-y” mad., C: XIV, s. 141.

⁷⁶ Bkz. Yunus, 10, 22; İbrahim, 14/32; Hûd, 11/41,42; Kehf, 18/71, Hacc, 22/65; Rûm, 30/46; Lokman, 31/31; Şurâ, 42/32; Câsiye, 45/12; Zâriyât, 51/3; Rahmân, 55/24; Kamer, 54/14; Hâkka, 69/11; Tekvîr, 81/16.

⁷⁷ Bakara, 2/164.

⁷⁸ İbn Fâris, **Makâyıs**, “r-k-b” mad., s. 418; İbn Manzûr, **Lisânu'l-arab**, “r-k-b” mad., C: I, s. 428,429; İsfehânî, **Müfredât**, “r-k-b” mad., s. 363; Serdar Mutçalı, **Arapça-Türkçe Sözlük**, Dağarcık, İstanbul: 1995, s. 338.

deniz araçlarına “merkeb” ve “merkib” denilir. Rikbân ise binek hayvanı manasındadır. Bu fiilden gelen “rakb” on ve daha fazla kişiden oluşan süvariye denir. Çoğulunda da “rukban” gelir,⁷⁹ lakin erkub olduğu da söylenmektedir.⁸⁰

Kur’ân’da bu kelime birçok yerde kullanılmıştır.⁸¹ Onlardan bir tanesi de şudur:

فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلِّ دَعَوْا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ

“Gemiye bindikleri zaman, dini yalnız O'na has kılarak (ihlâsla) Allâh'a yalvarırlar.”⁸²

1.1.6. Darabe (ضرب)

Konumuzla doğrudan ilişkili olan kelimelerden birisi de “darabe” fiilidir. Aslında meşhur manasıyla bir şeye vurmak, bir şeyi bir şeye çarpmak anlamındadır.⁸³ “Darabe Zeydun Amran” şeklinde darb-ı mesel olarak da kullanılmaktadır.

Fiilin var olan diğer anlamları hep bu anlamdan türemiştir ve herhangi bir şekilde bu anlamla alakalıdır. Mesela “bir yere gitmek” anlamı “ayaklarını yürürken yere vurmak, ayaklarını kuvvetle yere basmak ve vurmak” anlamından alınmıştır. Türkçe’deki “yol tepmek” kullanımını gibi. “Darb” kuşların yem aramaya gitmesi, ticaret veya savaş için kendi ülkesinden çıkıp seyr-i sefer eylemek, bir görüşe göre de bu seferî süratli bir şekilde yapmak veya gitmek, suda yüzmek, akrebin sokması, bir şeyin uzaması, bir şeyden yüz çevirmek, işaret etmek, uzak olmak gibi anlamlarda da kullanılmaktadır.⁸⁴

⁷⁹ Cevherî, **Sihâh**, “r-k-b” mad., C: I, s. 138; Çetiner, “Kur’ân’da Sefer”, s. 41.

⁸⁰ Cevherî, **Sihâh**, “r-k-b” mad., C: I, s. 138.

⁸¹ Bakara, 2/239; Enfâl, 8/42; Hûd, 11/41,42; Nahl, 16/8; Kehf, 18/71; Zuhruf, 43/12; Yâsin, 36/42,72; Haşr, 59/6; İnşikâk, 84/19.

⁸² Ankebut, 29/65

⁸³ İsfehânî, **Müfredâtu**, “d-r-b” mad., s. 505.

⁸⁴ İbn Manzûr, **Lisânu’l-arab**, “d-r-b” mad., C: I, s. 544; Çetiner, “Kur’ân’da Sefer”, s. 42.

Arapçada fiillerin harfi cerler ile farklı manalara geldiğini bilmekteyiz. Darabe fiili de “fi” harf-i cerri ile kullanıldığında “sefera” yani yolculuk yapmak manasına gelir.

Kur’ân-ı Kerîm’de türevleriyle birlikte⁸⁵ kullanılan kelimeye bir örnek verecek olursak, şu ayeti örnek verebiliriz:

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أَحْصَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَعْيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

“(Yapacağınız hayırlar) kendilerini Allâh yoluna adanmış, bu sebeple yeryüzünde kazanç için dolaşamayan fakirler için olsun. Bilmeyen kimseler, iffetlerinden dolayı onları zengin zanneder. Sen onları simalarından tanırsın. Çünkü onlar yüzüzlük ederek istemezler. Yaptığınız her hayrı muhakkak Allâh bilir.”⁸⁶

1.1.7. Nefera (نفر)

Dağılmak, vurmak, ürkemek, galip olmak, hacıların Mina’dan ürkmüş koyun gibi boşanıp kalabalık bir grup halinde Mekke tarafına doğru yola koyulması demektir.⁸⁷

Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’de türevleriyle birlikte⁸⁸ birlikte kullanılmıştır. Nisâ suresinde şu şekilde geçmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانفِرُوا ثُبَاتٍ أَوْ انفِرُوا جَمِيعًا

“Ey iman edenler! Tedbirinizi alın; bölük bölük savaşa çıkın, yahut (gerektiğinde) topyekün savaşın.”⁸⁹ (Nisâ, 4/71)

⁸⁵ Bkz. Âl-i İmrân, 3/126; Nisa, 4/94, 101; Mâide, 5/106; Müzzemmil, 73/20.

⁸⁶ Bakara, 2/273.

⁸⁷ İbn Fâris, **Makâyis**, “n-f-r” mad., s. 1040; İbn Manzûr, **Lisânu’l-arab**, “n-f-r” mad., C: V, s. 224, 226; Cevherî, **Sihâh**, “n-f-r” mad., C: II, s. 833,834; Çetiner, “**Kur’ân’da Sefer**”, s. 42.

⁸⁸ Bkz. Tevbe, 9/38,39,41,81,122; İsrâ, 17/6; Kehf, 18/34; Ahkâf, 46/29; Cin, 72/1.

⁸⁹ Nisâ, 4/71.

1.1.8. Qataa (قطع)

Meşhur manası kesmektir. Ayrıca gemi, kayık gibi vasıtalarla veya yüzerek suyu geçmek, kamçı yahut ağaç yarmasıyla vurmak, birisini kesin delillerle, ihsanla susturmak, sıla-i rahimi terk etmek, bir havuzu yarıya kadar doldurup dolmadan suyunu kesmek, davarını satmak, kuyunun suyunun kesilmesi, soğuk bir şehirden sıcak bir şehre gitmek, kuşların yaylaktan kışlağa göç etmesi, yol kat etmek manalarına gelmektedir.⁹⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de “qataa” kelimesi bu manada bir yerde, tevbe suresinde şu şekilde geçmektedir.

وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Allâh onları, yapmakta olduklarının en güzeli ile mükâfatlandırmak için küçük büyük yaptıkları her masraf, geçtikleri her vâdi mutlaka onların lehine yazılır.”⁹¹

1.1.9. Hecera (هجر)

En meşhur manasıyla hicret etmektir. Üç harfli (هجر) fiilinden ise birisiyle sevgi ilişkisini kesmek ve onu terk etmek anlamına gelmektedir. Hicrân da bu manada kullanılmıştır. “Muhacerâ” ise bir yerden çıkıp başka bir yere göç etmektir ki bir anlamda vatan değiştirmek demek olur.⁹²

⁹⁰ İbn Fâris, **Makâyis**, “k-t-a” mad., s. 893; Cevherî, **Sihâh**, “k-t-a” mad., C: III, s. 1266, 1267; İbn Manzûr, **Lisânu’l-arab**, “k-t-a” mad., C: VIII, s. 279-281; Çetiner, “**Kur’ân’da Sefer**”, s. 42.

⁹¹ Tebe, 9/121.

⁹² Cevherî, **Sihâh**, “h-c-r” mad., C: II, s. 851; İbn Manzûr, **Lisânu’l-arab**, “h-c-r” mad., C: V, s. 250-256; Çetiner, “**Kur’ân’da Sefer**”, s. 42.

Hecera kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de türevleriyle birlikte birçok ayette⁹³ kullanılmıştır. Onlardan bir tanesi şudur:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“İman edenler ve hicret edip Allâh yolunda cihad edenler var ya, işte bunlar, Allâh'ın rahmetini umabilirler. Allâh, gafûr ve rahîmdir.”⁹⁴

1.1.10. Rahale (رحل)

Deve vb. binek hayvanlarının sırtına binmek, semer vurmak ve bir menzilden başka bir menzile göçmek, intikal etmek demektir. Çoğulu “erhal” veya “rihâl”dir. İrtihal de aynı manaya gelmektedir.⁹⁵ Türkçe’de ölen kimse için “ahirete irtihal etti” şeklinde kullanım vardır.

Rahale kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de türevleriyle birlikte⁹⁶ birlikte kullanılmıştır, onlardan bir tanesi şudur:

لَا يَلَا فِ قُرَيْشٍ أَيْلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ

“Kureyş’in yakınlık görmesi, yakınlığı yaz ve kış seferlerinde görmesi sebebiyle, bu beytin Rabbine kulluk etsinler.”⁹⁷

1.1.11. Câveze (جاوز)

Fiilin aslı üç harfli جوز = ceveze’dir. Seyahat etmek manasına gelmektedir.

Caveze ise tecâveze ile aynı manada kullanılmakta olup, terk etmek, bırakmak, aldırmamak, sakınmak, kendini alıkoymak manalarına gelmektedir.⁹⁸

⁹³ Bkz. Âl-i İmrân, 3/195; Nisâ, 4/89,97,100; Enfâl, 8/72,74,75; Tevbe, 9/20, 117; Nahl, 16/41,110; Hacc, 22/58; Ahzâb, 33/6, 50; Ankebût, 29/26, Nûr, 24/22; Haşr, 59/8, 9; Mumtahine, 60/10.

⁹⁴ Bakara, 2/218.

⁹⁵ İbn Manzûr, **Lisânu'l-arab**, “r-h-l” mad., C: XI, s. 274; Seyyid Muhammed Murtaza ez-Zebîdî, **Tâcu'l-Arûs**, el-Matbaatu'l-Hayriyye, “r-h-l” mad., C: VII, ts., y.y., s. 340; Cevherî, **Sihâh**, “r-h-l” mad., C: IV, s. 1707; Çetiner, “**Kur’ân’da Sefer**”, s. 42.

⁹⁶ Bkz. Yusûf, 12/62, 70, 75.

⁹⁷ Kureyş, 106/2.

Câveze kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de türevleriyle birlikte birlikte birçok kullanılmıştır.⁹⁹ Onlardan bir tanesi şudur:

فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ

“Tâlût ve iman edenler beraberce ırmağı geçince: Bugün bizim Câlût'a ve askerlerine karşı koyacak hiç gücümüz yoktur, dediler.”¹⁰⁰

Bu fiillerin yanında yolculukla ilgili olarak daha ziyade Yolculukta kullanılan kara ve deniz binitlerine, taşıtlarına binme ve bindirilme manasına gelen “hamele” fiili vardır.¹⁰¹

1.2. Yolculuğun çeşitleri

Yolculuğun insanoğlunun çeşitli amaçlar doğrultusunda bir yerden bir yere gitmesi, mesafe kat etmesi, yer değiştirmesi olduğunu daha önce görmüştük. İnsanların yolculuk halleri şunlardan ibarettir:

- a) Kara
- b) Deniz
- c) Hava

Bu yolculukların Kur’ân-ı Kerîm’de anlatıldığı birçok ayet vardır.¹⁰² Şimdi de yapılan bu yolculukların çeşitlerini incelemeye çalışacağız.

1.2.1. Hicret (هجرة)

İnsanoğlu bazen elinde olmayan sebeplerden dolayı hicret etmek, doğup büyüdüğü, yaşadığı yerleri terk etmek zorunda kalır. Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) de bu duruma maruz kaldığını ve hicret ettiğini bilmekteyiz. Hicret etmenin

⁹⁸ Cevherî, **Sihâh**, “c-v-z” mad., C: III, s. 870,871; İbn Manzûr, **Lisânu’l-arab**, “c-v-z” mad., C: V, s. 326, 329; Zebîdî, **Tâcu’l-Arûs**, “c-v-z” mad., C: IV, s. 19.

⁹⁹ Bkz. A’râf, 7/138; Yunûs, 10/90; Kehf, 18/62.

¹⁰⁰ Bakara, 2/249.

¹⁰¹ Çetiner, “**Kur’ân’da Sefer**”, s. 42

¹⁰² Bkz. Enâm, 6/35,125; Rahman, 55/33; Mülk, 67/19; İsrâ, 17/93; Sebe, 34/2; Mumin, 36-37; Bedrettin Çetiner, “**Kur’ân’da Sefer**”, s. 40

birçok sebebi vardır. Mesela İslamiyeti tam yaşayamadığını düşünmek, bulunduğu yerde eza, cefa çekmek, yönetimin veya yaşanan mekanın sapkınlık ve azgınlık içinde olması gibi.

Kur'ân-ı Kerim'de Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ve inanların hicretleriyle ilgili birçok ayeti kerime yer almaktadır. Mesela şu ayet bu durumu çok güzel bir şekilde anlatmaktadır:

وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاعِمًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ
وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de. Kim Allah'a ve Peygamberine hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, şüphesiz onun mükâfatı Allah'a düşer. Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.¹⁰³

1.2.2. Gezip görmek

Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan şu ayet ve benzeri ayetlerden¹⁰⁴ gezip görmenin önemini anlıyoruz:

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ

Yeryüzünde gezip dolaşın da yalancılardan akıbeti nasıl olmuş bir görün¹⁰⁵

İnansın veya inanmasın hiçbir kimse bunun faydasını inkar edemez. O halde biz gezip görme sırasında da yolculuk şartlarının uygulanması gerektiğini bilmek zorundayız.

¹⁰³ Nisâ, 4/100.

¹⁰⁴ Bkz.: Rum, 30/42; En'âm, 6/11; Nahl, 16/36; Ankebut, 29/20; Neml, 27/69.

¹⁰⁵ Âl-i İmrân, 3/137.

1.2.3. Hac ve Umre

Bilindiği üzere hac, şartlarını taşıyan her mümine farzdır. Umre de çok önemli bir ibadettir. Mekke ve Medine dışında yaşayan milyonlarca insanın bu muhim ibadetleri yerine getirebilmesi için uzun ve meşakkatli yolculuklar yapması gerekir. Bu yüzden seferîlik hükümleri bilinmek zorundadır.

Allâhu Teala İbrahim'e (a.s.) şöyle emretmiştir:

“İnsanları hacca çağır, yürüyerek veya binekler üstünde uzak yerlerden sana gelsinler”¹⁰⁶

1.2.4. Tebliğ, irşad, cihad

Bir müslümanın en temel görevlerinden biri olan “iyiliği yayma, kötülüğe engel olma” (emr-i bil maruf nehy-i ani'l-münker)'dir. Müslümanlar bunun için ve toplumda Allah'ın emirlerinin hakim olması (Îlâ-i kelimetullah) için de yolculuk yapılabilir. Cihad için yapılan yolculuklar da bu kapsamdadır.

1.2.5. Çalışma seyahati

İnsanlar bazen kendileri bazen de aileleri için isteyerek veya istemeyerek buldukları konumlarını değiştirebilirler. Hayatta kalabilmek, refah seviyesini yükseltebilmek gibi amaçlarla yeni arayışlara girerler. İşte bu durumda da seferîlik hükümleri geçerli olur.

1.2.6. İş seyahati (Ticaret)

Yolculuğa çıkma sebeplerinden birisi de iş seyahatidir. Uzak olsun yakın olsun kişiler çeşitli amaçlar doğrultusunda ticaret yapmak için buldukları yerden ayrılırlar, bu sebepten dolayı seferî hükmüne tabii olurlar.

1.2.7. Eğitim, öğretim, ilim

İlmin önemine dair Peygamber Efendimiz'den (s.a.v.) bizlere birçok rivâyet ulaşmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de de ilmin öneminden bahsedilmektedir. Daha ilk inen ayetler “oku” manının ne kadar önemli bir fiil olduğunu bize anlatmaktadır. Bu yüzden

¹⁰⁶ Hacc, 22/27.

insanlar okumak, öğrenmek ve bildiklerini öğretmek maksadıyla çeşitli yerlere yolculuk ederler. İşte bu amaca binaen yapılan yolculuklar da seferîlik hükümlerine bağlıdır.

1.2.8. Tatil, turizm

Son zamanlarda önemi artan ve bacasız sanayi diye nitelendirilen turizm de seferîlik kapsamına dahil olmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm de kültür turizmini tavsiye etmektedir:

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ

“De ki: ‘Yeryüzünde dolaşın da suçluların sonunun nasıl olduğuna bir bakın.’”¹⁰⁷

1.2.9. Sıla-i rahim

Kur'ân-ı Kerîm'de önemi üzerinde durulan konulardan birisi de akrabayla bağları koparmamak, onları ziyaret etmek demek olan sıla-i rahimdir.

Ey insanlar! Allah'tan korkun ve akrabalık bağlarınızı koparmaktan sakının.¹⁰⁸

Bu özel görevi yapmayanların kınandığını Peygamber Efendimiz'den (s.a.v.) gelen rivâyetlerden anlıyoruz. Mesela Peygamber Efendimiz'den (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

*Akraba ile bağlarını kesen cennete giremez*¹⁰⁹

O halde akrabayı ziyaret amaçlı yapılan bu yolculuklar da seferîlik hükümleri içerisinde değerlendirilmelidir.

¹⁰⁷ Neml, 27/69.

¹⁰⁸ Nisa, 4/1.

¹⁰⁹ Buhârî, Edeb, 10.

1.2.10. Diğer Yolculuklar

Bunların haricinde farklı amaçlarla yapılan birçok yolculuk vardır. Sayıyı bu kadarla kısıtlamak yanlış olur ama ne sebeple olursa olsun yolculuk maksadıyla yapılan yer değiştirmeler seferîlik hükümleri ile birebir ilintilidir. Bazı ulema seferîliği cihada hasretmiş veya masiyet içermeyen yolculuklar olması gerektiğini söylemişlerdir. Bu konuyla ilgili görüşlere ilerde yer verilecektir.

1.3. Yolculuğun Amacı

Oluşan görüş farklılıklarından biri de yolculuğa çıkan kişinin yolculuk hükmüne tabii olabilmek için amacının önemli olup olmadığıdır. Ayette geçen, “ **وَإِذَا** **ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ** = ve izâ darabtum fi'l ardi” cümlesi, “*yeryüzünde sefere çıktığınız zaman*” demektir. Buna göre burada bahsedilen yolculuk herhangi bir “**amaçla**” sınırlandırılmamıştır.¹¹⁰ Ayrıca yolculuğun mesafesi ve müddeti de beyan edilmemiş ayet mutlak olarak zikredilmiştir.

Hanefilere göre, yolcu yolculuğa hangi amaçla çıkarsa çıksın seferîlik hükümlerinden faydalanabilir. İmâm Malik ve İmâm Şâfiî seferîn hacc, umre, cihad gibi taat maksatlı olmasını şart koşmuşlardır.¹¹¹ İmâm Malik,¹¹² ve Şâfiî'ye göre sefer hükmünün işlenmesi için seferîn masiyet olmaması şarttır. İmâm Sevri'ye göre taat de olsa masiyet de olsa kişi seferî sayılır ve sefer hükümlerini uygular.¹¹³

Ahmed b. Hanbel'e göre; sırf gezi, eğlence ve zevk (telezzüz ve tenezzüh) içerikli seyahatlara çıkan kişiler, seferîlik ruhsatlarından istifade edemezler. Mekruh bu olan yolculuklar, seferîlik hükümleri itibariyle masiyet yolculuk içinde kabul edilir. Ancak bu mezhepte tercih edilen görüşe göre; bu kişiler de seferîlik ruhsatlarından istifade edebilirler. Zira, gezme, dolaşma için yapılan yolculuklar da, ticaret gibi mubah olan yolculuklara dahildir. Çünkü, Peygamber (s.a.v.) Bahreyn'e

¹¹⁰ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said İbn Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr**, Thk.: Abdulgaffâr Süleymân el-Bundârî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut: 1988. C: III, s. 185.

¹¹¹ İbn Kudâme, **Muğnî**, C: II, s. 100; Nâim, **Sahih-i Buhârî Muhtasarı ve Tecdîd-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, C: III, s. 366.

¹¹² İbn Hazm, **Muhallâ**, C: III, s. 185.

¹¹³ Nâim, **Sahih-i Buhârî Muhtasarı ve Tecdîd-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, C: III, s. 366; İbn Hazm, **Muhallâ**, C: III, s. 185.

ticaret için gideceğini söyleyen bir kişiye, yolculukta namazları ikişer rek'ât olarak kılmayı gerektiğini söylemiş, bu durum mubah olan yolculuklarda da kasrın olduğunu göstermektedir.¹¹⁴

Hanbelî mezhebine göre nakliyecilik yapan kişi de yolculuk hükümlerine tabii olarak hareket eder.¹¹⁵

İmâm Mâlik, geçimini sağlamak üzere avlanmaya giden kimse kasreder, telezzüz için avlanmaya giden kimse için ise kasrı müstehap görmem demiştir. O'na göre zevk için avlanma mekruhtur.¹¹⁶

Bize göre ise masiyet amacıyla yolculuk eden kişi masiyetinden dolayı cezayı hak eder. Fakat bu, onun yolcu olmasını veya seferî hükmü dışına çıkmasını gerektirmez. Bu şekilde bir ayırım yapmak ayeti tam olarak anlamamaktır. Çünkü, o zaman ayette “yeryüzünde iyi bir niyetle yolculuğa çıkarsanız” diye bir kayıt olması gerekirdi. Halbuki ayette böyle bir kayıt yer almamaktadır.

1.4. Yolculuk niyeti

Niyet, bir kimsenin herhangi bir konuda içten vermiş olduğu karardır. Bir kişinin yolcu sayılabilmesi ve hükümlerinden faydalanabilmesi için kendi kendine yolculuğa çıkma kararı alması yeterlidir. “**Yeryüzünde yolculuğa çıktığınız vakit**”¹¹⁷ cümlesinden de anlaşılacağı üzere kişinin yolculuk vasfına sahip bir niyetle yeryüzünde dolaşması seferî olmasına sebep olur.

Hanefî mezhebine göre henüz buluğa ermemiş çocuğun niyeti muteber değildir. Şâfîlilere göre ise, mümeyyiz olan çocuğun yolculuk niyeti muteberdir, bu sebeple böyle bir çocuk hakkında yolculuk hükümleri sabit olur.¹¹⁸

Yolculuğa niyet eden kimse şehir dışına çıkınca, bu niyeti ile yolculuk fiili başlamış olur. Nitekim Ali (r.a.) Kufe'ye gitmek üzere Basra'dan çıktığında, öğle namazını dört rek'ât kılar, sonra önlerinde sazlık kulübeler görünce şöyle derdi:

¹¹⁴ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, C: II, 262; Atar, “*Genel Olarak Seferîlik ve Hükümleri*”, s. 23.

¹¹⁵ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, C: II, 265.

¹¹⁶ Atar, “*Genel Olarak Seferîlik ve Hükümleri*”, s. 23.

¹¹⁷ Nisâ, 4/101.

¹¹⁸ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, C: II, 261; Atar, “*Genel Olarak Seferîlik ve Hükümleri*”, s. 21.

“Eğer bu kulübeleri geçseydik, namazları iki rek’ât olarak kılardık.”¹¹⁹

Buna karşın niyet edildiği andan itibaren kasr hükmünün başladığını belirten rivâyetler de mevcuttur. Örneğin, Atâ b. Ebî Rabâh’a göre; sefere çıkmaya karar vermiş olan kimse, yola çıkmadan kasr edebilir.

Hâris b Ebî Rabi’â, sefere karar vermiş ve henüz evinde iken aralarında İbn Abbas’ın arkadaşlarından Esved b. Yezîd’in ve birkaç zatın bulunduğu bir cemaate namazı iki rek’ât olarak kıldırıştır.¹²⁰

1.5. Yolculukta tâbiyet

Yolculukta oluşan problemlerden birisi de tâbi ve metbû olma durumudur. Bu konuda Kâsânî şunları söylemektedir:

“Niyette muteber olan aslın niyeti olup, tâbiin niyeti değildir. Bu yüzden köle efendisinin, karı kocasının niyeti ile yolcu sayılır. Kendisinin sultan, ordu komutanı gibi başkasına itaatı gereken herkes bunların niyetine bağlıdır. Borçlu ile alacaklı birlikte yolculuk yapıyorlarsa, eğer borçlu varlıklı ise niyet ona aittir. Çünkü onun borcunu ödeyerek oradan ayrılması mümkündür. Eğer iflas etmiş durumda ise, alacaklının niyeti esas alınır. Çünkü borçlunun onun yanından ayrılması mümkün olmaz. O, ona tâbii olur.”¹²¹

Serahsî ise şunları söylemektedir:

“Dâru’l-harpte, bir şehri kuşatma altında tutan İslam askerlerinin burasını kendileri için vatan edinmesi geçersizdir. Bunlar yolcu sayılırlar. Delil İbn Abbâs’tan (r.a.) rivâyet edilen şu hadîstir:

“Bir adam O’na sordu ve dedi ki: Bizim daru’l-harpte kalışımız uzun sürüyor. İbn Abbâs (r.a) dedi: Ailenin yanına dönünceye kadar namazları iki rek’ât kıl. Çünkü ikâmet niyeti, ancak durulabilecek bir yer için geçerli olur. Dâru’l-harp ise Müslüman savaşçıların ikâmeti için uygun bir yer değildir. Çünkü asker buradan

¹¹⁹ Serahsî, **el-Mebsût**, C: I, Dâru’l Marife, Beyrut, 1989, s. 236.

¹²⁰ İbn Kudâme, **Muğnî**, C: I, 259; Ahmet Nâim, **Tecrid-i Sarîh**, C:III, s. 381.

¹²¹ Alâuddin Ebî Bekr b. Mes’ud el-Kâsânî, **Bedâiu’s-Sanâi’ fi Tertîbi’s-Şerâi’ fi Tertîbi’s-Şerâi’ fi Tertîbi’s-Şerâi’**, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, t.s., C: I, s. 94.

istediği zaman çıkıp gidemez. Bazen düşmanı yenerek ayrılır, bazen de yenilerek ayrılmak zorunda kalır. Beldenizin kenarı ortasına tâbiidir. Belde ise savaşçıların elindedir. Asker bulunan yerde hükmen onların elinde bulunur. Yine bunun gibi İslam askerleri şehre inip, şehir halkını muhasara altına alsalar, savaş sürdükçe onlar için orada mukîm sayılamazlar.¹²²

1.6. Yolculuğun şartları

Kur'ân'ı Kerîm'de yolculuk ile ilgili özel hükümlerin olduğu açıkça belirtilmişken, yolculuğun şartları kesin ve ayrıntılı bir biçimde belirlenmemiştir. Bu şartlar fukaha tarafından tespit edilmiştir. Onlar bu şartları sünnetten ve sahabelerin uygulamalarından yola çıkarak belirlemeye çalışmışlardır.

Fukaha tarafından oluşturulan bu şartlar olduğu vakit, yolculuk hükümleri geçerli olmaya başlar. İslamiyet'in seferî olan kişiye sağladığı birçok kolaylık bulunmaktadır. Namazların birleştirilmesi, namazların kısaltılması, Cuma ve bayram namazlarının kişinin üzerinden düşmesi, mestler üzerine meshin süresinin uzaması, kurban kesme mükellefiyetinin düşmesi, ramazan orucunun tutulmama ruhsatı bunlardan bazılarıdır.¹²³

Çalışmamızın temel konusu namazların kısaltılması olduğu için diğer hükümlere girmeden, bu husus üzerinde yoğunlaşmaya çalışacağız.

2. Yolculukta Namazın Kısaltılması

Bu konuda eskiden beri birçok görüş ve mesele ortaya konmuştur. Biz de ilk başta yolculuk ile ilgili bilmemiz gereken kavramları tanıtıp, sonra da bu konudaki görüş ve meseleleri ayetler ve hadîsler ışığında incelemeye ve değerlendirmeye çalışacağız. Şimdi kavramları inceleyelim.

¹²² Serahsî, **Mebsut**, C: I, s. 248-249

¹²³ Kâsânî, **Bedâiu's-Sanâi**, C: I, s. 97; Serahsî, **Mebsut**, C: I, s. 235

2.1. Yolculukta namazın kısaltılması ile ilgili kavramlar

Yolculukta namazların kısaltılmasıyla ilgili kavramlar 3 bölümde incelenmiştir. Bunlar; Kur'ân-ı Kerîm'de geçen kavramlar, hadîslerde geçen kavramlar ve ulemanın kullandığı kavramlardır.

2.1.1. Kur'ân-ı Kerîm'de geçen kavramlar

Kur'ân-ı Kerîm'de konumuzla ilgili olarak tespit edebildiğimiz kavramlar şunlardır.

2.1.1.1. Kasr ve Kasr-ı Salât

Kasr kelimesi sözlükte, tutmak,¹²⁴ kısmak, kısaltmak,¹²⁵ kendini bir şeyden engellemek,¹²⁶ sıkıkmak, sıkıştırmak,¹²⁷ sözü öz ve kısa olarak söylemek,¹²⁸ çamaşırı ağartmak,¹²⁹ istilahta ise, bir şeyi bir şeye tahsis etmek,¹³⁰ namaz erkanının bazılarını ruhsat olarak terk etmekle, kısaltmak,¹³¹ Yolculuktan dolayı namazı tamam kılmamak¹³² demektir.

Kasr-ı salât ifadesi, “**namazları kısaltmak**” manasına gelmektedir. Bu da yolculukta dört rek'âtli namazları iki rek'ât olarak kılmayı ifade eder.¹³³ Buradaki kısaltma korku durumuna has bir kısaltma olup sefer durumunu kapsamamaktadır. Çünkü yolculukta kılınan iki rek'ât namaz kısaltma değil tamdır. Nitekim bu konu ilerde ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

İbn Esîr'in Şerh-i Müsned'ine göre kasr-ı salât Hicret'in dördüncü senesinde teşri buyurulmuştur. Salebi tefsirinde rivâyet olunan İbn Abbâs (r.a) beyanına göre

¹²⁴ Cürcânî, **Kitâb-ı Târifat**, “k-s-r” mad., s. 175

¹²⁵ İbn Fâris, **Makâyis fi'l-Lugât**, “k-s-r” mad., s. 891

¹²⁶ Ahmed el-Ferâhîdî el-Halil, **Kitâbu'l-Ayn**, Thk.: Mehdi el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâî, Müessesetü Dâri'l-Hicre, “k-s-r” mad., C: V, İran-1409/1988, s. 57

¹²⁷ Levis Meluf, **Muncîd fi'l-Lugât**, “k-s-r” mad., s. 633

¹²⁸ Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, C: II, s. 1596

¹²⁹ Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, 2. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul-2005, s. 296

¹³⁰ Cürcânî, **Tarifât**, “k-s-r” mad., s. 175

¹³¹ İsfehânî, **Müfredât**, “k-s-r” mad.

¹³² İbn Fâris, **Makâyis fi'l-Lugât**, “k-s-r” mad., s. 891

¹³³ <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dinikavramlaroku.asp?id=981&harf=K>, çevrimiçi, 17.06.2008, 14:15

ilk kasr olunan namaz bir ikinci namazı olup Enmâr gazasında Peygamberimiz (s.a.v) bu namazı Usfan denilen yerde iki rek'ât olarak kıldırılmıştır.¹³⁴

2.1.1.2. Kâme ve ekâme

Kâme lazım bir fiildir. “Kalkmak, suyun donması, ayakta durmak” manalarına gelmektedir. Kıyâm bu fiilden gelir ki o da sabit olarak durmak manasındadır.¹³⁵

Ekâme ise müteaddi bir fiildir. “Devam etmek, tam yapmak, bir yerde ikâmet etmek”¹³⁶ manasındadır. Konumuzla ilgili olan Nisâ 101. ayetteki ekâmenin mefulu “*es-salât*” kelimesidir. Kur’ân-ı Kerîm’de bu ifadenin geçtiği yerlerde namazı tam olarak kılma manası anlaşılır.

Nisâ 102. ayette Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) namazı (kısaltma yapmadan) tam kıldığı ve cemaate de imâmlık yaptığı için bu durum bize “فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ” = **fe ekamte lehumussalâte**” (onlar için namazı tam kıldığın zaman) ifadesiyle bildirilmiştir.

Arapça’da namaz kıdırma ifadesi yoktur, namazı kılma vardır. Namaz kıdırma kelimesi Türkçe’de yer alan bir kelimedir. İmam kendi namazını kılar cemaatte ona uyar. Bu olayda Müslümanların her biri peygamberin imâmlığında namaz kılmak istedikleri için, “فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ” = **fe ekamte lehumussalâte**” (onlar için namazı tam kıldığın zaman) denmiştir.

Burada Peygamberimiz (s.a.v.) cemaatin tamamının kendisiyle birlikte namaz kılmalarına imkan vermiştir. Ondandır dolayı “فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ” = **fe ekamte lehumussalâte**” denmiştir. Namazı tam kılan Peygamberimiz’in (s.a.v.) aksine aksine onun ardında kısaltma yaparak namaz kılanlar için “فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ” =

¹³⁴ Ahmet Nâim, Kâmil Miras, **Sahih-i Buhârî Muhtasarı ve Tecrîd-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay, C: III, Ankara: 1972, s. 360

¹³⁵ İbn Manzûr , **Lisânu'l-Arab**, “k-v-m” mad., C: XII, s. 496, 497; Cevherî, **Sihâh**, “k-v-m” mad., C: V, s. 2016

¹³⁶ İbn Manzûr , **Lisânu'l-Arab**, “k-v-m” mad., C: XII, s. 498, 504; Cevherî, **Sihâh**, “k-v-m” mad., C: V, s. 2017

feltekum tâifetun minhum maak” ifadesi kullanılmıştır. Ayetlere göre 1. grup secde ile namazını tamamlamıştır. Bunu ve “فَإِذَا سَجَدُوا = **fe izâ secedu**” ifadesinden anlıyoruz 2. grup ise secde ile birlikte son oturuşu da yapmıştır. Bunu da ayetin seninle birlikte kılınsınlar yani “فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ = **felyusallü maak**” ifadesinden anlıyoruz.

Namazı ikâme eden Peygamberimiz (s.a.v.) 2 kıyâm yapmıştır ve bütün rukünleri yerine getirmiştir. Sahabe ise bir kıyâmla ve namazın bir kısım rukünlerini yerine getirerek namazı kısaltmışlardır. Bu sebeple namazı kısaltanların fiili ekame değil, kame fiili ile ifade edilmiştir. Zaten 103. Ayette geçen فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ ifadesi bu açıdan önemlidir. Çünkü bu ayet düşman korkusundan emin olununca namazın ikâme edilmesini yani tam kılınmasını emretmektedir.¹³⁷ Bu da Peygamberimizin (s.a.v.) yaptığı gibi iki rek’ât kılmaktır.¹³⁸ Buradan kısaltmanın (kasr) korku durumuna has olduğu anlaşılmaktadır.

Bu duruma göre her iki grup birer rek’ât kılmıştır. Birinci grup secde ederek namazdan ayrılmış, ikinci grup ise kâde-i ahireyi (son oturuş) imâmla yaparak namazı tamamlamıştır.

2.1.2. Hadîslerde geçen kavramlar

Burada tanımlarına yer verilecek kavramlar, ilerde gelecek olan yolculuk mesafesi, yolculuk müddeti gibi konularda geçecek olan hadîslerde yer alan kavramlardır. Bu yüzden ilk başta bunları açıklamak gereği duyduk.

2.1.2.1. Fersah

¹³⁷ Ma’mer b. El-Musennâ Ebû Ubeyde, **Mecâzu’l-Kur’ân**, (Yay. Haz. Fuâd Sezgin), C: I, Mektebetu’l-Hancî, Kâhire, ts., s. 138; Ebu İshâk İbrâhim b. Es-Sırrıyyî, **Maâni’l-Kur’ân ve İ’râbihi li’z-Zeccâc**, C: II, Dâru’l-Hâdîs, Kâhire: 2004, s. 81

¹³⁸ Abdülaziz Bayındır Hocayla görüşme, 01.06.2008.

Fersah, 12.000 adıma veya 4 saatlik yola denk geldiği kabul edilen eski ölçü birimidir.¹³⁹ Fersah kelimesi, Farsça “ferseng” kelimesinden türemiştir. Kâmus-ı Osmânî’de 3 mil uzunluğunda mesafeye 1 fersah denildiği kayıtlıdır. Buna göre şöyle bir hesap yapılabilir:

$$1 \text{ Fersah} = 3 \text{ Mil}$$

$$1 \text{ F} = 3 \times 1.848 = 5.544 \text{ m.}$$

Mâverdiye göre ise 1 fersah 12.000 zira’-i mürsele (şerî zira’) veya 9.000 haşimi zira’ sayılır. Bu durumda da sonuç aynıdır:

$$1 \text{ Fersah} = 12.000 \text{ şerî zira’}$$

$$1 \text{ F} = 12.000 \times 46,2 = 5.544 \text{ m.}$$

veya

$$1 \text{ Fersah} = 9.000 \text{ haşimî zira’}$$

$$1 \text{ F} = 9.000 \times 61,6 = 5.544 \text{ m.}$$

1 fersah İran’da, atın normal yürüyüşüyle bir saatte gittiği mesafe karşılığı kullanılmakta olup bu da 6.000 zîrâ (6,23 km.) yapmaktadır.

Arap fersahı ise “fersah-ı tûlî, fersah-ı sathî, fersah-ı cismî” olmak üzere üç kısma ayrılıyordu. Bunlardan fersah-ı tûlî 3 mil yani 5.985 km. etmekteydi. Diğer iki fersah çeşidi ise alan ölçüsü olarak kullanılmaktaydı.

1 fersah denizcilikte ise 3 deniz mili yani 5.570 km. karşılığı kabul edilmektedir.¹⁴⁰

2.1.2.2. Berîd

¹³⁹ Bilmen, “**Hukuki İslâmiyye Ve Istılahatı Fıkhiyye Kâmusu**, C: IV, s. 127; <http://tr.wikipedia.org/wiki/Fersah>, çevrimiçi, 16.06.2008, 18:48

¹⁴⁰ Ahmet Abdürrezzak el-Kubeysî, **el-Musâfir ve Mâ Yehtassu Bihi Min Ahkâmi’l-İbâdât**, Matbaatu’s-Safâ, Mekke-1989, s. 9; Mehmet Erkal, “*Seferle İlgili Mesafe Ölçüleri*”, **Seferilik ve Hükümleri**, Ensar Neşriyat, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 24, s. 161, 168; Yusuf Halaçoğlu, “Fersah”, **DİA**, İstanbul: 1995, C: XII, s. 413.

Berîd kelimesi, “süvari, postacı, elçi, ulak, iki posta menzili arasındaki mesafe, postaya verilen yazılar ve dosyalar, resmi işlerle ilgili posta” gibi çeşitli manalara gelmektedir. İstilah manası ile berîd, on iki mil veya dört fersahlık uzunluk ölçüsü birimidir.¹⁴¹

1 berîd 4 fersaktır. İttifakla bu görüş kabul edilmektedir.

1 Berîd = 4 fersah

1 B = 4 x 5.544 = 22.176 m.¹⁴²

2.1.2.3. Mil

Kelimenin aslı Latince “bin” anlamındaki “mille” olup, Roma ordusunun –her iki ayakla birer kere olmak üzere- 1.000 çift adımda yürüdüğü mesafeyi ifade etmek için kullanılmıştır. Tarihte değişik yöre ve ilgi alanlarında farklı uzunlukta kullanılmış ve halen kullanılmaktadır. Standart kısaltılışı; (mi)’dir.

Kara mil’i (Statute mile) ve Deniz mil’i (Nautical mile) olarak iki farklı uzunluklara ayrılırlar.

Bir Kara mil’inin uzunluğu metrik hesaba göre tam: 1.609.344 metredir.

Lakîn bir deniz mil’inin bir resmi uluslararası kısaltılması olmadığından, şu kısaltılmalara rastlamak mümkündür.: M, NM, nm, ve nmi.

Bir Deniz mil’inin uzunluğu metrik hesaba göre tam: 1.852,2 metredir.¹⁴³

$$1 \text{ nm} = \frac{10002 \text{ km}}{90 * 60} = 1852.2 \text{ m}$$

Mesafe belirtmek için birer mil aralıklarla dikilmiş yol işaretlerine de Arapça’da “mîl” denmektedir. Kelime Farsça’ya ve Türkçe’ye “mîl” olarak

¹⁴¹ **Meydan Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, “Berîd” mad., Meydan Yayınevi, C: III, İstanbul: 1992, s.124; Ayverdi, **Kubbelatı Lügati Misalli Türkçe Sözlük**, C: I, s.337

¹⁴² el-Kubeysî, **el-Musâfir ve Mâ Yehtassu Bihi Min Ahkâmi’l-İbâdât**, s. 9; Erkal, “*Seferle İlgili Mesafe Ölçüleri*”, s. 161, 168; İbrahim Harekât, “Berîd”, **DİA**, İstanbul: 1992, C: V, s. 498.

¹⁴³ http://tr.wikipedia.org/wiki/Mil_%28birim%29, çevrimiçi, 16.06.2008, 19:00

geçmiştir. Milin üskatları fersah ve berid, askatları ise kasaba, kulaç, adım, arşın, ayak, kabza, parmak, arpa ve katır kuyruğu kılıdır.

1 mil 96.000 parmak yani 1.848 metredir. Genelde Hanefiler'e göre mil 3.500-4.000 arşın, Mâlikîler'e göre 2.000, İbn Abdilberr'i izleyen Mâlikîler'e ve onlara uyan müteahhir Şâfîiler'e göre 3.500, mütekaddim Şâfîiler ve Hanbelîler'e göre ise 6.000 arşındır.

1 Mil = 4.000 şerî zira'

1 M = 4.000 x 46,2 = 1.848 m.

veya

1 Mil = 3.000 haşimî zira'

1 M = 3.000 x 61,6 = 1.848 m.¹⁴⁴

2.1.2.4. Leyl

Gündüzü takip eden, güneşin batımıyla başlayan kısımdır.¹⁴⁵

ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُوَلِّجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُوَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ

Bu böyle. Çünkü Allah, geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü de gecenin içine sokar. Şüphesiz ki Allah hakkıyla işiten, hakkıyla görendir.¹⁴⁶

2.1.2.5. Nehâr

Nehâr, güneşin doğumundan, batımına kadar olan kısmı ifade eder.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُسْمَعُونَ

O, içinde dinlenesiniz diye geceyi sizin için (karanlık); gündüzü ise aydınlık kılandı. Şüphesiz bunda işiten bir toplum için ibretler vardır.¹⁴⁷

¹⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "m-y-l" mad., C: XI, s. 636-639; Erkal, "Seferle İlgili Mesafe Ölçüleri", s. 161, 168; Cengiz Kallek, "Mil", *DİA*, İstanbul: 2005, C: XXX, s. 53.

¹⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "l-y-l" md., C: XI, s. 607

¹⁴⁶ Hacc, 22/61

Kur’ân’da nehâr bu manada kullanılmıştır.¹⁴⁸ Ulema bu kelimeyi nehâr-i örî ve nehâr-i şerî olmak üzere iki kısma ayırmıştır.¹⁴⁹

2.1.3. Ulemânın kullandığı kavramlar

2.1.3.1. Azîmet

Azîmet sözlükte; ısrarla istemek, kastetmek” manalarına gelmektedir.¹⁵⁰ Kulların özürlerine dayanmaksızın ibtidaen¹⁵¹ meşru kılınan şeydir.¹⁵² Mesela namaz, genel tarzda teşrî kılınmış bir hükümdür; her mükellef kişi için ve bütün durumlarda bağlayıcıdır. Oruç, zekat, hac ve Allâh’ın kullarını mükellef kıldığı diğer dini vecibeler de böyledir.¹⁵³

Fıkıh usul alimleri genel olarak azîmeti, “arızî hallere bağlı olmaksızın başta konan aslî hükümlere verilen ad” şeklinde tarif ederler. Bu tarife göre azîmet; farz, vacip, haram, mekruh, sünnet, nafîle ve mubah gibi bütün teklifleri içine alır.¹⁵⁴

2.1.3.2. Ruhsat

Kulların özürlerine binaen kendilerine bir suhûlet (kolaylık) ve müsaade olmak üzere ikinci derecede meşru kılınan şeydir.¹⁵⁵ Buna kısaca istisnai durumlar da denilebilir.

Fıkıh usulü terimi olarak ise şer’an geçerli mazaretlere binaen normal durumlara ait aslî hükmün (azîmet) gereğine uymamayı meşru hale getiren, kolaylaştırma esasına dayalı geçici hükmü ifade eder.¹⁵⁶

¹⁴⁷ Yunus, 10/67

¹⁴⁸ İbn Manzûr, **Lisânu’l-Arab**, “n-h-r” mad., C: V, s. 238

¹⁴⁹ Bkz.: Ömer Nasuhi Bilmen, **Büyük İslâm İlmihali**, Bilmen Yayınları, İstanbul, t.s, s. 103

¹⁵⁰ İbn Manzûr, **Lisânu’l-Arab**, “a-z-m” mad., C: XII, s. 399

¹⁵¹ Yani herhangi bir sebebe dayanmaksızın.

¹⁵² Ömer Nasuhi Bilmen, “**Hukuki İslâmiyye Ve Istılahatı Fıkhiyye Kâmusu**, C: I, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul, ts., s. 34

¹⁵³ Zekiyyuddin Şa’ban, **İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usulü’l-Fıkıh)**, (Terc: İbrahim Kâfi Dönmez), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 1996, s. 255

¹⁵⁴ Mustafa Baktır, “Azîmet”, **DİA**, İstanbul-1991, C: IV, s. 330.

¹⁵⁵ Bilmen, “**Hukuki İslâmiyye Ve Istılahatı Fıkhiyye Kâmusu**, C: I, s. 34

¹⁵⁶ İbrahim Kâfi Dönmez, “Ruhsat”, **DİA**, İstanbul-2008, C: XXXV, s. 207

İslam hukukunda “ruhsat” isminin kullanıldığı meseleler tümevarım metodu ile incelendiğinde dört nevi ruhsatın bulunduğu görülür.

Birinci nevi: Haram işleme ruhsatı.

Zaruret veya zaruret derecesine varan ihtiyaç hallerinde haram bir fiil mubah hale dönüşebilir. Mesela, öldürülme veya bir uzvun yok edilmesi tehdidiyle zorlanma halinde –kalb iman ile dolu olmakla beraber- küfür kelimesini söylemek mubahtır.

Bu nevi ruhsata göre, mükellefin canını veya bir uzvunu kaybetmekten endişe etmesi halinde ruhsata göre amel etmesi vacibtir. Ruhsat hükmünü uygulamaz ve ölürse günahkar olur. Çünkü kendi ölümüne sebebiyet vermiş olur, can kaybına sebep olmak ise haramdır.¹⁵⁷

Bu tür ruhsatlar bazen takvalı olmak adına terkedilebiliyor, oysa Allah kullarına zorluk istemez, yapamayacakları yükü yüklemez.

İkinci nevi: Vâcibi terk etme ruhsatı.

Bazen vacibin edasında mükellef için ek bir meşakkat bulunduğu vacibi yapmayabilir. Mesela ramazan ayında yolcu ve hasta olan mükellef için oruç tutmamak mübahtır. Abdestte yapılması vacip olan ayakların yıkanması yerine mestler üzerine mesh vermek caizdir. Yine canına veya vücut bütünlüğüne yönelik tehdit altında bulunan kişi de bayram namazını terkedebilir.

Bu nevi ruhsatta; azîmete göre amel etmek, ruhsatı kullanmaktan daha üstündür. Tabii bu, azîmete göre amel ettiğinde mükellefe ek bir zarar dokunmaması durumunda böyledir. Eğer azîmete göre davrandığında ayrı bir zarar gelecekse, azîmet doğrultusunda amel etmek caiz olmaz, ruhsata göre davranılması vacib olur.¹⁵⁸

Zorluk durumunda eğer kolay olan bir yol bulunursa onu tercih etmek ibadeti yerine getirme açısından bize kolaylık sağlar. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) de hayatı boyunca iki iş arasında serbest bırakıldığında kolay olanı tercih etmiştir.

¹⁵⁷ Şa’ban, **İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usulü’l-Fıkh)**, s. 256

¹⁵⁸ A.g.e., s. 257

Üçüncü nevi: Genel kuralara aykırı bazı sözleşmeleri ve hukuki muameleleri yapabilme ruhsatı.

Bazı sözleşme ve hukuki muameleler, İslam hukukunun o konudaki genel kurallarına veya genel şer'î delillere aykırı olduğu halde, insanların duyduğu ihtiyaca binaen mubah sayılmıştır. Mesela “selem akdi” böyledir. Çünkü esasen selem (peşin para karşılığında ileride teslim edilecek malın satın alınması sözleşmesi), hazırda olmayan bir şeyin satımı niteliğindedir. Bu ise yasaklanmıştır.

Bu ruhsata; ruhsata göre davranılması da ruhsatın terk edilmesi de caizdir. Ancak ruhsatın terk edilmesi halinde cana tehlike gelmesi söz konusu ise o zaman ruhsatın alınması vacib olur.

Dördüncü nevi: Önceki semavî dinlerde mevcut ağır hükümleri kaldıran ruhsat.

Önceki dinlerde var olan bazı ağır hükümleri Allâh, Muhammed (s.a.v.) ümmetinden kaldırmış, bu hükümleri onlar hakkında teşrî kılmamak suretiyle bu ümmete bir kolaylık sağlamıştır. Mesela, namazın ibadete ayrılmış yerin dışında geçerli olmaması bu ruhsata örnek teşkil etmektedir.¹⁵⁹

Bu nevi ruhsata göre, amel etmek caizdir çünkü bizler için kolaylık vardır.¹⁶⁰

2.1.3.3. Vatan

Yolculuk hükümlerinin uygulanabilmesi için bilinmesi gereken temel kavramlardan birisi olan vatan kelimesi dilimize Arapça'dan geçmiştir. Vatan sözlükte, “bir yerde ikâmet etmek veya ikâmet edilen yer” manalarına gelmektedir.¹⁶¹ Türkçe'de ise, bir kimsenin doğup büyüdüğü ve yaşadığı yer, bir milletin üzerinde yaşadığı yurt manalarına gelmektedir.¹⁶²

¹⁵⁹ Şa'ban, **İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usulü'l-Fıkh)**, s. 260

¹⁶⁰ Burada yer alan metinde dördüncü nevi ruhsata göre amel etmek caiz değildir, amel etmek günahdır denmiştir.

¹⁶¹ İbn Manzûr, **Lisânul Arab**, “v-t-n” mad., C: XIII, s. 441; İzzet Er, “Vatan”, **İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İstanbul: 1997, C: IV, s. 443.

¹⁶² Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, C: III, s. 3302

İkamet edilen yer manasına gelen vatan; vatan-ı asli, vatan-ı ikâmet ve vatan-ı süknâ olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Aynı manayı ifade için arapçada “dâr” kelimesi de kullanılır.¹⁶³

2.1.3.3.1. Vatan-ı Aslî

Bir insanın doğup büyüdüğü yer veya çalışıp geçimini sağladığı, ev alıp çocuk çocuğu ile yerleştiği ve sürekli kalmaya niyet ettiği yerdir. Bir kimsenin vatan-ı aslisi birden çok olabilir. Câ'ferîlere göre ikiden fazla vatan-ı aslî olabilir ancak bu konuda ihtiyatı gözetmek gerekir. Mesela, bir kimsenin bir beldede kışlığının, başka bir beldede yazlığının bulunması veya ayrı ayrı beldelerde evlerinin bulunması ve oralarda aile efradıyla birlikte yaşaması gibi.¹⁶⁴

Bir yerin vatan-ı aslî olmasındaki ölçü, o kişinin o yerde herhangi bir yeri oturmak üzere sürekli olarak hazır tutmasıdır.¹⁶⁵ Yolculara ait kolaylıklar vatan-ı aslîde geçerli değildir. Fakat yolculuğa çıkarken gerekli şartların uygulanması buna göre düzenlenir.¹⁶⁶

2.1.3.3.2. Vatan-ı İkâme

Hanefîlere göre bir kimsenin, on beş gün veya daha fazla bir süre kalmaya niyet ettiği yer, o kişi için vatan-ı ikâme olur. Asıl memleketinden ayrılarak öğrencilik, işçilik, memurluk ve askerlik gibi sebeplerle geçici olarak oturlan yere de vatan-ı ikâme denir.¹⁶⁷ Vatan-ı ikâmeye, vatan-ı sefer de denilir. Kişi bu süre zarfında mukîm sayılır. Ancak, ikâmet edilen yerin ikâmete elverişli bir yer olması gerekmektedir. Vatan-ı ikâme; vatan-ı asli ile diğer bir vatan-ı ikâme ile ve sefere çıkmakla son bulur.¹⁶⁸

¹⁶³ İzzet Er, “Vatan”, **İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İstanbul: 1997, C: IV, s. 443.

¹⁶⁴ Vecdi Akyüz, “*Seferîlik Açısından Vatan Kavramı ve Seyehat Hürriyeti*” **Seferîlik ve Hükümleri**, Ensar Neşriyat, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 24, İstanbul, s. 124

¹⁶⁵ Atar, “*Genel Olarak Seferîlik ve Hükümleri*”, s. 31

¹⁶⁶ Akyüz, “*Seferîlik Açısından Vatan Kavramı ve Seyehat Hürriyeti*”, s. 124

¹⁶⁷ Akyüz, “*Seferîlik Açısından Vatan Kavramı ve Seyehat Hürriyeti*”, s. 124

¹⁶⁸ Atar, “*Genel Olarak Seferîlik ve Hükümleri*”, s. 32

Yolculuk hükümleri vatan-ı aslıde olduğu gibi, vatan-ı ikâmede de geçerli değildir. Çünkü kişi, on beş gün veya daha fazla kalacağı yerde bir nevi yerleşmiş gibidir.¹⁶⁹

2.1.3.3.3. Vatan-ı Süknâ

Bir kişinin on beş günden daha az bir miktarda kalmak istediği yere vatan-ı süknâ denilir. Kişi, on beş günden az kalmak istediği yerde seferî sayılır. Bu nedenle vatan-ı süknâ olan yerde bulunan kişiler için seferîlik hükümleri uygulanmak durumundadır.

2.2. Yolculukta namazı kısaltma

Yolculukta namazın kısaltılması Kitap, sünnet ve icma ile sabittir.¹⁷⁰

Kitap: Bu konudaki hükümler, Kur'ân-ı Kerîm'de Nisâ suresinin 101, 102 ve 103. ayetlerinden anlaşılmaktadır. Allâh Teala bu ayetlerde şu şekilde buyurmaktadır:

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا

وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا آسَلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسَلِحَتَهُمْ وَذَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أذىٌ مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا

¹⁶⁹ Vecdi Akyüz, “Seferîlik Açısından Vatan Kavramı ve Seyehat Hürriyeti”, **Seferîlik ve Hükümleri**, s. 124

¹⁷⁰ İbn Kudâme, **Muğnî**, C: II, s. 87

فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْفُوتًا

“Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler, sizin apaçık düşmanınızdır.

Sen de içlerinde bulunup onlar için namazı tam kılırsan, onlardan bir kısmı seninle beraber namaza dursunlar, silahlarını (yanlarına) alsınlar, böylece (namazı kılıp) secde ettikten sonra çevrenize çekilsinler. Bu defa namazını kılmamış diğer bölük gelsin seninle beraber namazlarını kılsınlar. Onlar da korunma tedbirlerini ve silahlarını alsınlar. O kâfirler arzu ederler ki siz silahlarınızdan ve eşyanızdan gafil olsanız da üstünüze birden baskın yapsalar. Eğer size yağmurdan bir sıkıntı olur yahut hasta bulunursanız silahlarınızı bırakmanızda size günah yoktur. Yine de korunma tedbirinizi alın. Şüphesiz Allâh, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.

Namazı kıldığınızda ayakta, otururken ve yanlarınız üzerinde (rukü’ ve secdede) Allâh’ı zikredin. Güvene kavuşunca namazı kısaltmadan tam kılın; çünkü namaz müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır.”¹⁷¹

Ulema bu ayeti ele alırken burada korku namazının mı, yolcu namazının mı anlatıldığını, kısaltmanın ruhsat mı, azîmet mi olduğunu, hükmün ne zaman bitip bitmeyeceğini farklı şekilde yorumlamıştır. Bunları ilerki konularda açıklayacağız.

Sünnet: Kasr-ı salâtın sünnetten delili ise, İbn Ömer’den rivâyet edilen şu hadîstir:

“*Rasûlüllah (s.a.v.) ile birlikte Yolculukta bulundum. İki rek'âttan fazla namaz kılmadı. Ebû Bekir'le birlikte bulundum, o da Allâh rûhunu kabzedinceye kadar iki*

¹⁷¹ Nisâ, 4/101-103; Bu meal Abdülaziz Bayındır tarafından yapılmıştır.

rek'attan fazla kılmadı. Ömer'le ve Osman'la da beraber bulundum; onlar da aynı şekilde hareket ettiler.” demiştir.¹⁷²

İcmâ: İcmâ konusunda ise nerede, kimler tarafından bir icma olduğu tespit edilememiştir. Fıkıh kitaplarında Yolculukta namazların kısaltılacağına dair icmâ olduğu sadece söylenmektedir.

Nisâ 101. ayetin yolculuk namazı mı yoksa korku namazı mı olduğu konusunda ihtilaf olmuştur. Bazı alimler buradaki kasr edilen namazı yolculuk namazı bir kısım ise korku namazı olarak nitelendirmiştir.¹⁷³

Yolculuk esnasında namazları kısaltmaya dair şöyle bir rivâyet söz konusudur:

Ticaretle uğraşan bir topluluk Peygamberimizin (s.a.v) yanına geldi ve: “*Ya Rasulallâh biz yolculuk yapıyoruz nasıl namaz kılalım?* dedi. Sonra Allâhu Tealâ bu ayeti indirdi “**ve izâ darabtum...minessalâti**” ve vahiy kesildi. Ardından Peygamber (s.a.v.) bir gün gazaya çıktı ve öğle namazı kıldı. Müşrikler: “*Muhammed ve arkadaşları size sırtlarını dönmüşler arkadan neden saldırmıyorsunuz? Onlardan birisi: Onların buna benzer bir namazları daha var.*” dedi.¹⁷⁴

Nisâ 101 ve 102. Ayetlerinin korku namazı olduğunu söyleyen birçok alim,¹⁷⁵ şu hadîse dayanmışlardır. Abdullah b. Ömer şöyle dedi:

“Biz Kur’ân’da korku namazını ve hazar namazını buluyoruz ama misafîr namazını bulamıyoruz.”¹⁷⁶

Ayete dikkatle baktığımız zaman bu ayetin yolcu namazı ile ilgili olduğu açıktır. Çünkü ilk ayette “**yeryüzünde sefere çıktığımızda...**” ifadesi bu ayetlerin sefer halinde olan kişilerle ilgili olduğunu açıkca göstermektedir.

¹⁷² İbn Kudâme, **Muğnî**, C: II, s. 88; İbn Kesîr, **Tefsiru Kur’âni’l-Azîm**, C: II, s. 441; İbn Mâce, **İkâmetü’s-Salât**, 75, Nesâî, **Taksîru’s-Salâtu’s-Salât**, 5, III, 123

¹⁷³ Fahreddin Râzi, **Tefsîr-i Kebîr**, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, C: IV, Beyrut: 1999, s. 199

¹⁷⁴ İbnu’l Feres Endulusi, **Ahkâmu’l-Kur’ân**, Dâru İbn Hazm, C: II, Beyrut: 1428/2006, s. 260

¹⁷⁵ A.g.e, C: II, s. 260

¹⁷⁶ İbn Mâce, **İkâmetü’s Salât**, 73

Ayete geçen “...o namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur...” ifadesi yolcuların kıldığı iki rek’âtli namazın daha da kısaltılabileceğini göstermektedir. “Size bir günah yoktur.” ifadesi de kısaltmanın yolcunun tercihine bırakıldığını göstermektedir. Nitekim 103. Ayette Peygamberimizin kısaltma yapmadan iki rek’ât kılacağı, kısaltma yapmak isteyenlerin de birer rek’ât kılacağı hükme bağlanmıştır. Dolayısıyla bu ayetler sefer sırasında namazın iki rek’ât olduğunu, düşmanla karşılaşıldığında doğacak korku nedeniyle bir rek’ât da kılınabileceğini göstermektedir. 103. Ayette “güvene kavuşunca namazı tam kılın” ifadesinde emredilen iki rek’âttir. Çünkü tam kılan Peygamberimiz iki rek’ât kılmıştır. Bu da yolculukta namazı iki rek’ât kılmanın ruhsat olmadığını, azîmet olduğunu gösterir. Bu ayetlerdeki ruhsat, düşmanla karşılaşıldığında namazı bir rek’âta indirmeden kaynaklanan ruhsattır.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) yukardaki ayette açıkça belirtildiği üzere içinde bulunduğu cemaate namazı tam olarak iki rek’ât kıldırılmış, cemaat ise “sizin için bir günah yoktur” ruhsatını kullanmak suretiyle namazı birer rek’ât ile tamamlamıştır.

Yolculuğa çıkmaktan dolayı iki rek’âta indirildiğini söyleyenler ayette bulunan şart-meşrut ilişkisini göz ardı etmektedirler. Oysa güven durumunda herhangi bir kısaltma olmaması bunu göstermektedir. Eğer öyle olsaydı güven halinde bulunan yolcular namazlarını kısaltmış olacaktı. Halbuki ayette “güvene kavuşunca namazı tam kılın” yani iki rek’ât kılın diye buyrulmuştur.

2.3. Yolculukta namazı kısaltmanın mahiyeti

Yolculukta namazları kısaltmanın mahiyeti konusunda bir açıklık olup olmadığı ulema tarafından tartışılmıştır. Buradaki farklı görüşlerin temeli daha önce de belirttiğimiz üzere Nisâ suresindeki ayetlerde bulunan şart meşrut ilişkisinin göz ardı edilmesidir. Ne yazık ki ayetler arasında bu bağın kopması üzerine varılan hükümler farklılaşmaktadır.

Birçok tefsir ve fıkıh kitabında Nisâ suresinin 101. ayeti “وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ” ve “فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ” şeklinde alınmakta ve ayetin devamı olan “in

hıftum” şartı alınmamaktadır. Bu nedenle Yolculukta yapılan kısaltmanın mahiyeti yolcu olmaya bağlanmakta ve korku durumunda namazda bir kısaltma olmayacağı söylenmektedir. Mesela Şafîî, korku olsun olmasın kısaltmanın ruhsata binaen olacağını ifade etmektedir ve ayeti aynen yukarda belirttiğimiz şekilde almaktadır.¹⁷⁷

Zâhirîlerden İbn Hazm’a göre Yolculukta kısaltma ayete değil sadece hadîslere dayandırılmıştır. Ona göre yukardaki ayet seferle değil sadece korku ile alakalıdır.¹⁷⁸

2.4. Yolculukta namazı kısaltmanın ruhsat veya azîmet sayılması

Kısaltma ile ilgili yaşanan en büyük tartışmalardan birisi, kısaltmanın ruhsat mı azîmet mi olduğu konusudur. Dört büyük mezhep arasında ihtilafa yol açan bu tartışma, konunun can damarlarından biri sayılmaktadır. Azîmet ve ruhsatın ne demek olduğuna daha önce değinmiştik.¹⁷⁹ Şimdi de yolculukta namazların kısaltılmasını ruhsat ve azîmet sayanların görüşlerini inceleyelim.

Yolculukta namazların kısaltılması konusunda Nisâ suresinde yer alan “**günah yoktur (lâ cunâha)**” ifadesi mezhepler tarafından azîmet ve ruhsat olarak tartışmaya açılmıştır. Bu konuda da birçok görüş sunulmuştur.

2.4.1. Kasrı azîmet sayanlar

Yolculukta namazların kısaltılmasını azîmet olarak kabul edenlerin başında Hanefiler yer almaktadır. Bunun yanında Süfyan es-Sevrî,¹⁸⁰ Zâhirîler, Câ’ferîler, İmâmiye, İbâziyye ve Zeydiyye mezhepleri de aynı görüşü savunmaktadırlar.¹⁸¹

Hanefilere göre, yolcunun namazları kısaltarak kılması vâcibdir. Yolcunun bilerek iki rek’âttan fazla kılması mekruhtur.¹⁸² Bununla birlikte iki rek’ât kılıp da teşehhütte bulunduktan sonra iki rek’ât daha kılacak olsa farzı eda etmiş, son iki rek’ât da nafil olmuş olur. Ancak selâmı te’hîr etmiş olmasından ötürü kötü bir iş

¹⁷⁷ Şafîî, **el-Umm**, C: I, s. 317

¹⁷⁸ İbn Hazm, **Muhallâ**, C: III, s. 187

¹⁷⁹ Bkz. “**Ulemanın kullandığı kavramlar**” başlığı.

¹⁸⁰ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, C: II, 107

¹⁸¹ <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dinikavramlaroku.asp?id=981&harf=K>, Çevrimiçi, 17.06.2008, 14: 21; Nâim, **Sahih-i Buhârî Muhtasarı ve Tecdî-i Sarih Tercemesi**, C: III, s. 381

¹⁸² Kâsânî, **Bedâiu’s-Sanâi’ fî Tertîbi’s-Şerâi’**, C: I, s. 91

yapmış sayılır. Fakat birinci teşehhüdü terk etse veya ilk iki rek'atta kıraatta bulunmamış olsa namazı kılmış olmaz. Nitekim sabah ve cuma namazlarında da hüküm böyledir. Hanefilerin bu konudaki delilleri şunlardır:

Âişe'den (r.anha) şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، قَالَ قَرَأْتُ عَلَى مَالِكٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ، زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهَا قَالَتْ فُرِضَتِ الصَّلَاةُ رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ فِي الْحَضَرِ وَالسَّفَرِ فَأُفِرَّتْ صَلَاةُ السَّفَرِ وَزِيدَ فِي صَلَاةِ الْحَضَرِ

*"Namaz ikişer rek'ât olarak farz kılındı, sonra hizada ziyade olundu, Yolculukta ise olduğu gibi bırakıldı."*¹⁸³

İbn Abbas'ın (r.a) şöyle dediği nakledilmiştir:

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، وَسَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، وَأَبُو الرَّبِيعِ، وَقُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ يَحْيَى أَخْبَرَنَا وَقَالَ الْآخَرُونَ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ الْأَخْنَسِ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ فَرَضَ اللَّهُ الصَّلَاةَ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّكُمْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْحَضَرِ أَرْبَعًا وَفِي السَّفَرِ رَكْعَتَيْنِ وَفِي الْخَوْفِ رَكْعَةً

*"Allâh Teâla namazı, Peygamberimizin (s.a.v.) dili ile hizada dört rek'ât, Yolculukta iki rek'ât olarak farz kılmıştır."*¹⁸⁴

Hârise İbnu Vehb (r.a) de şöyle anlatıyor:

قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، أَنَّ أَبَا إِسْحَاقَ، قَالَ سَمِعْتُ حَارِثَةَ بْنَ وَهْبٍ، قَالَ صَلَّى بِنَا النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آمَنَ مَا كَانَ بِيَمْنِي رَكْعَتَيْنِ

¹⁸³ Buhârî, **Salât**,1; Müslim, **Salâtü'l-Müsâfirîn**,1; Ebû Dâvûd Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, **Sünen-ü Ebî Dâvûd**, Müessesetü Kütübi's-Sekâfiyye, 2 c., Beyrut, 1988, **Salâtu'l-Müsâfir**, 3

¹⁸⁴ Müslim, **Müsâfirîn**, 5, 6; Ebû Davud, **Sefer**, 18; Nesâî, **Havf** 4; İbn Mâce, **İkame**, 75

"Rasûlullâh (s.a.v.) Mina'da bize, sayıca en çok olduğumuz ve en ziyade güven içinde olduğumuz bir zamanda namazı iki rek'ât kıldırdı."¹⁸⁵

Hanefilerin ve Zâhirîler'in delilleri arasında Nisâ 101, 102 ve 103. ayetler yoktur. Hanefî alimlerinden Tahavî, Nisâ 101. ayeti diğerlerinden ayırarak şöyle der:

"Bu ayet ruhsata da azîmete de delil olamaz, çünkü "günahın olmadığı" bildirilmesi" muhayyerliğe de zorunluluğa da delalet eder, Rasûlullâh'ın (s.a.v.) Yolculukta dört rek'âtli farz namazları iki rek'ât olarak kıldığının tevâtüren sabit olması, namazın kısaltılmasının vacip ve azîmet oluşunun asıl delilidir."¹⁸⁶

Bu hükmün temellendirilmesinde Nisâ 101. ayetin 102. ayetle birlikte ele alınmamasının doğurduğu olumsuz sonuçlar ilerde anlatılacaktır.

Hanefiler, görüşlerini Ya'lâ b. Ümeyye'nin (r.a.) şu rivâyeti ile desteklemişlerdir:

"O Allâh'ın size verdiği bir sadakasıdır. Allâh'ın sadakasını kabul ediniz."¹⁸⁷

Bu rivâyetteki sadaka, namazın bizden iskâtı manasına gelmektedir. Bu da farzın Yolculukta iki rek'ât olarak kılınmasının gerektiğini gösterir. Hadîsteki "kabul ediniz" sözü bir emirdir ve vücub ifade eder. Bu da namazı tam kılmaktan (dört rek'ât) men olduğumuzu gösterir.¹⁸⁸

Ebu Hanife'nin hocası Hammâd b. Ebî Süleyman'a göre bir kimse yolculukta namazı tam kılsa (dört rek'ât olarak) bu namazını iade etmesi gerekir.¹⁸⁹

Ömer b. Abdülaziz ise şöyle demiştir:

"Yolculukta dört rek'âtli namazları iki rek'ât olarak kılmak şarttır, tam kılmak iyi olmaz."¹⁹⁰

Hanefî alimi Tahavî bu konuda şunları söylemektedir:

¹⁸⁵ Buhârî, **Taksîr** 2, Hacc 84

¹⁸⁶ Tahavî, **Şerhu Meanil Asar**, Dâru Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1979

¹⁸⁷ Müslim, **Salâtü'l-Müsâfirîn**, 1; İbn Mâce, **İkametü's Salât**: 73

¹⁸⁸ İbn Kudâme, **Muğni**, C: II, s. 88; Abdullah Özcan, **Seferîlik dergisi**, s. 95

¹⁸⁹ İbn Kudâme, **Muğni**, c. 1, s.267-268

¹⁹⁰ İbn Kudâme, **Muğni**, c. 1, s.267-268

“Bu hadîslere göre, misafire (öğle, ikindi ve yatsı namazlarında) farz olan sadece iki rek’attır. Misafirin iki rek’atı, mukîmin dört rek’atı gibidir. Dolayısıyla mukîm, dört rek’atlı farzlara ilave yapamayacağı gibi misafir de iki rek’atlı namazlara ilave yapamaz.”¹⁹¹

Câ’ferîlere göre de Yolculukta dört rek’atlı farzları kasten ve bilerek tam kılan kimsenin namazı batıl olur.¹⁹² Şeyh et-Tûsî şunları söylemektedir:

“Yolculukta kasr, farz ve azîmettir, öğle, ikindi ve yatsı namazlarının farzı iki rek’attır. Bile bile dört kılsa namazın iadesi gerekir.”¹⁹³

Zâhirîler de aynı görüştedirler.¹⁹⁴ Lakin yanılarak kılmışsa selâmdan sonra sadece sehiv secdesi yapması gerekir.¹⁹⁵

İbaziyye, Yolculukta dört rek’atlı farz namazların kasr edilmesi gerektiği görüşündedir. Eğer bir kimse sefer halinde farz namazları dört rek’at kılsa, iade eder. İbaziyye’den hiçbir İmâm dört rek’atlı farz namazlarının Yolculukta dört rek’at kılınabileceğini belirtmemişlerdir.¹⁹⁶

Zeydiyye mezhebi de farz namazlarının iki rek’at olarak kılınması görüşünü savunmaktadır.¹⁹⁷ İbn Kudâme, Ahmed b. Hanbel’den de böyle bir görüş nakletmektedir.¹⁹⁸

Bu konuda Âişe (r.anhâ),¹⁹⁹ İbn Abbas (r.a.),²⁰⁰ ve Hz Ömer’in (r.a.)²⁰¹ rivâyetleri öğle, ikindi ve yatsı namazlarının Yolculukta olağan hali ile farz kılındığını, kasrın ruhsat veya mubah olmadığını bu işin itmâm (iki olarak tam kılma)

¹⁹¹ Tahavi, c. 1, s. 422.

¹⁹² Hilli, **Nihâyetü’l İhkâm Fî Mârifeti’l-Ahkâm**, C: II, İran: 1210, s. 166.

¹⁹³ Ayetullah Cafer Subhani, “Şia İmamiyesinde Seferîlik Hükümleri”, **Seferîlik ve Hükümleri**, Ensar Neşriyat, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 24, İstanbul, s. 385, 386.

¹⁹⁴ İbn Hazm, **Muhallâ**, C: III, s. 185.

¹⁹⁵ İbn Hazm, **Muhallâ**, C: III, s. 185.

¹⁹⁶ Mustafa Öz, “İbaziyye ve Zeydiyye’de Seferîlik Hükümleri”, **Seferîlik ve Hükümleri**, Ensar Neşriyat, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 24, İstanbul, s. 400.

¹⁹⁷ Öz, “İbaziyye ve Zeydiyye’de Seferîlik Hükümleri”, s. 402.

¹⁹⁸ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, C: II, 107.

¹⁹⁹ Buhârî, **Salât**, 1; Müslim, **Salâtü’l-Müsâfirin**, 1.

²⁰⁰ Muslim, **Salâtü’l-Müsâfirin** 5; Nesâî, **Taksîru’s-Salât**, 1.

²⁰¹ Nesâî, **Taksîru’s-Salât**, 1; İbn Mâce, **İkâmetu’s-Salât**, 73.

olduğunu göstermektedir. Bu görüşü savunanlar bunları delil olarak kullanmışlardır.²⁰²

2.4.2. Kasrı ruhsat sayanlar

Şâfîlere göre iki rek'ât kılmak ruhsat, dört kılmak azîmettir. Onlara göre yolcunun namazı kısaltabileceğinden söz eden âyetteki (en-Nisâ, 4/101). "**Sakınca yoktur**" ifadesi farzlar ve azîmetler için değil, mübah ve ruhsata bağlı ameller için kullanılır.²⁰³

Bu ayeti yorumlarken Şâfîler, şart olarak gösterilen "**in hiftum**" kısmını dikkate almazlar. Oysa herkesce malumdur ki şart olmadan meşrut da olmaz. Dolayısıyla bu ayet Şâfîler için delil olamaz. İbn Hâcer bu konuda, Nisâ 101. ayette yer alan "**lâ cunaha** (bir günah yoktur)" ifadesinde günah olmama durumu kasrın azîmet değil ruhsat olduğunu gösterir demektedir.²⁰⁴

Bunun yanında Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hakkında yolculuk halinde daima iki rek'ât kıldığını gösteren sayısız rivâyet vardır, eğer dört kılmak azîmet olsaydı Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bundan kaçmazdı.

Şâfîler sünnetten ise Ya'la b. Umeyye'den gelen şu hadîse dayanırlar:

وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَأَبُو كُرَيْبٍ وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ وَإِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا وَقَالَ الْآخَرُونَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِدْرِيسَ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي عَمَّارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بَابِيهِ،

عَنْ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ، قَالَ قُلْتُ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ { لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْضُوا، مِنَ الصَّلَاةِ

إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يُفْتِنَكُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا } فَقَدْ أَمِنَ النَّاسُ فَقَالَ عَجِبْتُ مِمَّا عَجِبْتَ مِنْهُ فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ . فَقَالَ " صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللَّهُ بِهَا عَلَيْكُمْ فَأَقْبَلُوا صَدَقَتَهُ

²⁰² Mavsilî, **el-Ihtiyar**, C: I, s. 79; Muhammed b. Ali b. Muhammed Şevkani, **Neylu'l-Evtâr Şerhu Munteka'l-Ahbâr**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, C: III, Beyrut, t.y., s. 170

²⁰³ Kâsânî, **Bedâiu's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'**, C: I, s. 91, 92; İbnü'l-Hümâm, **Fethu'l-Kadîr**, Mısır 1389/1970, C: II, s. 27 vd.; İmam Ebî Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfî, **el-Umm**, Dâru Kutubi'l-İlmiyye, C: I, Beyrut, 1993, s. 312

²⁰⁴ Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed İbn Ali İbn Hacer el-Askalânî, **Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, Ta'lik: Abdurraûf Sa'd vd., Mektebetu'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, C: III, y.y., 1978., s. 11

“Ömer b. Hattab’a dedim ki: “**leyse aleykum cunahun en taksuru**” ayeti var ama insanlar güven içindeler. Ömer dedi ki:

Dediğin şeye ben de şaşırılmışım ve Rasûlullâh (s.a.v)’e sordum bunu. O da şöyle dedi: “Âllah Teâlâ, yolculukta size namazın yarısını bağışlamıştır. O'nun bağışını kabul ediniz”²⁰⁵

Şâfîiler bu hadîsi şöyle yorumlar:

Kendisine bağış yapılan kimse, bağışı kabul edip etmemekte serbesttir. Nitekim, insanlar arasındaki bağışlarda da durum böyledir. Diğer yandan, namazdaki bu kısaltma, yolculukta karşılaşılan güçlükler yüzündendir. Ramazan orucunda olduğu gibi, yolcular, dilerlerse tam, dilerlerse de kısaltarak kılabilir.²⁰⁶

Şâfîilerin bu kıyaslaması da oldukça gariptir. Zira, insanın bağışlaması ile Allâh’ın bağışlaması bir tutulamaz. Burada bağışı yapan Allâh’tır. Dolayısıyla bu, kabul edilebilecek bir görüş olamaz. Zaten bu hadîste de Yolculukta namazın iki rek’ât olduğu açık ve net olarak görülmektedir.

İddia edildiği gibi namazda dört rek’attan iki rek’âta bir kısaltma söz konusudur ama bu Allâh’ın takdiri olan bir durumdur. Nisâ 101. ayette geçen kısaltma ise bundan sonra yani takdir edilen bu namaz üzerinden bir kısaltmadır ve sadece korku haline has bir durumdur. Bu kısaltmanın da iki rek’attan bir rek’âta indirme olduğu apaçık gözler önündedir.

Kâsânî bu hadîste, Allâhu Teala’nın ikramını kabul etmemizin, bizim için emir olduğunu söylüyor ve şöyle devam ediyor.

“Şer’an bunu geri çevirme hakkımız yoktur. Temlike ihtimali olmayan bir durumda Allâh’tan gelen tasadduk, onu iskât demektir. Bu da tıpkı Allâh’tan gelen af gibidir.”²⁰⁷

²⁰⁵ Müslim, **Müsâfirîn**, 4; Ebu Dâvud, **Sefer**, 1; Tirmizî, **Tefsîru Sûre**, 4/20; Nesaî, **Havf**, 1; Ibn Mâce, **Ikame**, 73; Dârimî, **Salât**, 179; Hanbel, **Müsned**, C: I, 25, 36, C: VI, 63

²⁰⁶ Kâsânî, **Bedâiu’s-Sanâi’ fî Tertîbi’ş-Şerâi’**, C: I, s. 92

²⁰⁷ Kâsânî, **Bedâiu’s-Sanâi’**, C: I, s. 2

Yine kasrın ruhsat olduğuna dair delil getirilen hadîslerden biri de Âişe'nin bazen tam olarak bazen de kısaltarak kıldığı söylenmesidir. İbn Teymiyye bu hadîs hakkında "Bu söz batıldır. "Allâh namazı ikişer rek'ât olarak farz kıldı, sonra hazarda ziyade olundu, Yolculukta ise olduğu gibi bırakıldı," diyen Âişe nasıl olur da Rasûlullâh (s.a.v.) ve bütün ashabına muhalefet ederek namaz kılabilir, bu haber nasıl sahih olabilir demiştir."²⁰⁸

Halef ve seleften ulemanın bir çoğu kasr, sünnettir demiştir. Mâlikîler ve Bağdatlıların geneline göre ise farz muhayyerdir. Lakin bu muhayyerlik konusunda da ihtilaf olmuştur Ebheriler ve diğerleri kasr daha faziletlidir demişlerdir. Tamamlamak daha faziletlidir görüşü de vardır.²⁰⁹

İmâm Mâlik, yolculukta namazın iki veya dört kılınması hâlinde her ikisinin de sünnete uygun düşeceğini belirterek birleştirici bir yol izlemiştir.²¹⁰

Hanbelîlere göre kısaltmak mutlak olarak tam kılmaktan daha faziletlidir. Çünkü, Peygamber ile dört halife bu şekilde yapmaya devam etmişlerdir. Yolculuk ister ibadet için, ister mübah veya masiyet bulunan bir amaçla olsun, her türlü yolculuk sırasında namazları kısaltmak caizdir. Meselâ; yol kesmek, meşrû olmayan bir eğlence yapmak veya başka bir haram işlemek için yolculuk yapan kimse de ruhsatlarından yararlanır. Zira bu konudaki nasslar bunun ifadesidir; "**Yeryüzünde yürüdüğünüz zaman sizin için namazları kısaltmanızda bir sakınca yoktur**" (en-Nîsa, 4/104) âyetinde yolculuğun meşrû veya gayri meşrû olması arasında bir ayırım yapılmamıştır.²¹¹

Şâfiîlere göre ise; yol kesmek, şarap ve haram şeylerin ticaretini yapmak gibi Allâh'a isyanın söz konusu olduğu yolculuklarda, sefere mahsus olan namazların kısaltılması, birleştirilmesi, oruçlunun iftar etmesi, mestler üzerine üç gün mesh

²⁰⁸ Emin Aşıkutlu, "Sünnette Sefer", **Seferîlik ve Hükümleri**, Ensar Neşriyat, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 24, İstanbul, s. 57

²⁰⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr el-Kurtubî, **el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, C: V-VI, Beyrut: 1988, s. 226

²¹⁰ İbn Abdilber, **el-Kafi**, Riyad, 1400/1980, C: I, s. 244; Behûfî, **Şerhu Müntehâ'l-İrâdât**, C: I, Beyrut, t.y., 277; Ahmed Davudoğlu, **Müslim Şerhi**, C: IV, s. 85

²¹¹ Muhammed Emin İbn Abidin, **Hâşiyetü Reddi'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr**, C: I, Kahraman Yayınları, İstanbul: 1984, s. 733, 736; İbn Kudâme, **Muğnî**, C: II, s. 100, 101

etmek, binek üzerinde nafile namaz kılmak gibi ruhsatlar mübah olmaz. Çünkü, bu gibi kimseler Allâh'a isyan için yolculuk yapmış sayılır. Bu konudaki kaide şudur:

"Ruhsatlar masiyet ve kötülük işlemeye dayanak yapılamaz". Yine Allâh Teâlâ darda kalana ölü hayvan etini yemeyi "haddi aşmama ve Allâh'a isyanda bulunmama" şartına bağlamıştır. (el-Bakara, 2/173) Bu durumda ruhsatlar günah ve kötülük işlemeye dayanak yapılamaz.²¹²

2.5. Yolculuk namazının aslının 2 veya 4 olması

Yolculuk namazının aslına dair birçok rivâyet olmasına karşın ulema arasında iki veya dört rek'ât olması konusunda ihtilaf olmuştur. Rivâyetlerde açık açık yolculuk iki rek'ât olarak belirtilen namazın bu denli ihtilafa uğraması ise nasslara yaklaşım farkından kaynaklanmaktadır. Rivâyetlere göz atacak olursak durum daha açık ve net olarak karşımıza çıkacaktır.

Âişe'den gelen bir rivâyette şöyle denilmiştir:

*"Namaz ikişer rek'ât olarak farz kılınmıştır. Mukîmin namazına ilâve yapıldı, yolcunun namazı ise aslı üzere bırakıldı"*²¹³

Namazın aslının iki rekat olduğunu savunanlar arasında Zâhirîler,²¹⁴ Ömer b. Abdulaziz, Kufeliler, Kadı İsmail, Hammad b. Ebi Suleyman yer almaktadır.²¹⁵ Bu rivâyeti Şâfîliler ise: "İki rek'ât olarak takdir edildi veya kısaltmak isteyen yolcu için iki rek'ât olarak farz kılındı" şeklinde değerlendirirler.²¹⁶

Hanefilere göre yolcunun dört rek'âtli namazı, iki rek'âtan ibarettir. Bu gerçekte, dördü ikiye indirme anlamında olmayıp, yolcunun kılması gereken namazın tamamının o kadar olduğu anlamına gelmektedir. Dörde tamamlarsa son iki rek'ât

²¹² İbn Kudâme, **el-Muğnî**, C: II, s. 261; Vehbe Zühaylî, **el-Fıkhul-İslâmî ve Edilletühü**, C: II, Daru'l-Fikr, Dimeşk, 1405/1985, 323 vd.; Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd el-Kurtubî, **Bidâyetu'l-Müctehid ve Nihâyetu'l-Muktesid**, C: I, Kahraman Yayınları, İstanbul: 1985., s. 163

²¹³ Buhârî, **Salât**, 1; Müslim, **Müsâfirîn**, 1; Ebû Dâvud, II, 3

²¹⁴ İbn Hazm, **Muhallâ**, C: III, s. 185

²¹⁵ Kurtubî, **Camiul Ahkâmî'l-Kur'ân**, C: V-VI s. 225

²¹⁶ İbn Abdilber, **el-Kafi**, C: I, s. 244; Behûtî, **Şerhu Müntehâ'l-İrâdât**, C: I, s. 277; Ahmed Davudoğlu, **Müslim Şerhi**, C: IV, s. 85

nâfile olur. Ancak bu mekruhtur. Kötü bir iş yapılmış ve sünnete muhalefet edilmiş sayılır. İmâm Şâfî'ye göre, yolcunun namazı, mukîmin namazı gibi dört rek'âttır.²¹⁷

Diğer bir rivâyette Abdullah b. Abbas ve Enes (r.a.) Rasûlüllah'ın (s.a.v) yolculuk sırasında, dönünceye kadar namazlarını iki rek'ât olarak kıldığını bildirmişlerdir.²¹⁸ Öte yandan Ömer (r.a.) yolcunun namazının, Rasûlüllah'ın (s.a.v) diliyle kısaltma söz konusu olmaksızın tam iki rek'ât olduğunu belirtmiştir.²¹⁹

Abdullah b. Ömer'den de şöyle dediği nakledilmiştir:

*"Rasûlüllah ile yolculuk yaptım. İki rek'ât üzerine ilâve yapmadı. Yine Ebû Bekir, Ömer ve Osman ile yolculuk yaptım. Onlar da bu şekilde kıldılar."*²²⁰

Ömer'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

*"Yolcunun namazı, Nebînin lisanı üzere kısaltılmaksızın tam iki rek'âttır."*²²¹

Bize Abdulah b. Mesleme b. Ka'neb rivâyet etti. (Dedi ki) : Bize İsa b. Hafs b. Âsim b. Ömer b. El-Hattâb, babasından naklen rivâyet etti. O da demiş ki:

"Mekke yolunda İbni Ömer'le beraber bulundum. Öğle namazını bize iki rek'ât kıldırdı. Sonra döndü geldi. Biz de onunla beraber döndük. Menziline gelip oturdu. Onunla beraber biz de oturduk. Bir aralık namaz kıldığı yere bir göz atarak birtakım kimselerin ayakta olduklarını gördü ve:

— *Bunlar ne yapıyor? diye sordu.*

— *"Tesbîhte bulunuyorlar. (Nâfile namaz kılıyorlar)" dedim. İbni Ömer:*

— *Ben tesbih yapacak olsam (nâfile kılacak olsam) mutlaka farzımı tamamlardım. Kardeşim oğlu! Gerçekten ben Resûlullâh (s.a.v.) ile birlikte Yolculukta bulundum. Allâh rûh'unu kabzedinceye kadar iki rek'âtdan fazla namaz kılmadı. Ebû Bekir'le birlikte bulundum, o da Allâh rûh'unu kabzedinceye kadar iki*

²¹⁷ Kâsânî, **Bedâiu's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'**, C: I, s. 91, 92

²¹⁸ Hanbel, **Müsned**, C: III, 45; Buhârî, **Taksîr**, 2; İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, C: III, s. 216, 217.

²¹⁹ Buhârî, **Küsûf**, 4; İbn Mâce, **İkâme**, 73, 124

²²⁰ Buhârî, **Taksîr**, II

²²¹ Serahsî, **Mebsut**, C: I, s. 239; Buhârî, **Taksîr**, 11; Kûsûf, 4; İbn Mâce, **İkâme**, 73, 124

rek'attan fazla kılmadı. Ömer'le dahî beraber bulundum, o da Allâh ruhunu kabz edinceye kadar iki rek'attan fazla kılmadı. Sonra Osman'la beraber bulundum; o da Allâh ruhunu kabzedinceye kadar iki rek'attan fazla kılmadı. Allâh Teâlâ dahî (gerçekten Resûlullâh'da sizin için güzel bir örnek vardır!) buyurmuştur.” dedi.²²²

Yine buna benzer başka bir rivâyet şu şekildedir:

Bir genç, İmran b. Husayn'a Yolculukta Rasûlullâh'ın (s.a.v.) namazını sorması üzerine İmran, “Bu genç bana Yolculukta Rasûlullâh'ın (s.a.v) namazından soruyor. Benden onun namazları (nasıl kıldığını) öğrenin (demiş ve şu açıklamayı yapmıştır.):

“Rasûlullâh ile yaptığım her Yolculukta dönünceye kadar namazları iki rek'ât olarak kıldı(rdı). Bununla beraber Huneyn ve Taif'te bulundum namazları iki rek'ât olarak kıldı(rdı). Sonra onunla hac ve umre yaptım yine namazları iki rek'ât olarak kıldı(rdı). Sonra, “Ey Mekke halkı! Siz namazınızı (dörde) tamamlayın, çünkü biz misafir bir cemaatiz” dedi. Sonra Ebubekir (r.a) ile hac ve umre yaptım namazlar iki rek'ât kıldı(rdı) ve “Ey Mekke halkı! Siz namazınızı (dörde) tamamlayın, çünkü biz misafir bir cemaatiz” dedi. Sonra Ömer (r.a) ile hac ve umre yaptım namazlar iki rek'ât kıldı(rdı) ve “Ey Mekke halkı! Siz namazınızı (dörde) tamamlayın, çünkü biz misafir bir cemaatiz” dedi. Sonra Osman (r.a) ile hac ve umre yaptım namazlar iki rek'ât kıldı(rdı) sonra Osman namazları tam kıldirmaya başladı.”²²³

Bu son cümlede yer alan farklılık hakkında şöyle denilmektedir. Osman (r.a.) altı veya sekiz sene iki rek'ât kıldıktan sonra orada mukîm olarak kalmış ve mukîm olarak kılmaya başlamıştır. Bu yüzden sahabenin ta'rizine uğramıştır.²²⁴

2.5.1. Korku namazı

Sefer namazının iki rek'ât olduğunu gösteren kanıtlardan biri de korku namazının bir rek'ât olmasıdır. Konuyla ilgili ayetler “**Yolculukta namazı**

²²² Muslim, **Salâtül müsafirin**, 8, I, 480; Buhârî, **Taksîru's-Salât**, 11, II, 38

²²³ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, **Kitâbu's-Süneni'l-Kübrâ**, (el-Cevheru'n-Nâkî zeyli ile birlikte), Dâru'l-Marife, 10 c., Beyrut, 1992, Salât, III, 135-136; Mâlik b. Enes, **el-Muvattâ**, Thk.: Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, t.y., **Kasru's-Salât**, 6, C: I, s. 149

²²⁴ Nâim, **Sahih-i Buhârî Muhtasarı ve Tecrîd-i Sarih Tercemesi**, C: III, s. 372

kısaltma” başlığı altında incelenmiştir. Burada ise konuyla ilgili rivâyetleri inceleyeceğiz.

İbn-i Abbas (r.a.) anlatıyor:

*"Allâh, namazi peygamberinizin diliyle hazarda dört, Yolculukta iki, korku halinde de bir rek'ât olarak farz kılmıştır."*²²⁵

Hadîste geçen “korku zamanlarında bir rek'ât” görüşünü, selef alimlerinden bir topluluk kabul etmiştir. Ebu Dâvud, hadîsi böyle anlayıp Sünen’inde bununla ilgili olarak “her taife ile bir rek'ât namaz kılar, kaza etmezler” ifadesi ile bab başlığı yapmıştır. İmâm Hasan, Dahhâk, İshak b. Râheveyh de bu görüştedirler.

Sahabelerden bir topluluğun, korku namazını bir rek'ât olarak kıldıkları rivâyet edilmiştir. Huzeyfe bunlardan biridir.

Sâlebe b. Zühdüm anlatıyor:

“Said b. As ile beraber Taberistan’da bulunuyorduk. Bize: “Hanginiz Rasûlullâh (s.a.v.) ile beraber korku namazı kılmıştır?” diye sordu. Huzeyfe:

*“Ben” diye cevap vererek şöyle devam etti. “Peygamber (s.a.v.) bir gruba bir rek'ât, başka bir gruba da bir rek'ât namaz kıldı ve bunlardan hiçbiri geride kalan namazı kılmadılar.”*²²⁶

Zeyd b. Sâbit de bu konuyla ilgili olarak Peygamber’den (s.a.v.) şu hadîsi rivâyet etmiştir:

*“Cemaat bir rek'ât, Peygamber (s.a.v.) ise iki rek'ât kılmıştı.”*²²⁷

Ömer (r.a.) anlatıyor:

²²⁵ İbn Kudâme, **Muğnî**, C: II, s. 101; Muslim, **Salâtü'l Müsafirin** 5; Ebu Davud, **Salât**, 287; Nesâî, **Taksîru's-Salât**, 1.

²²⁶ Yavuz, “*Sefer Namazı*”, s. 56.

²²⁷ Yavuz, “*Sefer Namazı*”, s. 56.

“Cuma namazı iki rek’attir, ramazan ve kurban bayram namazları ile yolculuk namazı da iki rek’attir. Muhammed’in (s.a.v.) diliyle (bu namazlar, iki rek’at olarak beyan edilmiş olup) tamdır, kasr değildir.”²²⁸

Süddî (ö. 127/745), ise şöyle demektedir:

“Yolculukta öğle, ikindi ve yatsı namazlarını iki rek’at kıldığı zaman, bu namaz “tam”dır (kasr değildir). Kasr, ancak korku halinde olduğun zaman helal olur. Bu ayet (İmâmın arkasında cemaatle namaz kılan) her grubun bir rek’at kılmasını, bunun üzerine bir şey ilave etmemesini mubah kılmaktadır. (Bir rek’atını da diğer grupla kıldığı için) İmâmın namazı iki rek’at olur.”²²⁹

Rivâyetlerden anlaşılacağı üzere yolculukta farz olan namaz aslî olarak iki rek’attir. Yani savunulan görüşlere göre kısaltılarak iki rek’at haline gelmiş değildir. Kısaltma korku durumu ile gerçekleşmektedir. Dışarıdan bakıldığında ittifakla Yolculukta iki rek’at olduğu kabul edilen namaz aradaki bu nüans ile aslında birbirinden tamamen ayrılmaktadır.

2.5.2. Akşam namazı

Akşam namazının hem hazarda hem Yolculukta aslî şekliyle üç rek’at olarak kılınması bizi bu konuyu araştırmaya sevketti. Yolculukta kısaltma mevzusunu işlerken akşam namazında herhangi bir değişiklik olmaması onun farklı bir konumda olduğunu göstermektedir. Bu farklılığında biraz sonra açıklayacağımız üzere onun Kur’ân-ı Kerîm’de “orta namaz” olarak nitelenmesinden kaynaklandığını anlamaktayız. Bunu daha iyi görebilmek için akşam namazını vakitler ve rek’atlar açısından ele alalım.

2.5.2.1. Vakit açısından akşam namazı

Allah Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’de iki ayette **أَقِم** emri ile namazı emretmiştir. **أَقِم** kıyâm masterından türemiş olan müteaddî bir emir olup sürekli ayakta tutmak

²²⁸ İbn Kudâme, **Muğnî**, C: II, s. 101; Nesâî, **Taksîru’s-Salât**, I; İbn Mâce, **İkâmetu’s-Salât**, 73.

²²⁹ Nâim, **Sahih-i Buhârî Muhtasarı ve Tecrîd-i Sarih Tercemesi**, C: III, s. 123; İsmail Karagöz, **Ayet ve Hadislerin Işığında Seferîlik ve Hükümleri**, Kitap Nşr., Ankara-2005, s. 112.

anlamına gelir. Ayakta tutma emri namazı belirlenen vakitlerde belirli şekillerde kılmakla olur. Konuyla ilgili birinci ayet şöyledir.

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ

“Gündüzün iki bölümünde ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namazı kıl. İyilikler kötülükleri giderir. Bu, bilenler için doğru bilgidir.”²³⁰

Ayette geçen taraf (طرف) kelimesi, Arapça’da sınır, uç, yan ve bir şeyin bölümü anlamlarına gelir. Bu kelime Kur’ân’da muzâf olarak kullanıldığı zaman muzâfun ileyh’in bir parçası olarak gelmiştir. Dolayısıyla ayette geçen **“gündüzün iki bölümü”** gündüze ait olan vakitlerden iki bölümü gösterir. Bunlar da **sabah** ve **akşam** değil; öğle ve ikinci namazlarıdır. Çünkü sabah ve akşam namazlarının vakitleri geceye ait vakitlerdir. Bunlara gündüzün tarafları denilemez.

Ayette geçen zülef (زلف) kelimesi, yakınlık anlamına gelen zülfe (زلفة)’nin çoğuludur. Arapça’da çoğul, en az üç şeyi gösterir. Buna göre ayetteki **“زُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ”** = gecenin zülfeleri” gecenin gündüze yakın en az üç zamanı demektir. Namazı ayakta tutma emri, gündüzün iki bölümünde ve gecenin gündüze yakın en az üç bölümünde namazı sürekli kılmakla yerine getirilir. Bakara suresinin 238. ayetindeki **“namazı muhafaza edin”** emri de ancak bu şekilde tutulmuş olur.

Konuyla ilgili ikinci ayet ise şöyledir:

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا

“Namazı, güneşin batıya kaymasından gecenin kararmasına kadar; bir de fecrin (sabahın ilk ışıklarının) yoğunlaşma sırasında kıl. Fecirdeki yoğunlaşma gözle görülür.”²³¹

Bu ayette yer alan güneşin batıya kayması ifadesi, Hud suresinin 114. ayetinde geçen **gündüzün iki bölümünün** başlangıcını göstermektedir. **“Gecenin**

²³⁰ Hûd, 11/114

²³¹ İsrâ, 17/78

kararmasına kadar” ifadesi ise yine Hud 114. ayette geçen gecenin gündüze yakın olan vakitlerinden birinin bitiş zamanını göstermektedir. Çünkü gecenin gündüze yakın vakitlerinden biri olan sabah namazının vakti “**bir de fecrin yoğunlaşma sırasında kıl**” ayetinde ayrıca zikredilmektedir. Böylelikle bu ayet beş vakit namazın ilk vaktini (öğle), dördüncü namazın son vaktini (yatsı) ve beşinci namazın (sabah) vaktini bildirmektedir. İsrâ suresinin 78. ayetine göre ilk namaz öğle namazı, son namaz sabah namazı olduğuna göre akşam namazının orta namaz olduğu açıkca ortaya çıkar.

Allah Teala şöyle buyuruyor:

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ

"Namazlara ve orta namaza özen gösterin; Allah'ın huzurunda saygıyla durun."²³²

Namazlar diye tercüme edilen “**salavât**” “**salât**”ın çoğuludur. Arapça’da çoğullar en az üç şeyi gösterdiğinden salavât, en az üç namaz demek olur. Bir de orta namaz emredildiği için üçten sonra ortası olan ilk sayı beştir. Bu sebeple namazların en az beş vakit olması, akşam namazında da orta namaz olması bu âyetin gereğidir.²³³

İbn Abbas’ın (r.a) bildirdiğine göre Peygamber (s.a.v.) namaz vakitleri konusunda şöyle buyurmuştur:

“Cebrael Kâbe’nin yanında bana iki kere imamlık yaptı. Birincisinde öğle namazını, gölgeler bir ayakkabı kayışı kadar iken kıldırdı. Sonra her şeyin kendi gölgesi kadar olduğu zaman ikindiye kıldırdı. Güneşin battığı ve oruçlunun iftar ettiği saatte akşam namazını kıldırdı. Şafağın kaybolduğu saatte de yatsıyı kıldırdı. Sabah namazını da tan yerinin ağardığı, oruç tutana yemenin içmenin yasak olduğu saatte kıldırdı.

²³² Bakara, 2/238

²³³ Abdulaziz Bayındır, “Seferîlik ve Namazların Birleştirilmesi”, **Seferîlik ve Hükümleri**, Ensar Neşriyat, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 24, İstanbul-1997, s. 361-384

Cebrail ikinci kez imamlık yaptığında öğle namazını, dün ki ikindi vaktinde, her şeyin gölgesinin kendi boyu kadar olduğu vakitte kıldırdı. İkindiyi, her şeyin gölgesi kendinin iki katı olduğu vakitte kıldırdı. Sonra akşam namazını ilk günkü vaktinde kıldırdı. Son yatsı namazını gecenin üçte biri geçtikten sonra kıldırdı. Sabah namazını da ortalık aydınlandığı sırada kıldırdı. Sonra Cebrail bana döndü ve dedi ki, «Ya Muhammed, bu senden önceki peygamberlerin ibadet vaktidir. İbadet vakti bu iki vaktin arasındır.»²³⁴

2.5.2.2. Rek'ât açısından akşam namazı

Vakit açısından orta namaz olduğunu gördüğümüz akşam namazı, rek'ât açısından da orta namazdır.

Herşey tek ve çifttir. Allah Teala Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmaktadır:

وَالشَّفَعِ وَالْوَثْرِ

Çifte ve teke yemin olsun²³⁵

Bu ayete göre namazlar da tek ve çift olmalıdır. İki ve dört rek'âtli namazların çift, üç rek'âtli namazların tek namazı ifade ettiği böylece ortaya çıkmaktadır.

3. vakit olması itibariyle vakit açısından vitr (tek) olan akşam namazı rek'ât açısından da vitr yani tektir. Vitrin en azı “birdir”. Yukarıda bir rek'âtın sadece sefer sırasında meydana gelen korku halinde caiz olduğunu gördüğümüz için bunun dışında bir rek'ât namaz kılınmaz. Birden sonraki vitr “üçtür.” Dolayısıyla akşam namazı üç rek'ât olmalıdır. Orta namazın korunması emredildiğine göre onun rek'ât açısından da korunması gerekmektedir. Bu sebeple hazarda ve yolculukta rek'ât sayısında bir değişim olmaz.²³⁶

Akşam namazının hazarda ve yolculukta hep üç rek'ât olarak kılınması İbn Ömer'den gelen şu rivâyet ile de açıkça görünmektedir:

²³⁴ Tirmizî, **Mevâkît**, 1

²³⁵ Fecr, 89/3

²³⁶ Hocayla görüşme, 24.05.2009

*“Hazarda ve yolculukta akşam namazını üç rek’ât olarak kıldım. Peygamber (s.a.v) ne hazarda ne de yolculukta akşam namazından bir kısaltma yaptı.”*²³⁷

Zaten akşam namazının üç rek’ât, sabah namazının iki rek’ât olduğu konusunda ulema arasında da ittifak vardır.²³⁸ Akşam namazının da üç rek’ât olarak Yolculukta, hazarda ve korku halinde kılındığı kesindir.²³⁹

2.6. Yolculuk mesafesi

Yolculuk mesafesinin ne kadar olduğu konusunda oldukça fazla rivâyet bulunmaktadır. Fukaha bu konuda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Zamana ve mekana göre değişen bu rivâyetler hadîslerde “gün”, “gece”, “mil”, “fersah”, “berîd” gibi terimlerle zikredilmişlerdir.

Kur’ân’da ve sünnette yolculuk mesafesiyle ilgili herhangi bir hüküm yer almamaktadır. Lakin ulemanın çoğunluğu yolculuğa çıkan bir kişinin misafir sayılabilmesi için kat etmesi gereken mesafe konusunda bazı rivâyetlere dayanarak görüş belirtmişlerdir. Şimdi bu görüşleri görelim:

2.6.1. Mesafeyi şart koşmayanlar

Bunların başında Zâhirîler gelmektedir. Ayette herhangi bir mesafe kastedilmediğinden dolayı Dâvûd ez-Zâhirî kısa veya uzun her yolculukta “kasr” yapılacağını öne sürmektedir.²⁴⁰

Zâhirî alimlerinden olan İbn Hazm şunları söylemektedir:

“Sefer mesafesi için asla bir sınır yoktur. Eğer bir sınır olsaydı Peygamber (s.a.v.) bunu beyan eder, sahabe de bunu ihmal etmezdi ve bu sınırı bize nakilde terk etmede ittifak etmezlerdi”

İbn Hazm, bu konuda, bütün fakihlerin delil getirme yollarını eleştirmiş ve şunları söylemiştir:

²³⁷ Tirmizi, **Salât**, 393.

²³⁸ İbn Kudâme, **Muğnî**, C: II, s. 108

²³⁹ İbn Hazm, **Muhallâ**, C: III, s. 185

²⁴⁰ Serahsî, **Mebsut**, C: I, 235; Nâim, **Sahih-i Buhârî Muhtasarı ve Tecdîd-i Sarih Tercemesi**, C: III, s. 381

“Dilde sözü huccet kabul edilen kişinin sefer dediği şeye ancak sefer hükmü verebiliriz. Bu konuda, bir milden daha az bir söze de rastlamaktayız. Zira İbn Ömer (r.a)’den “Bir mil uzaklıkta bir yolculuğa çıkmış olsam bile namazımı kasr ederim” dediği nakledilmiştir. Bu haberden hareketle orucun bozulması ve namazın kasr edilerek kılınması konusunda bir mil²⁴¹ ve daha yukarı mesafedeki yolculuklara sefer ismini ve hükmünü vermekteyiz. Çünkü, ne Arap dilini bilen, ne de şerî ilimleri bilen bir kişinin bundan daha az bir mesafe için sefer ismini verdiğine rastlamadık.”²⁴²

İbn Hazm, Hanefilerin ve cumhurun delillerini reddetmiş, Nisâ suresinin 101. ayeti ile Âişe,²⁴³ İbn Abbas,²⁴⁴ ve Hz Ömer’in²⁴⁵ rivâyetlerini delil olarak zikretmiştir.²⁴⁶

İbn Kudâme ise; “*Cumhurun delillerinin Kur’ân’ın Zâhirîne muhalif olduğunu, çünkü Kur’ân’ın Zâhirînin mesafe ile sınırlı olmaksızın sefere çıkan herkese kasrı mubah kıldığını, ancak icmanın bunun hilafına oluştuğunu*” söylemiştir.²⁴⁷

İbn Teymiyye ve İbn Kayyım el-Cevziyye, yolculuk müddeti ve mesafesi, Kur’ân ve sünnet tarafından kesin olarak belirlenmediği için bu konuda örfe göre hüküm verilebileceğini söylemişlerdir.²⁴⁸

İbn Teymiyye, fakihlerin, hangi mesafedeki yolculukta kasr edileceği konusunda ihtilaf ettiklerini belirtmektedir. Ona göre, Kur’ân ve sünnet, ne kasr ne Ramazan orucu ne de teyemmüm konusunda bazı seferleri diğerlerinden ayırarak tahsis etmiştir. Peygamberimiz (s.a.v.) seferîlik için ne zaman, ne de bir mesafe tayin etmiştir. Bu konuda zikredilen ifadelerde zıtlık vardır. Hiçbiri yeteri kadar delillendirilememiştir. Bu yolla doğru bir sınırlama yapmak mümkün değildir.

²⁴¹ Bkz. Seferle ilgili kavramlar.

²⁴² Usâme Muhammed Abdulaziz, **Ahkâmu Salâti’l-Musâfir**, Mektebetü’l-Meverdi, y.y, 2001, s. 81-82; Abdullah Özcan, “*Fakihlerin Hadislerden Hüküm Çıkarma Usülleri*”, **Seferîlik ve Hükümleri**, Ensar Neşriyat, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 24, İstanbul, s. 109

²⁴³ Buhârî, **Salât**, 1; Müslim, **Müsâfirîn**, 1.

²⁴⁴ Muslim, **Salâtü’l-Müsafirîn**, 5; Nesâî, **Taksîru’s-Salât**, 1.

²⁴⁵ Nesâî, **Taksîru’s-Salât**, 1; İbn Mâce, **İkâmetu’s-Salât**, 73.

²⁴⁶ İbn Hazm, **el-Muhallâ bi’l-Âsâr**, C. V, s. 19.

²⁴⁷ İbn Kudâme, **Muğnî**, C: I, s. 257.

²⁴⁸ Atar, “*Genel Olarak Seferîlik ve Hükümleri*”, s. 20; Aşıkcutlu, “*Sünnette Sefer*”, s. 60

Yolcu olan kişi bütün yolculuklarında kasr eder. Yolculukları kısa veya uzun diye ayırmak, bazı hükümleri bazılarına, diğer hükümleri de diğer bazılarına tahsis etmek suretiyle fakihlerin ortaya koydukları hükümler yeterli delillerden yoksundur. Dilde ve şerî nasslarda kesin olarak tanımlanmamış kavramların hududunun tayininde örf belirleyicidir. Örfen sefer sayılan yolculuk, şâriin üzerine hüküm bina ettiği seferin ta kendisidir.²⁴⁹

İbn Kayyim el-Cevziyye, Peygamber'in (s.a.v.) Yolculukta namazın kısaltılması veya oruç tutulmaması ile ilgili olarak ümmetine muayyen ve mahdut bir mesafe belirlemeyip mutlak bıraktığını, buna rağmen Rasûlullâh'a (s.a.v.) isnad edilen ve sefer mesafesini bir, iki, üç gün gibi zamanla sınırlayan hiçbir rivâyetin sahih olmadığını kesin bir dille ifade etmektedir.²⁵⁰

Türkiye'de ise Yunus Vehbi Yavuz, Mehmet Erdoğan ve Beşir Gözübenli bu görüşü benimsemişlerdir. Bu kişiler, yolcu sayılmak için belirli bir zaman ve mekanın esas alınmaması gerektiğini, örfen misafir sayılan herkesin yolculuk ruhsatlarından yararlanabileceğini söylemektedir.

Beşir Gözübenli şöyle demiştir:

*“Seferiliğin kriteri konusunda yolculuk yapmakta olan kimsenin kendisini yolcu sayıp saymaması esas olmalıdır. Kişinin kendisine bu konuda örf de bir fikir verebilir”*²⁵¹

Yunus Vehbi Yavuz ise şunları söylemiştir:

*“Bu prensip aslında Ebu Hanife'nin de kabul ettiği bir prensiptir. O, ölçülerde icthad etmenin nassa ilave olacağını, dolayısıyla ölçü belirlemede nass gerektiğini kabul eder. Yine Ebu Hanife'ye göre mutlak, mutlak olarak bırakılır. Bu ilkeyi Ebu Hanife bu meselede kullanmamış, Zâhirîler kullanmıştır.”*²⁵²

²⁴⁹ Özcan, “Fakihlerin Hadislerden Hüküm Çıkarma Usülleri”, s. 109-110

²⁵⁰ Aşıkutlu, “Sünnette Sefer”, s. 59

²⁵¹ Karagöz, **Seferilik ve Hükümleri**, s. 143, *Seferilik ve Hükümleri*, Ensar Neşriyat, s. 147, 302-303, 409-421, 438

²⁵² Yavuz, “Seferilik Şartları”, s. 298

2.6.2. Mesafeyi şart koşanlar

Bu konuda delil olmadığından mesafeyi şart koşanlar başlığı altında belirtilen görüşler arasında bir uygunluk söz konusu değildir. Yani mesafe şudur bunun üzerinde ittifak vardır diye bir şey söylenmemiştir. Birçok farklı mesafe farklı farklı kişilerce misafir olmak için yeterli sayılmıştır. Şimdi bu görüşleri incelemeye çalışalım.

- Şafililer, Mâlikîler ve Hanbelîler sefer mesafesini iki merhale (4 berîd = 16 fersah = 48 mil = 88 km) olarak tespit etmişlerdir:

Ayetten ve hadîsten hiçbir delilleri yoktur. Bu konuda sahabe kavline dayanmaktadırlar.

Atâ b. Ebî Rabâh şöyle demiştir:

*“İbn Abbâs’a sordum, dedim ki: “Arafat’a veya Mina’ya (gidersen) namazları kasredelim mi? İbn Abbâs, “hayır”, fakat Taif ve Cidde’ye (gidersen kasr edebilirsiniz). Namazı ancak tam bir günlük mesafede kasret bir günden aşağısında kasretme. Taif ve Cidde’ye veya Uşfan’a veya bu uzaklıktaki bir yere gidersen namazı kasret” demiştir.*²⁵³

Malik b. Enes şöyle demiştir:

*“İbn Abbâs, Mekke ile Taif, Mekke ile Cidde ve Mekke ile Uşfan arası kadar uzaklıkta bir mesafeye (yolculuk yaptığında) namazı kasrederdi. (bu mesafe dört beriddir.)” demiştir.*²⁵⁴

Huraşî de misafirlik şartı için dört berid olması gerektiği söylemektedir.²⁵⁵

Hanbelî Mezhebine göre, yolculuk mesafesinin en azı orta yürüyüş (yaya veya yüklü deve yürüyüşü) ile iki günlük bir mesafedir. Bu yürüyüşe yeme, içme, yatma, namaz kılma gibi ihtiyaç, istirahat ve ibadet molaları da dahildir. İki günde kat edilecek mesafenin en azı dört berid yani 16 fersah olarak takdir edilmiştir.

²⁵³ Abdurrezzak, **Bab-i Salâti fi’s-sefer**, II, 524-525, No: 4297-4299

²⁵⁴ Mâlik, **Kasru Salâti fi’s-sefer**, 3, I, 148; Beyhâki, **Salât**, III, 137

²⁵⁵ el-Haraşî, **Haraşî**, C: II, s. 57

Hesaplaması daha önce yapılan bu ölçüye göre gidilecek toplam mesafe 1848x16 metredir. Denizdeki sefer mesafesi de karadaki gibidir. 16 fersahlık bu mesafenin iki günde alınması şart değildir.²⁵⁶

- Hanefilere göre, yolculuk hükümleri, en az orta bir yürüyüşle üç günlük (on sekiz saatlik) bir mesafeye gidecek yolcular için sabit ve cari olur:²⁵⁷

Ebu Yusuf'a göre iki gün ve üçüncü günün ekseridir.²⁵⁸ Hanefilerde yolculuğun üç günlük mesafe olarak alınması şu iki hadîsle ilgili yaptıkları yoruma dayanır.

*“Misafir tam üç gün üç gece, mukîm ise bir gün bir gece mesh eder.”*²⁵⁹

*“Kadın, yanında mahremi olmadan üç günlük yolculuğa çıkmaz.”*²⁶⁰

Hadîsleri ise şöyle yorumlarlar; bir insan gün boyunca devamlı yol alamaz. Senenin en kısa günleri esas alınır. “li'l-ekseri hukmu'l-kull” gereğince, en kısa bir günün yarısından fazlası altı saat eder. Buna göre üç günlük yol, on sekiz saat süren bir yol demektir.²⁶¹

Hanbelî fıkıh bilgini İbn Kudâme, yolculuk mesafesi konusunda sahabilerde birbiriyle çelişen birçok hadîs rivâyet edildiğini ve bunlarla amel edilemeyeceğini söylerken, Hanefilerin dayanmış olduğu “yolcu mesh üzerine üç gün mesheder” hadîsinin yolculuk müddetinin sınırlandırılmasında hüccet olamayacağını, dolayısıyla Kur'ân'ın seferîlikte namazların kısaltılmasını mubah kılan ayetin mutlak

²⁵⁶ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, C: II, 255, 258

²⁵⁷ Kâsânî, **Bedâiu's-Sanâi**, C: I, s. 93-94; Serahsî, **Mebcut**, C: I, s. 235-236; İbn Abidin, **Şerhu Fethu'l-Kadîr**, C: II, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts., s. 27; Damâd Efendi, **Mecmeu'l-Ebhûr fî şerhi Mültekâ'l-Ebhûr**, C: I, s. 161; Usâme Muhammed Abdulaziz, **Ahkâmu Salâti'l-Musâfir**, Mektebetü'l-Meverdi, y.y, 2001, s. 85-86

²⁵⁸ Kâsânî, **Bedâiu's-Sanâi**, C: I, s. 94

²⁵⁹ Müslim, **Taharet**, 85; Ebu Davud, **Taharet**, 60; Nesâî, **Taharet**, 98; İbn Mâce, **Taharet**, 86

²⁶⁰ Müslim, **Hacc**, 74

²⁶¹ Kâsânî, **Bedâiu's-Sanâi**, C: I, s. 93-94; Serahsî, **Mebcut**, C: I, s. 235-236; İbn Abidin, **Şerhu Fethu'l-Kadîr**, C: II, s. 28; Damâd Efendi, **Mecmeu'l-Ebhûr fî şerhi Mültekâ'l-Ebhûr**, C: I, s. 161; Usâme Muhammed Abdulaziz, **Ahkâmu Salâti'l-Musâfir**, Mektebetü'l-Meverdi, y.y, 2001, s. 85-86 vd.

ve Zâhirî hükmüyle – bu konuda aksine bir icma vuku bulduğu haberi bize gelinceye kadar – amel edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.²⁶²

Kâsânî bu hadîslerle ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Bu iki hadîs ile Kur’ân-ı Kerîm’de mutlak olarak vârid olan ayet-i Kerîme takyid edilebilir. Bu da ayetin hadîsle neshi demektir. (şayet mutlak olan ayetin takyidine nesh denilirse bu da nesih demektir.) Ayrıca seferîlik ile ilgili olan “وَإِذَا وَرَبُّنَا فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ” ayeti mutlak olarak varid olduğu için herhangi bir zaman veya mesafe dilimi ile kayıtlanmamıştır. İnsanın her bir yürüyüşü veya her yola çıkmasıyla seferî olamayacağı açıktır. Öyle olunca onu takyid eden bu hadîs-i şerif varid olmuştur ve onunla amel etmek gerektiği belirtilmiştir.”²⁶³

Kâsânî, “Eğer yolculuk üç günlük mesafe ile takdir edilmemiş olsaydı hadîslerde geçen bu üç gün üç gece ile seferîn tahsis edilmesinin bir anlamı olmazdı. Bu iki hadîs müstefâz ve meşhurdur. Ayette zikredilen (وَرَبُّنَا فِي الْأَرْضِ) mutlak yürüyüş değil, yolculuk yapmak demektir. Yolculuğu ise tanımlama gerekir. Bu tanım da hadîslerde yapılmıştır.” demektedir.²⁶⁴

Ömer Nasuhi Bilmen bu konuda şunları söylemektedir:

“Sefer, muayyen bir mesafeye gitmektir ki, bu mutedil bir yürüyüşle üç günlük, yani on sekiz saatlik bir mesafeden ibarettir. Buna üç merhale de denir.

Fukahadan bazı zatlara göre yolculuk müddeti on sekiz fersahlık bir mesafeden ibarettir. Bir fersah üç mil, her mil ise yirmi dakika sürecek bir mesafe olsa on sekiz fersah, on sekiz saat etmiş olur.

Şu kadar var ki, fersaha itibar edildiği takdirde birçok meseleler halledilmiş olur. Mesela: Demir yolu (tren) ve hava yolu (uçak) ile olan yolculuklarda kat

²⁶² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C: II, 257-258

²⁶³ Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi*, C: I, s. 93-94

²⁶⁴ A.g.e., s. 94

edilecek arazinin kaç fersah olduğu nazara alınır. En az on sekiz fersahlık bir mesafe kat edilmiş olunca sefer müddeti tahakkuk etmiş, sefer hükmü cereyan etmeye başlamış olur. Artık seyir vasıtalarının halini nazara almaya ihtiyaç kalmaz. Filhakika üç İmâm da bu fersah cihetini kabul etmişlerdir. İmâm Malik ve İmâm Ahmed'e göre 16 fersah, 48 mildir.”²⁶⁵

Hamdi Yazır ise bu konuda şunları söylemektedir:

“Trenin günümüzde mutat vasıta olduğunu, kendine özgü yolu bulunduğunu, dolayısıyla bir insanın misafir sayılabilmesi için trenle üç gün yolculuk yapması gerektiğini ve bunun ictihad değil, fıkıh kitaplarındaki tanımın yeni hadîseye tatbiki olduğunu söylemiştir.”²⁶⁶

- Cumhuriyetin belirlediği mesafeden daha az takdir edenler de olmuştur:

Cumhuriyetin belirlediği mesafenin dışında, ondan daha az bir mesafeyi kabul edenler şu hadîse dayanmaktadırlar.

Salim b. Abdillâh, “Babasının (Medine’den) “Rîm” ve “Zâtü’n-Nusûb” (denilen yerlere) yolculuk yaptığını ve bu mesafede namazı kasrettiğini; Malik b. Enes, Medine ile bu yerler arasındaki mesafenin dört berîd olduğunu; İbn Ömer ise, Medine ile Rîm arasının 30 millik bir mesafe olduğunu” söylemiştir.²⁶⁷

Evzâî de bir günlük yola gidecek kişinin kasr edebileceğini söylemiştir.²⁶⁸

Yolculuk ölçüsünün bir mil olduğuna dair görüşler de vardır.

İbn Ebî Şeybe’nin sahih bir isnad ile naklettiğine göre bu görüş İbn Ömer’e aittir. İbn Hazm da bu görüşü kabul etmiştir. Dayanılan delil ise, “*Peygamber’in (s.a.v.) ölü defnetmek için Bakî Mezarlığı’na çıktığı, ayrıca ihtiyacını gidermek için açık araziye gittiği ve buralarda namazlarını kısaltmadığı*” rivâyetleridir. Bu mesafe

²⁶⁵ Bilmen, **Büyük İslâm İlmihali**, s. 173-174

²⁶⁶ Mehmet Erdoğan, “*Sefer Risalesi*”, **Seferîlik ve Hükümleri**, Ensar Neşriyat, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 24, İstanbul, s. 422-428

²⁶⁷ Mâlik, **Kasru Salâti fi’s-sefer**, 5, I, 147; Abdurrezzak, II, 525

²⁶⁸ Nâim, **Sahih-i Buhârî Muhtasarı ve Tecrîd-i Sarih Tercemesi**, C: III, s. 381

bir milden daha az bir mesafedir. Dolayısıyla yolculuk mesafesi bir mil olarak belirlenmelidir denmiştir.²⁶⁹

Üç mil olduğu hususunda da görüşler vardır.

Bu görüşler Enes b. Malik ve Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet edilen hadîslere dayanmaktadır. Onlardan birinde; “*Enes b. Malik'den rivâyet olunduğuna göre; Rasûlullâh (s.a.v.) üç mil yahut üç fersahlık mesafede yolculuğa çıktığı zaman, namazlarını iki rek'ât olarak kılardı.*” denilmektedir.²⁷⁰

Câ'ferîler ise tek gidişi veya gidiş dönüşüyle sekiz fersah, yani takribi olarak yaklaşık 44 kilometre kabul eder.²⁷¹

Bu mesafe, deve yürüyüşü ile “bir günlük” yoldur. İtibar mesafeyedir. Bir kişi bu mesafeyi az veya çok zamanda giderse yine misafîr sayılır ve namazlarını kasredebilir.²⁷²

Ebu Said (r.a.)'den; “*Rasûlullâh (s.a.v.) Medine'den çıkıp bir fersah (5,762 km) yürüdüğü zaman namazı kısaltırdı.*”²⁷³

İbni Ömer (r.a.) dedi ki; “*Gündüz vakti bir süreliğine yola çıksam bile namazı kısaltırım.*”²⁷⁴

Yine İbni Ömer (r.a.) der ki; “*Bir millik (1847 metrelik) mesafeye gitsem bile namazı kısaltırım.*”²⁷⁵

Nafi dedi ki:

“*İbni Ömer (r.a) Mekke'de ikâmet ederdi. Mina'ya çıktığı zaman namazı kısaltırdı.*”²⁷⁶

²⁶⁹ Yavuz, “*Seferîlik Şartları*”, s. 298

²⁷⁰ Yavuz, “*Seferîlik Şartları*”, s. 298

²⁷¹ Abdullah Turan, **Ehl-i Beyt Mektebinde Namaz**, Al-i Taha, İstanbul: 2005, s. 289

²⁷² Karagöz, **Seferîlik ve Hükümleri**, s. 147

²⁷³ İbn Kudâme, **Muğnî**, C: II, s. 48

²⁷⁴ İbni Ebi Şeybe, (2/334), Askalânî, **Fethu'l Bârî**, C: II, 567

²⁷⁵ Askalânî, **Fethu'l Bârî**, C: II, 567

²⁷⁶ İbni Ebi Şeybe, (2/334)

Mekke ile Mina arası bir fersah (5.762 metre) dir. Mekkeliler Rasûlullâh (s.a.v.) ile Arafat'ta namazı kısaltmışlardır. Nitekim Câbir Bin Zeyd (r.a) dedi ki; “*Arafat'ta namaz kısaltılır.*”²⁷⁷ Mekke ile Arafat arası dört fersaktır. (22 km.)

Hadîslerde zikredilen bölgeler arasındaki mesafeler şöyledir:

Mekke-Cidde.....79 km.

Mekke-Taif.....88 km.

Ortalama.....83,5 km.²⁷⁸

İbnu'l-Münzir dedi ki: Kendisinden ilim bellediğimiz herkes icma ile şunu ifade etmiştir. Yolculuğa çıkmak isteyen bir kimse ancak yolculuğa çıkacağı kasabanın evlerinin dışına çıktığı vakit namazını kasr edebilir.²⁷⁹

Vehbe Zuhayli de bu konuda şunları söylemektedir:

Yolcu olan kimse bir beldede on beş gün ve daha fazla kalmaya niyet edince mukîm olur ve artık namazlarını tam kılar. Eğer on beş günden az kalmaya niyet ederse seferîliği devam eder. Bu konuda dayanılan delil, kadınların temizlik süresine kıyastır. Temizlik süresi, hayız sebebiyle kadının üzerinden düşen namaz ve orucun edasına dönmeyi gerektirir. İkamet yerinde bulunmak da yolculuk sebebiyle kişinin üzerinden düşen bazı vecibelerin yapılmasına geri dönmeyi gerektirir. Bu yüzden temizlik süresinin on beş gün ile sınırlanması gibi en az ikâmet süresinde on beş gün olarak takdir edilmesi gerekir. Bu görüş İbn Abbas ve İbn Ömer (r.a)'dan nakledilen şu söze dayanır:

*“Yolcu olduğun halde bir beldeye girer ve bu beldede on beş gün kalmaya niyet edersen namazını tam kıl. Eğer buradan ne zaman yolculuğa çıkacağını bilmezsen namazlarını kısaltarak kıl.”*²⁸⁰

²⁷⁷ İbni Ebi Şeybe, (2/334)

²⁷⁸ Erkal, “*Seferle İlgili Mesafe Ölçüleri*”, s. 166

²⁷⁹ İbn Kudâme, **Muğnî**, C: II, s. 260

²⁸⁰ Zühaylî, **el-Fıkhul-İslâmî ve Edilletühü**, C: II, s. 323 vd.

Bir yolcu, bir beldeye belirli bir ihtiyacını görmek için beklerse, bekleme işi yıllarca sürse bile namazlarını kısaltarak kılar. On beş günden fazla kalmaya niyet etmediği için seferîlik hali devam eder. Nitekim İbn Ömer (r.a) Azerbaycan'da altı ay kalmış ve namazlarını bu şekilde kısaltarak kılmıştır. Bir kısım sahabenin de böyle yaptığı rivâyet edilmiştir.

Ordu bir beldeye girse, askerler burada on beş günden daha fazla kalmaya niyet etseler bile namazlarını kısaltarak kılarlar. Çünkü orada kalmak veya yenilip çekilmek ihtimali bulunduğu için süre ile ilgili niyet geçerli değildir.

Şâfiî ve Mâlikîlere göre, yolcu bir yerde dört gün kalmaya niyet ederse namazlarını tam kılar.²⁸¹ Çünkü sünnette, dört günden az ikâmetin, yolculuk hükmünü ortadan kaldırmayacağı açıklanmıştır. Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"*Muhacir hacdaki ibadetlerini yaptıktan sonra üç gün ikâmet eder.*" Nitekim Peygamber (s.a.v), umre yaptığı zaman Mekke'de üç gün süreyle kaldığı halde namazlarını kısaltarak kılmıştır"

Günümüzde teknoloji gelişmiş, hava, kara ve deniz yolları ulaşımı önem kazanmış ve ulaşımı sağlayan araçlar mesafeleri hızları ile oldukça az bir zamana indirmişlerdir. Hanefî mezhebinin "zaman" kriterine göre Türkiye'de şu an itibariyle seferîlik şartlarının gerçekleşmesi imkansız gibi gözükmektedir. Mali durumu çok düşük olan insanlar bile ulaşım araçları ile istedikleri yere üç günden kısa bir zamanda ulaşabilmektedirler.

Kitap ve sünnette olmayan üç gün üç gecelik şartı uygulamaya kalksak seferîliği kaldırmak gerekecektir. Bu durumu fark eden bazı Hanefî alimleri misafir olma kriteri olarak "zaman"ı değil de "mesafe"yi kabul etmişlerdir. Onlardan biri olan Ömer Nasuhi Bilmen şunları söylemektedir:

"Fersaha itibar edildiği takdirde birçok mesele halledilmiş olur. Mesela tren ve otobüs ile olan yolculuklarda kat edilecek arazinin kaç fersah olduğu nazara alınır.

²⁸¹ Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref Nevevî, **Muğni'l-Muhtâc**, C: I, y.y., t.s., 1958, s. 264

En az 18 fersahlık bir mesafe kat edilmiş olunca sefer müddeti tahakkuk etmiş, sefer hükmü cereyan etmeye başlamış olur. Artık seyir vasıtalarının halini nazara almaya ihtiyaç kalmaz.”²⁸²

Cumhura göre de itibar zamana değil mesafeyedir.²⁸³ Şafîilere göre seferîlik mesafesi tahdîdidir. Az veya çok olmasıyla sefer hükmü sakıt olur.²⁸⁴ Mâlikîler ve Hanbelîler’de mesafe tahdîdî (kesin) değil, takrîbidir (yaklaşık). Bir veya iki mil eksik olması sefer hükmünü değiştirmez.²⁸⁵

2.7. Namazı kısaltmanın başladığı yer

Yolculuğun başladığı yer konusunda ulema arasında birçok görüş ayrılığı vardır. Şimdi yolculuk hükümlerinin nereden itibaren uygulanacağı konusunu incelemeye çalışacağız.

2.7.1. Hanefilere göre

Yolculuk, kişinin ikâmet ettiği yeri ve oranın devamı olan içinde oturulan evleri, mezarlıkları, ahırları ve ağılları geçmesinden sonra başlar. Köy, belde ve şehrin dışındaki içinde ev de bulunsa bağ ve bahçelerini, harap olmuş evlerini geçmesi ve evlerin gözden kaybolması şart değildir.²⁸⁶ Çadırlarda oturan göçebelerin çadırların bulunduğu alanı terketmesi yeterlidir.

2.7.2. Şafîilere göre

Köy, belde veya şehir sur ile çevrili ise yola çıkan bir kişinin bu suru geçmesi, sur yoksa bitişik olsun veya olmasın meskun bütün evleri ve mezarlığı geçmesi yolculuk hükümlerinin uygulanabilmesinin ön şartıdır. Harap olmuş evleri, tarla, bağ ve bahçeleri geçmesi şart değildir. Çadırlarda oturanlar, çadırları, müşterek kullanılan binaları varsa bu binaları geçince, dağda yaşayanlar ise buldukları mekanı terkedince yolculuğa başlamış olurlar.

²⁸² Bilmen, **Büyük İslâm İlmihali**, s. 174

²⁸³ İbn Kudâme, **Muğnî**, C: I, s. 196

²⁸⁴ Erkal, “*Seferle İlgili Mesafe Ölçüleri*”, s. 163

²⁸⁵ A. g. e., s. 163

²⁸⁶ Karagöz, **Seferîlik ve Hükümleri**, s. 165; İbn Abidin, **Hâşiyetü Reddî'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr**, C: II, s. 121

2.7.3. Mâlikîlere göre

Köy, belde ve şehirlerde oturanların, meskun mahallin evlerini, şehre bitişik ve içinde evler bulunup bazen oturlan bağ ve bahçelerini geçmesi gerekir. Köy, belde, şehirden ayrı tarla ve bostanları ve bütün yıl oturulmayan evleri geçmek şart değildir. Çöl evlerinde veya çadırlarda yaşayanlar bütün çadırları ve evleri, dağlarda oturanlar, mekanlarını, bostanlarda oturanlar bağ evlerini geçince misafir sayılırlar.²⁸⁷

2.7.4. Hanbelîlere göre

Köy, kasaba veya şehirlerde yaşayanlar buldukları yerin bütün evlerini, çadırlarda yaşayanlar ise bütün çadırları geçince yolculuğa başlamış olurlar ve sefer ruhsatlarından yararlanabilirler.²⁸⁸

2.7.5. Diğer görüşler

Mücahid b. Cebr'e göre; bir insan, yolculuğa gündüz çıkarsa gece olmadıkça, gece çıkarsa gündüz olmadıkça yolcu sayılmaz.²⁸⁹

Atâ b. Ebî Rabâh'a göre; sefere çıkmaya niyet eden kimse, yola çıkmadan kasr edebilir. Hâris b Ebî Rabi'â, sefere niyet etmiş ve henüz evinde iken aralarında İbn Abbas'ın arkadaşlarından Esved b. Yezîd'in ve birkaç zatın bulunduğu bir cemaate namazı iki rek'ât olarak kıldırmıştır.²⁹⁰

Buna benzer olarak Süfyan es-Sevrî ise; namaz vaktinde (yolculuktan dönüp) köyüne girdiğinde namazı dört rek'ât kıldığın gibi, namaz vaktinde yolculuğa çıktığında namazı iki rek'ât olarak kılırsın demiştir.²⁹¹

İbn Hazm; ikâmet edilen yerin evlerini geçip en az bir mil (1-2 km) yürümedikçe yolculuğun başlamayacağını söylemiştir.²⁹²

²⁸⁷ Karagöz, **Seferîlik ve Hükümleri**, s. 166

²⁸⁸ A.g.e, s. 166

²⁸⁹ A.g.e s. 167

²⁹⁰ A.g.e, s. 167

²⁹¹ A.g.e, s. 167

²⁹² A.g.e, s. 167

Câferîlere göre ise; 24 mil uzaklığındaki bir mesafeye gitmek niyetiyle yola çıkan kişi ikâmet ettiği yerin evlerinden itibaren gözden kaybolduğu ve ezan sesi duyulmayacak bir yer olduğu zaman yolculuğa başlamış olur..²⁹³

İsmail Karagöz bu konuda şunları söylemektedir:

“Sefer başlangıcı olarak, günümüzde yerleşim yerinin meskûn mahallerinin geçilmesi, İstanbul’da olduğu gibi büyük şehirlerde ise ilçe belediye sınırları esas alınabilir.”²⁹⁴

Bu görüş Hanbelîlerin görüşü ile benzerlik göstermektedir. Onlar da buldukları yerin bütün evlerini geçince kişinin seferîlik hükümlerini uygulaması gerektiğini söylerler.

2.8. Yolculukta namazı kısaltma müddeti (süresi)

Yolcu olan kişinin kaç gün ikâmet etmesiyle mukîm olacağı ve namazlarını tam kılacağı hakkındaki görüşleri Aynî naklederken bunların sayısını yirmi ikiye kadar ulaştırmıştır.²⁹⁵

Diğer konularda olduğu gibi bu konuda da bu kadar çok görüşün olması yine ayet ve hadîslerin farklı yorumlanmasından kaynaklanmaktadır.

Şimdi yolculuk müddeti hakkında var olan görüşleri inceleyelim.

Bir kişi gideceği yerde on beş günden fazla kalmaya niyet ederse mukîm olur. Bu Süfyan es-Sevrî ile Ebu Hanife görüşüdür.²⁹⁶

Bir kişi gideceği yerde dört günden fazla kalmaya niyet ederse mukîm olur. Bu Hanbelîlerin görüşüdür.

İbn Teymiyye ise herhangi bir müddet olmadan kasr edileceğini söylemiştir.²⁹⁷

²⁹³ Karagöz, **Seferîlik ve Hükümleri**, s. 167

²⁹⁴ A.g.e, s. 167

²⁹⁵ el-Kubeyî, **el-Musâfir ve Mâ Yehtassu Bihi Min Ahkâmi'l-İbâdât**, s. 102; Nâim, **Sahih-i Buhârî Muhtasarı ve Tecrîd-i Sarih Tercemesi**, C: III, s. 368

²⁹⁶ Kâsânî, **Bedâiu's-Sanâi**, C: II, s. 92; Serahsî, **Mebcut**, C: I, s. 235

Câbir (r.a.) şöyle anlatıyor: "*Rasûlullâh (s.a.v.) Tebük'te yirmi gün ikâmet etti ve namazları hep kısalttı.*"²⁹⁸

Enes'in (r.a.) de şöyle dediği rivâyet olunmuştur; "*Rasûlullâh (s.av) ile Mekke'de bir ay kaldık ve namazları kısalttık.*"²⁹⁹

Hasen (r.a.)'den; "*Enes Bin Malik (r.a.) Nisâbur'da bir veya iki sene kaldı namazları kısalttı.*"³⁰⁰

Simak Bin Seleme İbni Abbas (r.a.)'dan; "*Bir beldede beş ay kaldım ve namazı kısalttım.*"³⁰¹

Abdurrahman Bin Misver'den; "*Sa'd Bin Malik ile Umman'da iki ay kaldık ve namazı kısalttık*"³⁰²

Hasen (r.a.)'den; "*Abdurrahman Bin Semûre Kabil'de bir veya iki kış geçirdi, namazları kısalttı.*"³⁰³

İbrahim en-Nehai'den; "*Alkame ile Havarizm'de iki yıl kaldık, namazları kısaltıyordu.*"³⁰⁴

Eğer kişi bir yerde ikâmet etmeye, orasını vatan edinmeye niyet ederse artık seferî olmaz.

İbn Abbâs (r.a.) anlatıyor: "*Rasûlullâh (Mekke'de) on dokuz gün ikâmet etti ve namazları kasr etti. Biz de (bundan böyle) sefer yapıp on dokuz gün ikâmet ettik mi namazları hep kasr ederdik, on dokuzdan fazla kaldık mı artık dörde tamamlardık.*"³⁰⁵

²⁹⁷ <http://www.saaaid.net/Doat/Zugail/238.htm> , çevrimiçi, 17.06.2008, 14:05; Buhârî, (2505), Muslim (1216)

²⁹⁸ Ebu Dâvud, (1235)

²⁹⁹ Buhârî, (2/34)

³⁰⁰ İbni Ebi Şeybe, (2/341); İbn Kudâme, **Muğnî**, C: II, s. 46,

³⁰¹ İbni Ebi Şeybe, (2/341)

³⁰² İbni Ebi Şeybe, (2/341); Abdurrazzak, (4350); Tahavi, **Şerhu Maâni'l Asâr**, C: I, s. 420

³⁰³ İbni Ebi Şeybe, (2/341); Abdurrazzak, (4352)

³⁰⁴ İbni Ebi Şeybe, (2/342)

³⁰⁵ Buhârî, **Taksîr**, 1

Yukarıda naklettiğimiz Cabir (r.a.) hadîsi ve diğer rivâyetler dikkate alındığında anlaşılan şudur. Eğer kişi o yerde ikâmete niyet etmezse, orada kaldığı sürece seferîdir.

Yolcunun cemaatle namaz kılması hakkında vârid olan rivâyetlerin bir kısmı şöyledir:

Musa Bin Seleme'den; İbni Abbas (r.a.)'a; "Mekke'de iken cemaatle kılmazsam nasıl kılayım?" diye sordum. Dedi ki; "Ebul Kasım (s.a.v.) sünneti (Yolculukta) iki rek'ât kılmaktır."³⁰⁶

Ömer (r.a.) Mekke'ye geldiğinde onlara iki rek'ât kıldırdıktan sonra dedi ki; "Ey Mekke halkı! Namazınızı tamamlayınız. Zira biz seferîyiz."³⁰⁷

2.9. Namazı kısaltmanın bittiği yer

Yolculuk hükümlerine tabii bir kişinin artık mukîm olarak nitelendirilebilmesi ve namazlarını dört rek'ât kılabilmesi için hangi şartların gerektiği konusunda da birçok farklı görüş vardır. Mezheplerin görüşlerini sunarak bu konuyu işlemeye çalışacağız. Lakin bu konunun tam anlaşılması için "vatan" kavramının iyi bilinmesi gerekmektedir. Çünkü mukîm olmak, ikâmet edebilmek için bir mekanın olmasını gerektirir.³⁰⁸

2.9.1. Yolculuk halinin sona ermesi

Yolculuğun sonlanması yani misafirin mukîm olabilmesi için gerekli bir takım şartlar vardır. Daha önceden vatan kavramı ve vatan çeşitlerini geniş bir şekilde işlediğimiz için burada doğrudan mezheplerin, seferîliğin sonlanması hakkındaki görüşlerini incelemeye, değerlendirmeye ve karşılaştırmaya çalışacağız.

2.9.1.1. Hanefilere göre

a) 3 günlük bir mesafeye gitmiş olan kişi burada *15 gün ve daha fazla* bir süre ikâmet etmeye niyet ederse namazlarını dört kılar. Ancak niyeti bundan az olsa ama

³⁰⁶ Ahmed, (1862, 1996, 2632)

³⁰⁷ Malik, **Muvattâ**, C. I, 149

³⁰⁸ Bkz. Seferîlik ile ilgili kavramlar.

orada uzunca kalsa da iki olarak kılmaya devam eder. Bununla ilgili rivâyetler daha önce geçmişti.³⁰⁹

b) Belirli bir yere gitmeyi amaçlamadan seyahata çıkan kimse ise mukîm sayılır.

c) Bir kişi aslî vatanına dönmekle seferîliği sonlandırmış olur. Burada niyet aranmaz.

d) Yolculuk niyetiyle gidilen yerin ikâmete elverişli bir yer olması gerekmektedir. Gemi, ada vs gibi yerlerde 15 gün kalınca bile kişi mukîm olmaz. Ancak bu kişinin mukîm olacağını söyleyenler de bulunmaktadır.³¹⁰

e) 3 günlük mesafede bir yere gitmek üzere yola çıkan bir kimse, gitmek istediği yere henüz varmadan, yurduna geri dönmeye karar verse sırf bu niyetiyle mukîm olur. Artık namazlarını tam kılar. Diğer 3 mezhepte de durum böyledir. Bu konuda ittifak vardır.³¹¹

2.9.1.2. Şâfiîlere göre

a) 3 günlük mesafede bir yere giden, giriş ve çıkış günleri hariç gece veya gündüzüyle *tam dört gün* ikâmete niyet eden veya bir yerde kalmaya mutlak olarak niyet eden kimse mukîm sayılır.

b) Yolculuk niyetiyle gidilen yerin ikâmete elverişli olup olmaması kişi için önemli değildir.

c) Yolculuk mesafesinde bir yere, bir ihtiyacını karşılamak üzere giden ve bu ihtiyacının dört günde bitmeyeceğini bilen kimse mukîm sayılır. İhtiyacının ne zaman biteceğini bilmeyen kimse 17 gün süreyle misafir sayılır. 17. günden sonra mukîm olur. Yani Hanefilerde olduğu gibi orda kaldığı müddetçe seferî sayılmaz.

³⁰⁹ el-Kubeysî, *el-Musâfir ve Mâ Yehtassu Bihi Min Ahkâmi'l-İbâdât*, s. 102; Zühaylî, *el-Fıkhul-İslâmî ve Edilletühü*, Dimaşk 1405/1985, C: II, s. 323

³¹⁰ el-Kubeysî, *el-Musâfir ve Mâ Yehtassu Bihi Min Ahkâmi'l-İbâdât*, s. 103

³¹¹ A.g.e, s. 106

d) Aslî vatanına dönen veya belirli bir yere gitmeyi hedeflemeden seyahate çıkan, tek başına karar verecek durumda olmayan ve iftitah tekbirini alırken kasra niyet etmeyen kimse namazlarını tam kılar.

e) Masiyet üzere bir yolculuğa çıkan kişi seferîlik hükümlerinden faydalanamaz, namazı tam kılar. Bu konu ile ilgili açıklama da önceden geçmişti.

2.9.1.3. Mâlikîlere göre

a) 3 günlük mesafede bir yere giden, giriş ve çıkış günleri hariç burada *dört gün ve 20 namaz vakti* kalmaya niyet eden kimse mukîm olur. Bu ikâmet süresi 20 namaz vaktini kaplamazsa mukîm sayılmaz. Mesela bir yere cumartesi günü sabah namazından önce gelen bir kimse Salı günü akşam namazından sonra buradan ayrılmaya niyet etse mukîm sayılmaz. Çünkü burada 19 vakit kalmaya niyet etmiştir. Bir yerde 4 günden az kalan kimse de mukîm olmaz. Mesela Salı günü ikindiden önce bir yere gelse öğle namazını burada kılsa her ne kadar 20 vakit namaz kılmış olsa da dört gün kalmadığı için yine mukîm sayılmaz. İki şartın birlikte bulunması gerekir.

b) Dört gün ve 20 vakit namaz kılacak kadar bir yerde ikâmete niyet etmeden uzun süre kalsa yine mukîm sayılmaz.

c) Şâfiîlerde olduğu gibi, mukîm sayılabilmek için kalınacak yerin ikâmete elverişli olması şart değildir. Mesela bir ada veya gemide bulunan kişi burada 4 günden fazla kalmaya niyet ederse namazı tam kılar.³¹²

d) Kişi, doğup büyüdüğü aslî vatanına veya sürekli kalmaya karar verdiği yere geldiğinde mukîm olur.

e) Kişi 3 günlük mesafedeki bir yolculuktan dönüyorsa yolda misafir sayılır. Yolculuk bu mesafeden az ise misafir sayılmaz.

Şâfiîler ve Malikîler sünnete göre, dört günden az ikâmetin, seferîn hükmünün geçerli olmayacağını söylemişlerdir. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

³¹² el-Kubeysî, *el-Musâfir ve Mâ Yehtassu Bihi Min Ahkâmi'l-İbâdât*, s. 103

"*Muhacir hacdaki ibadetlerini yaptıktan sonra üç gün ikâmet eder.*" Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v), umre yaptığı zaman Mekke'de üç gün süreyle kaldığı halde namazlarını kısaltarak kılıyordu"³¹³

2.9.1.4. Hanbelîlere göre

a) 3 günlük mesafede bir yerde *20 vakit namazdan fazla* veya giriş ve çıkış günleri hariç dört günden fazla kalmaya niyet eden veya zamanla sınırlı olmadan mutlak olarak bir yerde ikâmete niyet eden kimse mukîm olur.

b) Bir yere bir ihtiyacını gidermek üzere giden kimse mukîm sayılmaz.

c) Aslî vatanına dönen veya sefer mesafesine varmadan geri dönmeye niyet eden kimse mukîm sayılır.

d) Şâfiîlerde olduğu gibi masiyet seferine çıkan, iftitah tekbirini alırken kasra niyet etmeyen kişi de namazlarını tam kılar.

e) Mukîm bir İmâma uyan kimse namazlarını tam kılar. Mesela, Nâfi' şöyle demiştir:

"*İbn Ömer seferî olduğu zaman imâmla birlikte kılınca dört rek'ât kılar; yalnız başına kıldığı zaman ise iki rek'ât kılar*"³¹⁴

2.9.1.5. Câ'ferîlere göre

a) 24 mil uzaklığında bir yerde *10 gün* kalmaya niyet eden kimse mukîm sayılır.

b) Yolculuk mesafesinde bir yere gitmek üzere yola çıkan fakat bu mesafeye varmadan önce fikrinden vazgeçip yurduna dönmek isteyen kimse mukîm sayılır ve namazlarını tam olarak kılar.

c) Yolcu, vatan-ı aslisine dönen veya malı mülkünün bulunduğu ve altı ay kalmak istediği yere giden kimse mukîm sayılır.

³¹³ Şevkânî, *Neylu'l-Evtâr Şerhu Munteka'l-Ahbâr*, C: III, s. 207 vd.; el-Kubeysî, *el-Musâfir ve Mâ Yehtassu Bihi Min Ahkâmî'l-İbâdât*, s. 102

³¹⁴ Zühaylî, *el-Fıkhul-İslâmî ve Edilletühü*, C: II, s. 335

d) Ne kadar süre kalacağını belirlemeden bir yere giden kimse burada 30 gün ikâmetten sonra mukîm sayılır.³¹⁵

³¹⁵ A.g.e, C: II, s. 323-335; Karagöz, **Seferîlik ve Hükümleri**, s. 186-187

III. BÖLÜM

YOLCULUKTA NAFİLE NAMAZLAR

Yolculukta farz namazlarının hangi hükümlere tabii olduğunu gördükten sonra bu bölümde nafile namazlarının Yolculukta nasıl kılınacağını işlemeye çalışacağız.

Nafile namazlarının da farz namazlar gibi bir muamele görmesi mi gerekiyor yoksa bunlar farz namazlardan mahiyeti ve hükmü açısından farklı mıdır gibi sorulara cevap bulmaya çalışacağız. Diğer konularda olduğu gibi bu konuda da farklı rivâyet ve görüşler mevcuttur.

Bazı müctehidlere göre yolculukta müekked sünnet namazları kılmak gerekmez. Farz namazlarını iki rek'ât olarak kılındığı bir durumda, Allâh'ın böyle bir ikramı bulunduğu halde nafileyi tam kılmak mantikî açıdan da garip görünmektedir. Lakin ulemadan bazıları yine de nafileler tam kılınmalıdır, Peygamber (s.a.v) bunu terketmemiştir demişlerdir.

İbn Ömer'in nafilelerin kılınmayacağı hakkında söylemiş olduğu şu meşhur hadîs konuya açıklık getirmektedir:

*“Peygamber (s.a.v), Ebubekir (r.a.), Ömer (r.a.) ve Osman (r.a.) ile birlikte yolculuk yaptım. Onlar öğle ve ikindi namazlarının farzlarını iki rek'ât iki rek'ât kılıyor, farzların öncesinde ve sonrasında nafîle namaz kılmıyorlardı. Farzların öncesinde ve sonrasında nafîle namaz kılacak olsaydım, farzları tam kılardım.”*³¹⁶

Başka bir rivâyette yine İbn Ömer şunları söylemektedir:

“İsâ b. Hafs b. Âsim b. Ömer b. El-Hattâb, babasından naklen rivâyet etti. Diyor ki:

“Mekke yolunda İbni Ömer'le beraber bulundum. Öğle ve ikindi namazını iki rek'ât olarak kıldım. Sonra İbn Ömer kendisine ait ince bir yorganın üzerine oturdu. Nafîle namaz kılan bir grubu gördü ve:

³¹⁶ Hamdi Döndüren, “*Seferîlik Şartları ve Tabiiilik, Metbuluk*”, **Seferîlik ve Hükümleri**, Ensar Neşriyat, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 24, İstanbul, s. 191; Tirmizi, **Salât**, 391, II, 428; Buhârî, **Taksîru's-Salât**, 11, 38

— Bunlar ne yapıyor? dîye sordu.

— “Nafîle namazı kılıyorlar” dedim. İbni Ömer:

— Ben namazlardan önce ve sonra namaz kılacak olsaydım mutlaka namazımı tamamlardım. Resûlullâh (s.a.v.) ile birlikte Yolculukta bulundum. İki rek'âttan fazla namaz kılmadı. Ebû Bekir'le birlikte bulundum, o da Allâh rûhunu kabzedinceye kadar iki rek'âttan fazla kılmadı. Ömer'le ve Osman'la da beraber bulundum; onlar da aynı şekilde hareket ettiler.” demiştir.³¹⁷

Bu rivâyetler bize Yolculukta herhangi bir nafîle namaz kılınmadığını açık açık göstermektedir. Nafîle namazları kılanlar ise çok fazilet kazandıklarını ileri sürerek bunun dışına çıkmışlardır. Ancak İbn Ömer'in bunun tam zıddına rivâyetlerde bulunduğunu da göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Hanefî mezhebine göre, güven halinde ve konaklama esnasında iken farzlara bağlı müekked sünnetler kılınır. Sabah namazının sünneti ise, her durumda kılınır. Yürüyüş halinde ise bunları kılmak gerekmez. Bu konuda Kâsânî, sünnet ve tatavvu' namazları kısaltılmaz demiştir.³¹⁸

Yine bu konuda şu görüş de yer almaktadır:

Yolcu olanlar, sünnet namazları kısaltmazlar. Yol emniyeti varsa sünnetler kılınır, yoksa kılınmaz.³¹⁹

Nafîle namazını kısaltma konusunda ruhsatı ele alıp terk etmenin efdal olduğu söylendiği gibi, Allâh'a yaklaşmayı esas alarak kılmanın efdal olduğu da söylenmiştir. Özellikle sabah ve akşam namazlarının sünnetleri kılınır diyenler de olmuştur.³²⁰

Yolculukta nafîle kılma konusunda Nevevî ulemanın üç firkaya ayrıldığını belirterek bu görüşleri şu şekilde değerlendirir:

³¹⁷ Nesâî, *Taksîru's-Salât*, 5, 123

³¹⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' Fî Tertîbi's-Şerâi'*, C: I, s. 92, 271

³¹⁹ İbn Abidin, *Hâşiyetü Reddi'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, C: I, s. 742

³²⁰ Tahavi, *Şerhu Meanil Asar*, C: I, s. 424

“Bazı alimlere göre yolculukta nafilenin her çeşidi memnudur. Diğer bir gruba göre ise, mutlak olarak her çeşit nafile caizdir. Üçüncü bir grup da bu hususta revatib sünnetlerle mutlak nafile arasında fark bulunduğunu, revatiplerin terk olunacağını, mutlak nafilenin kılınabileceğini söylemiştir.” İbn Ömer’in görüşü de bu şekildedir.³²¹

İmâm Şâfiî ise gece veya gündüz yolcu olan kişinin nafile kılariken kasr edip etmeme noktasında serbest olduğunu söylemektedir.³²²

Vecdi Akyüz ise bir yazısında sünnet namazlarını beş vakit namazın sünnetleri yani revatib ve diğer namazların sünnetleri regaib olarak değerlendirmekte ve şunları söylemektedir.³²³

1. Nafile namazlarının Çeşitleri

Yolculukta farzları iki kılariken, sünnetleri tam kılmak gereksiz değil midir diye düşünmek doğru değildir. Öncelikle beş vakit namazın sünnetleri yani “revatib” ve diğer namazların sünnetleri “regaib” nedir bunları bilmemiz gerekiyor. Şimdi onları incelemeye çalışalım.

Beş Vakit Namazın Nafileleri (Revâtib)

1.1.1. Müekked Nafileler

Peygamberimiz’in (s.a.v.) ara sıra terk ettiği ve çok kuvvetli sünnet diye bilinen müekked sünnetler kılınmalıdır. Beş vakit namazın müekked sünnetlerinin yolcululukta kılınması konusunda, iki ana yaklaşım vardır:

Güvenlik ve Rahatlık Durumunda Kılınmalı

Hanefilere göre, konaklama yerinde güvenlik ve rahatlık (emniyet ve karar: uygun yer ve zaman) durumunda, farzlara bağlı müekked sünnetleri kılmak uygundur. Yürüyüş/seyrüsefer ve zamanın elverişsizliği/darlığı (korku ve firar: yollarda ve sıkışık zamanlar) durumunda ise, bu namazları kılmamak daha iyidir.

³²¹ Ahmet Nâim, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı ve Tecrîd-i Sarih Tercemesi*, C: III, s. 390

³²² Şâfiî, *el-Umm*, s. 321

³²³ <http://yenisafak.com.tr/arsiv/2005/eylul/01/vecdiakyuz.html>, çevrimiçi, 17.06.2008, 14:33

Âişe'den, yolculukla ilgisi çok açık olmamakla birlikte, Peygamber'in (s.a.v.) öğlenin farzından önceki dört ve sonraki iki rek'ât sünneti hiç terk etmediği rivâyet edilmiştir.³²⁴

İbn Ömer'den de, Peygamber'in (s.a.v) hizada ve Yolculukta öğlenin son sünnetini kıldığı rivâyet edilir.³²⁵ Ayrıca Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

*"Bir kimseyi, hastalık veya yolculuk meşgul eder de amel eksikliği olursa, kendisine sağlıklı ve mukîmken yaptığı amellerin benzeri yazılır."*³²⁶

Buradan dolaylı olarak anlaşılan, vakit darlığı yoksa, sünnet namazların kılınmasının uygun olacağıdır.

Tâvus ise İbn Abbas'tan (r.a) şöyle işittiğini bildirmektedir. O diyor ki:

*"Biz hizada namazın öncesinde ve sonrasında (nafîle) namaz kılardık ve yine biz Yolculukta namazın öncesinde ve sonrasında (nafîle) namaz kılardık."*³²⁷

Fakihlerin çoğunluğuna göre ise, farzlara bağlı müekked sünnetlerin kılınması gerekmez, kılmak sadece müstehap (iyi) olur. Bu görüş, İbn Ömer'den nakledilen, Peygamber'in (s.a.v) yolculuk sırasında nafîle namaz kıldığını hiç görmediği rivâyetine dayanır.³²⁸ Hatta İbn Ömer'e göre, yolculukta nafîle kılmak mekruhtur. Oysa, Peygamber'in (s.a.v) Mekke'nin fethi günü kuşluk namazını,³²⁹ Hayber Gazvesi dönüşünde de yorgunluktan güneş doğana kadar uyuyakalmanın ardından uyanınca, önce sabah namazının sünnetinin kılındığı, ardından sabahın farzını kıldırıldığı bilinmektedir.³³⁰

1.1.2. Sabah Namazının Sünneti

Beş vakit namazın sünnetlerinden sabah namazını sünneti kılınmalıdır. Hanefilere göre, sabah namazının sünneti, her durumda kılınır. Peygamber (s.a.v.),

³²⁴ Buhârî, **Teheccüd**, 34

³²⁵ Tirmizî, **Ebvâbu's-sefer**, 3

³²⁶ Buhârî, **Cihad**, 56; Ebu Davud, **Cenâiz**, 20

³²⁷ İbn Mâce, **İkâmetu's-salât**, 75

³²⁸ Buhârî, **Ebvâbu't-taksîr**, 11; Müslim, **Salâtu'l-Müsâfirîn**, 8; İbn Mâce, **İkâmetu's-salât**, 75; Nesâî, **Taksîr**, 5

³²⁹ Ebu Davud, **Salât**, 7; Tirmizî, **Ebvâbu's-Sefer**, 3

³³⁰ Ebu Davud, **Salât**, 11; Nesâî, **Mevâkîf**, 54, 55

vitir namazı ile sabah namazının sünnetini hiç terk etmemiştir.³³¹ Şu rivâyet bunu açıkça göstermektedir:

*"Sizi atlar kovalasa dahi, sabah namazının iki rek'ât sünnetini asla bırakmayın."*³³²

Yukarıda da belirtildiği gibi, Hayber'den dönüş yolunda, güneşin doğuşundan sonraya kalan sabahın sünnetini kılmıştır.

1.2. Diğer Nafile Namazlar (Regaib)

Fakihlerin çoğunluğu, yolculuk sırasında müekked sünnetler dışındaki mutlak (serbest vakitli) nafile namazları kılmamanın müstehap (iyi) olduğu noktasında görüş birliği içindedir. Peygamber (s.a.v.), yolculuklarında bineği üzerinde, ne tarafa dönerse dönsün imayla nafile namaz kılmıştır.³³³ Ayrıca, nafile kılınmasını da teşvik etmiştir.

Burada, yukarıdaki görüşlerden farklı, iki görüşü daha belirtmeliyiz:

a) İçlerinde İbn Ömer'in yer aldığı bazı fakihlere göre, yolculuk sırasında nafile namazların her çeşidi yasaktır. Nevevî'nin üçe ayırdığı gruplardan birisi de bu idi ancak İbn Ömer'in nafile kıldığını da biliyoruz.

b) Başka bazı fakihlere göre ise, yolculukta her çeşit nafile kılınabilir.

Kısaca yolculukta nafile namazların kılınıp kılınmamasıyla ilgili şunları söyleyebiliriz:

Yolculukta dört rek'âtli farzları iki rek'ât olarak (tam) kılmak farzlara özgü bir durumdur. Revâtib ve nafile sünnetler ise, yolcunun vakit ve fırsat durumuna bağlıdır. Vakit, yer ve şartlar elverişliyse hiçbir kısaltma yapılmadan kılınırlar, değilse hiç kılınmazlar.

³³¹ Buhârî, **Vitir**, 6; Müslim, **Salâtu'l-Müsâfirîn**, 94

³³² Ebu Davud, **Tatavvu**, 3; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, 2/405

³³³ Buhârî, **Ebvâbu't-taksîr**, 7-10; Müslim, **Salâtu'l-Müsâfirîn**, 30-41

Sabah namazının sünneti ise diğerlerine göre farklılık arz etmektedir onu, mümkünse terk etmemek uygundur.³³⁴

³³⁴ Ali Rıza Demircan, **Hac ve Umre Yüceliğe Çağrıdır**, Beyan, İstanbul: 2008, s. 386

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm ışığında “yolculukta namazın kısaltılması” konusunu işlediğimiz bu çalışmada vardığımız sonuçları şu şekilde özetleyebiliriz:

Namaz insanlığın var olduğu günden beri süregelen bir ibadettir. Tüm peygamberlerin ve ümmetlerin üzerine yazılan bu ibadet mahiyeti açısından da benzerlik göstermektedir. Kısaca Adem a.s ile başlayan ve kıyamet kopuncaya kadar sürecek olan namaz ibadeti Allah'ın tüm insanlığa emrettiği bir ibadettir. Kur'ân nasıl bu dine ilk günden itibaren “İslam” demişse namaza da ilk günden beri “salât” demiştir ve onu yerine getirmeyi de “ikâmetü's-salât” diye adlandırmıştır. Zaten deliller, kaynaklar ve uygulamalar da bunu göstermektedir.

Namazın bu denli önemli bir ibadet olması, üzerinde birçok kitap yazılmasına ve hakkında birçok çalışma yapılmasına sebep olmuştur. Çeşitlerinden, vakitlerinden, öneminden bahseden bu eserlerin incelemiş olduğu konulardan birisi de bizim üzerinde çalışmış olduğumuz “namazların kısaltması” manasına gelen kasr-ı salâttır.

Ancak bu eserlerin birçoğunda yolculuk namazı ile korku namazı birbirine karışmış durumdadır. Kasr-ı salâtın nerede yer aldığı okuyucunun kafasında soru işaretlerinin oluşmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle biz “yolculukta namazın kısaltılması” şeklinde bir çalışma yaparak olaya açıklık kazandırmak istedik. Çünkü Nisâ 101-102-103. ayetler kasr-ı salâtın korku durumuna has bir durum olduğunu açıkça göstermektedir. Yani böyle bir tabir ancak korku durumu ile kullanılabilir. Yolculuk ise namazın başlı başına (aslî olarak) iki rek'ât olarak kılınmasına yetmektedir. Kısaca, yolcu olan kişinin yolculuk boyunca namazı iki rek'ât kılması kasr (kısaltma) olmayıp, namazın aslının iki rek'ât olmasından dolayıdır.

Ancak birçok ulema yazmış oldukları tefsir ve fıkıh kitaplarında bu iki ayeti birlikte almayarak hükmün yanlış olmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla yolculuğa çıkan kişiye kasr-ı salât yapması gibi bir görev yüklenmiştir. Namazını iki rek'ât olarak eda eden herkes de bunu bu şekilde benimsemiştir.

Yine Peygamberimiz'den (s.a.v.) bize ulaşan hadîslerde de yolculukta namazların iki rek'ât olarak kılınacağı açıktır. Birebir uygulaması anlatılan Nisâ

suuresindeki ayetlerde Peygamberimiz (s.a.v.) namazı iki rek'ât kılmakta, arkasında yer alan gruplar ise ayrı ayrı birer rek'ât kılarak namazlarını tamamlamaktadırlar. Zaten hayatı boyunca yaşantısı ile ümmetine örnek olan Peygamberimiz (s.a.v.) Yolculukta hiç dört rek'ât olarak namaz kılmamıştır.

Peygamberimiz (s.a.v.) sadece akşam namazını hem yolculukta hem de hizada üç rek'ât kılmıştır. Bu da akşam namazının “**orta namaz**” sayılmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü Allah Teala, Kur'ân-ı Kerîm'de “**orta namazı koruyunuz**” diye buyurmaktadır. Hizada dört yolculukta üç rek'ât olarak kılınan namazlar arasında her zaman akşam namazı üç rek'ât kalarak korunmuş olmaktadır. Zaten bu konuda ittifak vardır.

Yolculukta namaz konusunda yaşanan ihtilafların başında genellikle mesafe ve zaman üzerinde yaşanan ihtilaflar gelmektedir. Bu da her mezhebin kendine göre bir hüküm kabullenmesi ile sonuçlanmıştır. Nisâ suresinde geçen ayetler ile yolculukta namazları kısaltma mesafesi ve kısaltmanın ne kadar süreceği kayıtlanmamış böylece kimisi örfe göre hareket etmiş, kimisi hiç yorumlamadan kabul etmiş, kimisi de hadîslere başvurarak hüküm çıkarmaya çalışmıştır. Ayette bir kısıtlama olmaması yolculuk mesafesinin içerisinde yer alınan mekan ve zamanın durumuna göre değişiklik göstereceğini bildirmektedir. Yani bunda örf ve kişinin kendisini misafir sayması etkili olmaktadır.

Yolculukta kılınacak namazın yolculuğun hangi amaçla yapıp yapılmadığına bağlı olduğu ileri sürülmektedir oysa çalışma sonucunda vardığımız netice yolculuğun hangi amaçla yapılırsa yapılsın hükümlerinin değişmeyeceğini göstermektedir. Yani umre, cihad, turizm gibi bir ayırma gitmeye gerek yoktur. Ayetin kapsamı hepsini içine almaktadır.

Yine yolculukta namaz konusunda en fazla sorulan sorulardan biri nafîle namazların durumudur. Çünkü namaz denilince ilk bilinen şey farz olan namazlardır. Hükümün sadece farz namazlara mı uygulanacağı yıllardır süregelen bir sorudur. Düz mantık ile şu şekilde ifade ediliyor bu iş: “Farz kıslatılıyorsa nafîle hayli hayli kısaltır.” Ancak Peygamberimiz (s.a.v) uygulamalarına baktığımızda nafîleleri ya tam kıldığı ya da hiç kılmadığı görülmektedir. Buradan da nafîle namazlarda bir

kısaltma olmayacağı açık bir şekilde çıkmaktadır. Yani zaman ve mekan müsait olduğunda nafil namazlar Yolculukta iken kılınabilir. Eğer bunlar uygun değilse kılınmayıp terkedilebilir. Kılınmayacağına dair tek rivâyet Abdullah b. Ömer'den gelen rivâyettir. Ancak yine Abdullah b. Ömer'in kendi dilinden gelen sahih rivâyette kendi uygulaması olarak nafil kıldığı görünmektedir.

Yaptığımız bu çalışma ile yolculukta namazın durumunu açıklamaya çalıştık. Gerekli ayetler ve hadîsler ile konuyu genişçe ele aldık ve sonuç olarak yukarıda belirttiğimiz şeylere ulaştık.

BİBLİYOGRAFYA

ABDULAZİZ, Usâme Muhammed: **Ahkâmu Salâti'l-Musâfir**, Mektebetü'l-Meverdi, y.y, 2001.

ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuâd: **el-Mu'cemu'l-Mufehres li'l-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, İstanbul, 1982.

AHMED B. HANBEL: **Müsned**, Dâru'l-Fikr, 6 c., y.y., t.y.

ATEŞ, Ali Osman: **İslam'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri**, Beyan Yay., İstanbul, 1996.

ATEŞ, Süleyman: **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, 12 c., İstanbul, 1988.

-----, **Kur'an-ı Kerîm Ve Yüce Meali**, Kılıç Kitabevi, Ankara, 1997.

AYVERDİ, İlhan: **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Redaksiyon – Etimoloji: Ahmet Topaloğlu, Kubbealtı Neşriyatı, 3 c., İstanbul, 2005.

BAYINDIR, Abdülaziz: **Kur'an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar**, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, 2. Baskı.

BEHÛTÎ: **Şerhu Müntehâ'l-İrâdât**, Beyrut t.y.

el-BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali: **Kitâbu's-Süneni'l-Kübra**, (el-Cevheru'n-Nakî zeyli ile birlikte), Dâru'l-Marife, 10 c., Beyrut, 1992.

BİLMEN, Ömer Nasuhi: **Hukukî İslamiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu**, Bilmen Basımevi, 8 c., İstanbul, 1967.

-----, **Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Türkçe Tefsiri**, Bilmen Yay., 8 c., İstanbul, t.y..

-----, **Büyük İslam İlmihali**, Bilmen Yay., İstanbul, t.y.

el-BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail: **el-Câmiu's-Sahîh**, el-Mektebetü's-Selefiyye, 4 c., Kahire, 1980.

CANAN, İbrahim: **Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi**, Akçağ Yay., 16 c., Ankara, 1990.

- el-CESSÂS, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzi: **Ahkâmu'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 4 c., Beyrut, 1335 h.
- el-CEVHERÎ, İsmail b. Hammâd: **es-Sihâh**, Thk.: Ahmed Abdulgaffâr Attâr, Dâru'l-İlm, 6 c., Beyrut, 1979.
- el-CÛRCÂNÎ, Seyyid Şerif: **Kitabu't-Ta'rifât**, y.y., t.y.
- ÇANTAY, Hasan Basri: **Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm**, Ahmed Said Matbaası, 8. bs., 3 c., İstanbul, 1974.
- DAMÂD EFENDÎ: **Mecmeu'l-Ebhûr Fî Şerhi Mültekâ'l-Ebhûr**, c. I, İhyâu't-Turâsi'l-Arâbî, ts., yy.
- DAVUDOĞLU, Ahmed: **Muslim Şerhi**,
- DEMİRCAN, Ali: **Hac ve Umre Yüceliğe Çağrıdır**, Beyan, İstanbul, 2008.
- DOĞAN, Mehmet: **Büyük Türkçe Sözlük**, 1. bs., Vadi yayınları, İstanbul-1999.
- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî: **Sünen-ü Ebî Dâvûd**, Müessesetü Kütübi's-Sekâfiyye, 2 c., Beyrut, 1988.
- EBÛ UBEYDE, Ma'mer b. el-Musennâ: **Mecâzu'l-Kur'ân**, Mektebetu'l-Hancî, 2 c., Yay. Haz., Fuad Sezgin, Kahire, t.s.
- ECE, Hüseyin K.: **İslam'ın Temel Kavramları**, Beyan yayınları, İstanbul-2000
- EFRAM I. BARSAVM, Patrik: **Ruhsal Hazine Kitabı**, Çev.: Hori Episkopos Samuel Akdemir, Ar Matbaacılık, İstanbul: 1989
- ELMALILI, Muhammed Hamdi Yazır: **Hak Dini Kur'ân Dili Yeni Mealli Türkçe Tefsir**, Matbaai Ebüzziyâ, 8 c., İstanbul, 1936.
- ENDULÛSÎ, İbnul Feres: **Ahkâmu'l-Kuran**, Dâru İbn Hazm, c. 2, Beyrut, 1428-2006
- ERDOĞAN, Mehmet: **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Ensar Neşriyat, 2. bs., İstanbul, 2005.
- ESED, Muhammed: **Kur'ân Mesajı Meal Tefsir**, Çev.: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yay., 3 c., İstanbul, 1996.

- el-EZRÂKÎ, Ebu'l Velid Muhammed b. Abdillâh: **Mekke Mâ-câe Fihâ Mine'l-Asâr**, (Tah: Rüşdi es-Salih Melhâs), Mekke-1399
- el-FÎRUZABÂDÎ, Mecdu'd-Dîn Muhammed b. Yâkub: **el-Kâmusu'l-Muhît**, Beyrut, 1987.
- el-HALÎL b. Ahmed el-Ferâhîdî: **Kitâbu'l-Ayn**, Thk.: Mehdi el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâî, Müessesetü Dâri'l-Hicre, 9 c., İnan, 1409/1988.
- el-HARAŞÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh: **el-Haraşî alâ Muhtasari Seyyidi Halîl**, Dâru'l-Fikr, 8 c., Beyrut, t.y.
- el-HILLÎ, **Nihâyetü'l İhkâm Fî Mârifeti'l-Ahkâm**, İnan, y.y., 1210, c. 2
- HUDARÎ, Muhammed: **Usûlü'l-Fikh**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1998.
- IZUTSU, Toshihiko: **Kur'an'da Allâh ve İnsan**, Yeni Ufuk Neşriyat, İstanbul, ts.
- İBN ABDİLBER: **el-Kâfi**, Riyad, 1400/1980
- İBN ÂBÎDÎN, Muhammed Emin: **Hâşiyetü Reddi'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr**, Kahraman Yay., 8 c., İstanbul, 1984.
- , **Şerhu Fethu'l-Kadîr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts.
- İBN FÂRÎS, Zekeriyya: **Mu'cemu Makâyisi'l-Luga**, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 6 c. 1266.
- , **Mucmelu'l-Lugat**, Dâru İhya'i-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 2005
- İBN HABÎB, Ebu Câfer Muhammed: **Kitabu'l Muhabber**, Beyrut, ts.
- İBN HACER el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed İbn Ali: **Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, Ta'lik: Abdurraûf Sa'd vd., Mektebetu'l-Külliyâtî'l-Ezheriyye, 28 c., y.y., 1978.
- İBN HAZM, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said: **el-Muhallâ bi'l-Âsâr**, Thk.: Abdulgaffâr Süleymân el-Bundârî, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 12 c., Beyrut, 1988.
- İBN HÎŞÂM, Ebu Muhammed Abdulmelik: **Sîretu'n-Nebî**, Thk.: Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dâru'l-Fikr, 2 c., Beyrut, 1981.

İBN İSHÂK, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, Beyrut, yy., 1978

İBN KESİR: **Tefsiru Kur'âni'l-Azîm**, c. II, Dâru'l-Hadîs, 8 c., Kâhire-2002

İBN KUDÂME, Muvaffakuddîn Ebî Muhammed Abdillâh b. Ahmed, İbn Kudâme el-Makdîsî, Şemsuddin Ebi'l-Ferec Abdirrahman b. Ebî Ömer Muhammed b. Ahmed: **el-Muğnî ve's-Şerhu'l-Kebîr alâ Metni'l-Mukni'**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1984.

İBN MANZÛR, Cemâluddin Muhammed b. Mûkerrem: **Lisânu'l-Arab**, Dâru Sâdır, 15 c., Beyrut, 1990.

İBN RÛŞD, el-Kurtubî, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed: **Bidâyetu'l-Müctehid ve Nihâyetu'l-Muktesid**, 2 c., Kahraman Yay., İstanbul, 1985.

İBNU'L-ARABÎ, Muhammed b. Abdillâh: **Ahkâmu'l-Kur'ân**, Thk.: Ali Muhammed el-Bicâvî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 4 c., Beyrut, t.y.

İBNU'L-HÜMAM: **Fethu'l-Kâdir**, Mısır, 1389/1970

el-İSFEHÂNÎ, er-Râgıb: **Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân**, Thk.: Safvan Adnan Dâvûdî, Dâru'l-Kalem – Dâru's-Şâmiyye, Dımaşk-Beyrut, 1992.

KAHRAMAN, Abdullah: **İslam'da İbadetlerin Değişmezliği**, Akademi Yayıncılık, İstanbul, 2002.

KARAGÖZ, İsmail: **Ayet ve Hadislerin Işığında Seferîlik ve Hükümleri**, Kitap Nşr., Ankara-2005.

KARAMAN, Hayrettin vd.: **Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, DİB Yay., 5 c., Ankara, 2003.

KARAMAN, Hayrettin, vd.: **Kur'ân-ı Kerîm Ve Açıklamalı Meâli**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 12. bs., Ankara, 2005.

el-KÂSÂNÎ, Alâuddin Ebî Bekr b. Mes'ud: **Bedâiu's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 7 c., Beyrut, t.y.

KÖKSAL, Asım: **Peygamberler Tarihi**, TDV, Ankara, 2000

- el-KUBEYSÎ, Ahmet Abdürrezzak el-Kubeysî: **el-Musâfir ve Mâ Yehtassu Bihi Min Ahkâmi'l-İbâdât**, Matbaatu's-Safâ, Mekke, 1989.
- el-KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr: **el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 20 c., Beyrut, 1988.
- KUZGUN, Şaban: **İbrahim ve Haniflik**, Ankara-1985, s. 176-177
- MÂLİK b. ENES: **el-Muvatta**, Thk.: Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru'l-Hadîs, 2 c., Kahire, t.y.
- MAVSİLÎ: **İhtiyar li Ta'li'l-Muhtâr**
- MELUF, Levis: **Muncîd Fi'l-Lugâ**
- MUKÂTİL B. SÜLEYMÂN: **Tefsîru Mukâtil b. Süleyman**, Thk.: Ahmed Ferid, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3 c., Beyrut, 2003.
- MUTÇALI, Serdar: **Arapça-Türkçe Sözlük**, Dağarcık, İstanbul, 1995
- MÜSLİM, Ebu'l- Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbüri: **Sahîh-u Müslim**, Thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 5 c., Beyrut, 1991.
- MÜTERCİM ÂSİM EFENDÎ: **Tercümetu'l-Kâmûs**, Bahriye Matbaası, 1305 h.
- NAİM, Ahmet, MİRAS, Kamil: **Sahih-i Buhari Muhtasarı ve Tecrîd-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1972.
- en-NEDEVÎ, Ebû'l-Hasan Ali: **Dört Rukün**, Çev. Yusuf Karaca, Nehir Yayınları, İstanbul, 2000.
- en-NESÂÎ, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali: **Sünen**, Şerh: Celâleddin es-Suyûtî, Hâşiye: el-İmâm es-Sindî, Thk.: Mektebu Tahkîki't-Turâsi'l-İslâmî, 8 c., 2. bs., Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1992.
- en-NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref: **Muğni'l Muhtâc**, y.y., t.s., 1958.
- ÖZEN, Adem: **Yahudilikte İbadet**, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2001.

- ÖZÖN, Mustafa Nihat: **Osmanlıca-Türkçe Sözlük**, İnkılap ve Aka Basımevi, İstanbul, 1979
- er-RÂZÎ, Fahreddin: **et-Tefsîru'l-Kebîr**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 11 c., 3. bs., Beyrut, 1999.
- REŞİD RIZA, Muhammed: **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr)**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 12 c., Yay. Haz., İbrahim Şemsuddin, Beyrut, 1999.
- SÂLİH AHMED ALÎ: **Târîhu'l-Arabî'l-Kadîm ve'l-Bi'seti'n-Nebeviyye**, Şirketü'l-Matbûât li't-Tevzîi ve'n-Neşr, 2. bs., y.y. 2003.
- es-SERAHSÎ, Şemsuddîn: **el-Mebsût**, 30 c., Dâru'l Marife, Beyrut, 1989
- es-SIRRIYYÎ, Ebu İshâk İbrâhim: **Maâni'l-Kur'ân ve İ'râbihi li'z-Zeccâc**, 5 c., Dâru'l-Hâdîs, Kâhire-2004
- ŞA'BÂN, Zekiyüddîn: **İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)**, Terc: İbrahim Kâfi Dönmez, TDV Yay., Ankara, 1996.
- eş-ŞÂFÎÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs: **el-Ümm**, Tahrîc ve Ta'lik: Mahmûd Matracî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 9 c., Beyrut, 1993.
- eş-ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed: **Neylu'l-Evtâr Şerhu Munteka'l-Ahbâr**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 8 c., Beyrut, t.y.
- , **Fethu'l-Kadîr el-Câmiu beyne Fenneyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Tefsîr**, Thk.: Abdurrahmân Umeyra, Dâru'l-Vefâ, 2. bs., 5 c., el-Mansûra, 1997.
- eş-ŞİRBÎNÎ, el-Hatîb Muhammed: **Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Elfâzi'l-Minhâc**, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu, 4 c., Mısır, 1958.
- ŞÜKÜN, Ziya: **Farsça-Türkçe Lügat**, M.E.B, 3 c., İstanbul-1999
- TAHAVÎ: **Şerhu Meanil Asar**, Dâru Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1979
- et-TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ: **Sünenü't-Tirmizî**, Thk.: Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Fikr, 5 c., Beyrut, t.y.
- TURAN, Abdullah: **Ehl-i Beyt Mektebinde Namaz**, Al-i Taha, İstanbul, 2005

TÜMER, Günay, KÜÇÜK, Abdurrahman: **Dinler Tarihi**, Ocak Yayınları, Ankara, 2002.

ÜNAL, Ali: **Kur'ân'da Temel Kavramlar**, Beyan Yay., İstanbul, 1986.

YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi: **Hak Dînî, Kur'ân Dili**, (Sad.: İsmail Karaçam ve diğerleri), Azim, 10 c., İstanbul, ts.

YILDIRIM, Suat: **Kur'ân-ı Hakîm Ve Açıklamalı Meali**, İstanbul, 1998.

ez-ZEBÎDÎ, Seyyid Muhammed b. Murtaza: **Tâcu'l-Arûs**, el-Matbaatü'l-Hayriyye, 10 c., y.y., t.y.

ez-ZEKERİYYA, İbn Fâris: **Mucmelu'l-Lugat**, Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arab, Beyrut-2005

ez-ZEMAHŞERÎ, Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer: **el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzîl ve Uyûnu'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl**, Beyrut, Darû'l-Ma'rife, ts.

ez-ZUHAYLÎ, Vehbe: **el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuh**, Dâru'l-Fıkr, 3. bs., 8 c., Dımeşk, 1405/1985.

MAKALELER

AKYÜZ, Vecdi: “Seferîlik Açısından Vatan Kavramı ve Seyehat Hürriyeti” **Seferîlik ve Hükümleri**, Ensar Neşriyat, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 24, İstanbul, 1997, s. 124.

AŞIKKUTLU, Emin: “Sünnette Sefer”, **Seferîlik ve Hükümleri**, Ensar Neşriyat, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 24, İstanbul, 1997 s. 57, 59.

ATAR, Fahrettin: “Genel Olarak Seferîlik ve Hükümleri”, **Seferîlik ve Hükümleri**, Ensar Neşriyat, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 24, İstanbul, 1997, s. 13

BAYINDIR, Abdülaziz: “Seferîlik ve Namazların Birleştirilmesi”, **Seferîlik ve Hükümleri**, Ensar Neşriyat, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 24, İstanbul, 1997, s. 361-384.

ÇETİNER, Bedrettin: “Kur'ân'da Sefer”, **Seferîlik ve Hükümleri**, Ensar Neşriyat, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 24, İstanbul, 1997, s. 41.

DÖNDÜREN, Hamdi: “Seferîlik Şartları ve Tabiiik, Metbuluk”, **Seferîlik ve Hükümleri**, Ensar Neşriyat, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 24, İstanbul, 1997, s. 191

ERDOĞAN, Mehmet: “Sefer Risalesi”, **Seferîlik ve Hükümleri**, Ensar Neşriyat, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 24, İstanbul, 1997, s. 422-428

ERKAL, Mehmet: “Seferle İlgili Mesafe Ölçüleri”, **Seferîlik ve Hükümleri**, Ensar Neşriyat, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 24, İstanbul, 1997, s. 161, 163, 166, 168.

HATIPOĞLU, Mehmed Said: “Batıdaki Hadîs Çalışmaları Üzerine”, **Uluslar arası I. İslam Araştırmaları Sempozyumu**, İzmir: 1985

ÖZ, Mustafa: “İbaziyye ve Zeydiyye’de seferîlik Hükümleri”, **Seferîlik ve Hükümleri**, Ensar Neşriyat, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 24, İstanbul, 1997, s. 400, 402.

ÖZCAN, Abdullah: “Fakihlerin Hadîslerden Hüküm Çıkarma Usülleri”, **Seferîlik ve Hükümleri**, Ensar Neşriyat, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 24, İstanbul, 1997, s. 109.

SUBHÂNÎ, Ayetullah Câfer: “Şia İmâmiyesinde Seferîlik Hükümleri”, **Seferîlik ve Hükümleri**, Ensar Neşriyat, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 24, İstanbul, 1997, s. 385, 386.

YAVUZ, Yunus Vehbi: “Seferîlik’te Namaz”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, C: 1, sayı: 1, Ankara, 1989, s. 36.

-----, “Seferîlik Şartları”, **Seferîlik ve Hükümleri**, Ensar Neşriyat, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 24, İstanbul, 1997, s. 291, 298

ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

YAŞAROĞLU, M. Kamil: “Namaz”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)**, İstanbul, 2006, C: XXXII.

BAKTIR, Mustafa: “Azîmet”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)**, İstanbul, 1991, C: IV.

DÖNMEZ, İbrahim Kâfi: “Ruhsat”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)**, İstanbul, 2008, C: XXXV.

----- “Namaz”, **İslam’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İstanbul, 1997, C: III.

ER, İzzet: “Vatan”, **İslam’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İstanbul, 1997, C: IV.

HALAÇOĞLU, Yusuf: “Fersah”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)**, İstanbul, 1995, C: XII.

HAREK’ÂT, İbrahim: “Berîd”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)**, İstanbul, 1992, C: V.

KALLEK, Cengiz: “Mîl”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)**, İstanbul, 2005, C: XXX.

KUZGUN, Şaban: “Hanîf”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)**, İstanbul, 1998, C: XVI.

WENSİNCK: “Salât”, **İslam Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C: X,

HEYET, “Berîd”, **Meydan Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi**, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1992, C: III.

İNTERNET SİTELERİ

(Çevrimiçi) http://tr.wikipedia.org/wiki/Mil_%28birim%29 , 16 Haziran 2008.

(Çevrimiçi) <http://yenisâfak.com.tr/arsiv/2005/eylul/01/vecdiakyuz.html> ,17 Haziran 2008.

(Çevrimiçi) <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dinikavramlaroku.asp?id=981&harf=K> , 17 Haziran 2008.

(Çevrimiçi) <http://www.saaaid.net/Doat/Zugail/238.htm> , 17 Haziran 2008.